

MASARYKOVA UNIVERZITA
PRÁVNICKÁ FAKULTA

DNY PRÁVA 2016

DAYS OF LAW 2016

Část III.

Karel Engliš - zdroj inspirace pro rozvoj
práva i národního hospodářství

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS

IURIDICA

vol. 584

SPISY PRÁVNICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

řada teoretická
svazek č. 584

DNY PRÁVA 2016 – DAYS OF LAW 2016

Část III.

Karel Engliš - zdroj inspirace pro rozvoj práva i národního hospodářství

Eds.:

Jiří Blažek, Miloš Večeřa, Martin Hapla, Tatiana Machalová,
Johan Schweigl, Jiří Valdhans

Masarykova univerzita
Brno 2017

Recenzenti:

JUDr. Martin Hapla, Ph.D., Mgr. Johan Schweigl, Ph.D.,
Mgr. Ing. Martina Valachová

© 2017 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-8554-1

Obsah

Karel Engliš a jeho vztah k centrálnímu bankovníctví.....	7
<i>Ilona Bažantová</i>	
Normy hmotného a procesního práva podřa K. Engliša a dalších autorov - možnosti ich vedeckej analýzy.....	18
<i>Ján Cuřer, Rudolf Kasinec</i>	
Etické a ekonomické aspekty hospodárskej politiky s akcentom na zdaňovanie v modernej dobe.....	38
<i>Karolína Āervená, Ján Āipkár</i>	
K posouzení úvěruschopnosti spotřebitele dle zákona č. 257/2016 Sb.....	51
<i>Pavel Datinský</i>	
Prof. Karel Engliš a jeho odkaz pro dnešní generaci.....	60
<i>Zdeňka Jordánová</i>	
Noetický význam teleologické metody Karla Engliše.....	66
<i>Jan Petr Kosinka</i>	
Englišova teleologie v kontextu okolních německy mluvících škol ekonomického myšlení.....	77
<i>Tomáš Křiřtofory</i>	
Economic and Business Implications of the Post-Crisis Banking Regulation in the United States and the European Union.....	98
<i>Vit Kropjok</i>	
Ekonomická spravedlnost a přirozené právo.....	109
<i>Petr Osina</i>	

Přínos Karla Engliše pro formování finanční vědy a jeho odkaz pro současnost	116
<i>Pavel Seknička</i>	
Limity LTV/LTI jako nástroje makrobezpečnostní politiky ČNB	120
<i>Johann Schweigl</i>	
Finanční ústava	130
<i>Josef Šíp</i>	
Místo Karla Engliše v českém právně teoretickém myšlení	145
<i>Miloš Večeřa</i>	

Karel Engliš a jeho vztah k centrálnímu bankovníctví

Ilona Bažantová

Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Prof. JUDr. Karel Engliš (1880–1961) byl několikanásobným ministrem financí a guvernérem Národní banky Československé. Článek je věnován praktické činnosti K. Engliše v měnové politice, především jeho pokus o vytvoření nové československé měny v roce 1918. Práce také analyzuje teoretické pohledy známého českého národohospodáře Karla Engliše na úlohu centrální banky na peněžním a devizovém trhu a její postavení v ekonomice.

Keywords in original language

Karel Engliš; centrální banka; Národní banka Československá; deflace; měnová politika; ministerstvo financí.

Abstract

Prof. JUDr. Karel Engliš (1880-1961) was minister of finance several times and during 1934–1939, he was governor of the National Bank of Czechoslovakia. The article is devoted to practical work of K. Engliš in monetary policy, especially his attempt to create a new Czechoslovak currency in 1918. It also analyzes theoretical views of known Czech economist Karel Engliš on the role of the central bank in the money and foreign exchange markets and its position in the economy.

Keywords

Karel Engliš; Central Bank; the National Bank of Czechoslovakia; Deflation; Monetary Policy; Ministry of Finance.

1 Úvod

Do dějin ekonomického myšlení se nesmazatelně zapsal **Karel Engliš** (1880–1961) jako autor originální teleologické národohospodářské teorie

částečně vycházející z rakouské školy;¹ do československých hospodářských dějin vstoupil jako vedoucí osobnost finanční a měnové politiky.

Od roku 1910 působil jako docent a později profesor národního hospodářství na České vysoké škole technické v Brně, krátce po vzniku Československa inicioval společně s A. Jiráskem založení univerzity v Brně, stal se v roce 1919 jejím prvním rektorem a na Masarykově univerzitě působil až do roku 1939, kdy přešel na Právnickou fakultu Karlovy univerzity v Praze, kde byl v listopadu 1947 zvolen jejím rektorem. I při náročném univerzitním působení se politicky angažoval. V letech 1913 až 1918 byl poslancem Moravského sněmu za lidovo-pokrokovou stranu a od roku 1918 poslancem Národního shromáždění za (národně) demokratickou stranu (původní název strany v tomto období byl Česká státoprávní demokracie), se kterou se lidovo-pokroková strana v roce 1918 sloučila. Poslanec Engliš se již od listopadu roku 1918 angažoval v měnové a finanční oblasti, v roce 1920–1921 byl správcem (fakticky zastával post ministra) na ministerstvu financí.

V roce 1925 se vzdal poslaneckého mandátu a z národně demokratické strany vystoupil pro neshody s její hospodářskou měnovou „rašínovskou“ politikou. Jako nezávislý odborník, kterého si velice vážil T. G. Masaryk, byl ministrem financí v letech 1925 až 1931. Od února 1934 do února 1939 byl guvernérem Národní banky československé.²

Cílem článku je popsat názory na úlohu a fungování cedulové banky a některé měnové návrhy a opatření Karla Engliše.

2 Pokus o založení kvazi-cedulové banky a vytvoření vlastní měny

Karel Engliš pár dnů po vzniku Československa měl nápad, jak urychleně zavést vlastní měnu a pověřit již existující veřejnoprávní finanční ústav emisí a správou této měny. Zpráva Finančního výboru Národního shromáždění dne 18. listopadu 1918 (sněmovní tisk č. 20) návrh doporučila a byl přijat zákon č. 49/1918 Sb. z. a n., z 19. listopadu 1918, o zavedení obchodních

¹ BAŽANTOVÁ, Ilona. Czech economist Karel Engliš and his Relation to the Austrian School in the First Half of the 20th Century. *Prague Economic Papers*, vol. 25, 2016, no. 2, pp. 234–246. ISSN 1210-0455.

² Životopisná data blíže viz VENCOVSKÝ, František. *Karel Engliš*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 1993. ISBN 80-7028-006-9.

platidel. *Zemská banka království Českého* v Praze jím byla zmocněna k vydávání vlastních pokladničních poukázek prostřednictvím směnečného eskontu a lombardu cenných papírů, které měly být z 25 % kryty dosa-
 vadními rakousko-uherskými bankovkami. Poukázky měly být vydávány na krátkodobou zápůjčku, nejvýše devadesátidenní, měly mít zákonný oběh a bezúročnou směnitelnost za bankovky vydané Rakousko-Uherskou bankou. Bankovní poukázky by byly první československou měnou, protože v § 7 bylo řečeno, že „... budou v území Československého státu zákonným platidlem jako bankovky Rakousko-uherské banky a budou bez omezení přijímány u všech veřejných pokladen.“ Podle § 12 byl provedením zákona pověřen Úřad pro správu finanční (tedy právě se konstituující ministerstvo financí) v dohodě s Úřadem pro správu průmyslu, obchodu a živností a s Úřadem pro správu zemědělství.

Tento pokus o vytvoření kvazi cedulové banky odmítal A. Rašín a v podstatě jej jako ministr financí bojkotoval včetně schválení nátisků poukázek, ačkoli byl formálně pod zákonem podepsán. Vadilo mu, že poukázky neměly úplné obchodní krytí a závažný nedostatek spatřoval v tom, že poukázky odvozovaly svoji hodnotu od hodnoty bankovek vydávaných centrální bankou sídlící mimo naše území, jejíž rozhodování nemohly naše orgány podstatně ovlivnit, a používaných i v jiných nástupnických státech, které k těsně poválečné inflaci uplatňovaly odlišný přístup.³ Rašín z pražské pobočky Rakousko-Uherské banky vytvořil Hlavní ústav v Praze a začal připravovat své řešení, které vyústilo až do provedení měnové reformy v březnu 1919.⁴

Byl to první velký střet Rašína a Engliše nad monetární politikou: Rašín byl místopředseda strany, kde Engliš měl taktéž silné postavení jako zástupce „moravského křídla“, oba byli poslanci – členové Národního shromáždění. Rašín byl ale ministr financí, „Muž 28. října“, jako člen Maffie odsouzený

³ VENCOSKÝ, František, PŮLPÁN, Karel a kol. *Dějiny měnových teorií na českém území*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2005, s. 133, 156. ISBN 80-245-0992-x.

⁴ Blíže viz VENCOSKÝ, František. *Vzestupy a propady československé koruny*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2003, s. 25–26. ISBN 80-245-0497-9; dále BAŽANTOVÁ, Ilona. *Centrální bankovníctví v české historii. Institucionální pohled*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2005, s. 42–43. ISBN 80-86729-19-2; a BAŽANTOVÁ, Ilona. *Žrod československé měny a Rašínova měnová odluka – podmínka transformace národního hospodářství*. *Ekonomická revue*, 1999, roč. II, č. 2, s. 22–33. ISSN 1212-3951.

na smrt byl ochotný položit život za národní věc, což mu v tomto období dávalo velký morální kredit, a proto mohl zákon o zavedení obchodních platidel ignorovat. Stejně Rašín ignoroval tzv. Anketu o uspořádání československé měny, kde odpovídalo vybraných 28 odborníků (bez Rašína). Anketu zaštitěnou Pražskou obchodní a živnostenskou komorou začal organizovat Cyril Horáček, ale výsledky finalizoval a dále rozvinul Karel Engliš v písemném referátu předloženém Národnímu shromáždění jako interní tisk č. 547 pod názvem „*Finanční a měnový problém československého státu*“⁵ a pod stejným názvem toto vydal Engliš jako brožurku určenou pro veřejnost. Taktéž v brožuře „*Co bude s našimi penězi? Lidové poučení o nápravě měny*“ z ledna roku 1919 Karel Engliš vyzdvihuje nutnost zamezit inflaci, stabilizovat měnové poměry a provést okamžitou odluku měny.

3 Ministrem financí

Složité situace nového státu poznamenala i střídání na postu ministra financí. Po Rašínovi v červnu 1919 (kdy jeho a Kramářova národně demokratická strana po prvních československých obecních volbách v polovině roku 1919 nezískala dostatek mandátů a Kramář podal demisi vlády), nastoupil za agrárníky „rašínovec“ Cyril Horáček (1862–1943) a taktéž za agrárníky Kuneš Sontág (1878–1931).

V prvních parlamentních volbách v roce 1920 Engliš získal poslanecký mandát. V květnu roku 1920 se na popud presidenta Masaryka⁶ stal poprvé ministrem financí, a to ve vládě Vlastimila Tusara. Do vlády vstoupil pouze za svou osobu, byť z národně demokratické strany formálně vystoupil až v roce 1925.⁷ Ve funkci setrval od května roku 1920 do března roku 1921, tedy i přes změnu vlády na podzim, kdy se premiérem stal Jan Černý. Pozitivním výsledkem tohoto prvního Englišova období v čele státních financí byl relativně kvalitní, vyrovnaný rozpočet.⁸ Práci mu však komplikovaly

5 VENCOSKÝ, František. *Vzestupy a propady československé koruny*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2003, s. 21, s. 25–26. ISBN 80-245-0497-9.

6 VENCOSKÝ, František. *Karel Engliš*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 1993, s. 17. ISBN 80-7028-006-9.

7 VENCOSKÝ, František. *Karel Engliš*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 1993, s. 19. ISBN 80-7028-006-9.

8 DOLEŽALOVÁ, Antonie: *Rašín, Engliš a ti druzí: československé státní rozpočty v letech 1918–1938*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2007, s. 134. ISBN 978-80-245-1356-0.

vnitropolitické spory a osobní animozity s Aloisem Rašínem. Silné kontroverze vyvolávala otázka platů učitelů, či spor o ekonomické aspekty zahraničního obchodu. Znechucený Engliš podal v listopadu demisi, kterou však prezident nepřijal. Na formální úrovni vyhověl Englišovi alespoň tím, že jej do vlády Jana Černého nejmenoval jako ministra, ale „správce ministerstva financí.“⁹ Na jaře 1921 podal K. Engliš demisi, protože za jeho rozumnou úvahu o stabilizaci koruny na stávajícím kurzu a odmítání umělého zvyšování její hodnoty se žádná z významných stran a ani jeho vlastní národně demokratická strana nepostavila.

Následujících několik let u Engliše převládla činnost pedagogická a vědecká nad politickou, přesto kritizoval Rašínovu politiku záměrné deflace uplatňovanou od konce roku 1921 a vrcholící na podzim roku 1922. Jedna z nejsrozumitelnějších Englišových popularizačních prací je čtyřicetistránková brožura „*Peníze*“ napsaná v srpnu 1922. Zde vysvětluje základní měnové pojmy (peníze a měna, povaha kovové měny a nepružnost kovových měn, emise bankovek a úlohu cedulových bank, kurz deviz a platební bilanci, poruchy měnového oběhu) a staví proti sobě dvě základní měnové politiky – deflační a stabilizační, kdy celý výklad vyznívá ve prospěch stabilizační měnové politiky.

Na jaře 1925 došlo k oficiálnímu státnímu odklonu od koncepce deflační měnové politiky. Teprve v prosinci 1925 zahájila činnost Švehlova vláda a Engliš v ní opět usedl do křesla ministra financí. Opětovné jmenování K. Engliše ministrem financí znamenalo potvrzení opuštění politiky deflace a zrealnění kurzu koruny. Engliš tak mohl začít uplatňovat svůj koncept měnové politiky spočívající ve stabilizaci kurzu koruny a jeho udržování na vyšší odpovídající cenám a výrobním nákladům. Měl plnou podporu předsedy vlády v uskutečňování svých představ o stabilizačním řízení státních financí. Výsledky Englišovy činnosti v tomto období, především fiskální reforma státní správy v roce 1926, však nejsou předmětem tohoto článku.

Opuštění politiky záměrné deflace utvořilo předpoklady pro oživení koncepce samostatné, od státu relativně oddělené centrální banky, která ostatně byla již od roku 1920 právně zakotvena zák. č. 347/1920 Sb. z. a n.,

⁹ VENCOVSKÝ, František. *Karel Engliš*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 1993, s. 17. ISBN 80-7028-006-9.

o akciové bance cedulové, přijatým dne 14. dubna 1920. Hospodářské předpoklady pro vznik samostatné centrální banky a emisi bankovek nastaly v roce 1925. Tehdy nastal čas určit název nové centrální banky, měnové jednotky a jejího krytí a vůbec kriticky přehlédnout zákon z roku 1920. To se stalo zákonem, ze dne 23. dubna 1925, č. 102/1925 Sb. z. a n., kterým se měnil a doplňoval zákon, ze dne 14. dubna 1920, č. 347/1920 Sb. z. a n., o akciové bance cedulové.

Trvalo však ještě skoro rok, než začala Národní banka Československá reálně fungovat. Na ustavující valné hromadě Národní banky Československé dne 21. března 1926 byl ministrem financí, Karlem Englišem, uveden do funkce první guvernér Národní banky, dřívější blízký spolupracovník A. Rašína, Vilém Pospíšil (1873–1942).

Bez ohledu na další změny vlád setrval Engliš na svém postu až do roku 1931, s krátkou přestávkou od listopadu roku 1928 do prosince roku 1929 (viz dále).

4 Zavedení a existence „zlaté koruny“

Na počátku 20. století v odborném povědomí převažovala metalistická měnová koncepce. Alois Rašín a po jeho smrti jeho přívrženci (C. Horáček, J. Preiss a guvernér centrální banky J. Pospíšil) si tento názor uchovali i ve druhé polovině 20. let 20. století a „konečné“ zavedení zlaté měny považovali nejen za národohospodářsky přínosné, ale i za věc národní prestiže.

Tlakům na zavedení zlaté měny se z postu ministra financí v letech 1925 až 1928 účinně bránil K. Engliš, který s nedůvěrou sledoval mezinárodní vývoj postupného zhodnocování ceny zlata a z toho vycházející deflační cenové tlaky. Po Englišově abdikaci koncem roku 1928 (kvůli fiskálně-agrárnímu sporu) zesílily hlasy na podporu zákonného zavedení zlaté měny, resp. určení zlaté parity. Kurzová politika Národní banky Československé se řídila od začátku své činnosti podle zákona kurzem zlatého amerického dolaru ke koruně, ale zlatý obsah koruny stanoven nebyl.

Zákonné zavedení zlaté parity se legislativně nestandardně, leč legálně, stoupcům zlaté měny zdařilo v roce 1929. Podle § 54 Ústavy z roku 1920 mohl Stálý výbor Národního shromáždění v mezidobí voleb a sejítí se sněmovny přijmout „Opatření“, které muselo být později nově složenou

sněmovnou schváleno jako zákon. Právě v onom „mezidobí“ Stálý výbor svým *Opatřením o konečné úpravě československé měny* dne 7. listopadu 1929 (jako zákon č. 166/1929 Sb. z. a n. bylo ex post schváleno a schválení dáno na vědomí ve vyhlášce č. 15/1930 Sb. z. a n.) zavedl „zlatou korunu“: „§ 1 Koruna československá (Kč) jako dosavadní jednotka měny republiky Československé jest hodnotou rovna 44,58 miligramu ryziho zlata.“

Oficiálním zdůvodněním nutnosti mít zákonnou zlatou paritu, které se objevovalo v důvodové zprávě, se stala snaha Československa být zakládajícím členem tzv. Reparační banky se sídlem v Basileji, z níž se postupně vyvinula Banka pro mezinárodní platby (BIS). Podle předkladatelů Opatření o konečné úpravě čs. měny se fakticky postavení československé měny nemělo změnit, rozhodující byla rychlost přijetí „neodkladného opatření“.

Neoficiálním důvodem bylo, že po volbách ze 27. října 1929 se měl do funkce ministra financí vrátit K. Engliš (úřadu se ujal 7. prosince 1929), který by proti návrhu zákona o zakotvení zlaté parity silně protestoval. Agrárníci jako nejsilnější strana vzešlá z voleb byla uklidňována prohlášeními, že zákonným zavedením zlaté parity se faktický měnový stav nezmění. K zavedení měny zlaté devizy došlo jak časově nevhodně a uspěchaně, tak formulačně nešťastně ve striktním zákonném ustanovení bez možnosti manévrovacího prostoru. Proti nutnosti mít za každou cenu zlatou měnu, resp. měnu zlaté devizy protestoval především K. Engliš a někteří teoretici Národní banky, kteří se k němu hlásili, např. Miloš Horna a Alois Král. Proti zlaté měně byl, i když každý z jiného důvodu, i J. Macek, V. Mildschuh, J. Pazourek a další národohospodářští odborníci.

V krizi počátku 30. let vyzval se zakotvením zlaté měny další problém měnové politiky: jak řešit deflační tlaky spojené se zvýšením ceny zlata, které způsobovalo zvýšení kupní síly měny, a tím snižovalo cenovou hladinu zboží a služeb a dopadalo na snížení rentability úvěrovaných podniků a zaměstnanost.

5 První devalvace měny v roce 1934 a jmenování K. Engliše guvernérem Národní banky Československé

Už v závěru ministerské dráhy Engliš brojil proti zlatému standardu koruny a liberální devizové politice v době, kdy panuje hospodářská krize. Po podání

demise „... znovu vstoupil – tentokrát, jen‘ jako profesor – do boje za devalvací československé koruny, do boje s politickými, výrobními i bankovními zájmy, proti tehdejší politice Národní banky. Shrnul své články z této doby do souboru s názvem „*Světová a naše hospodářská krise*“, vydaného v roce 1934.“¹⁰

Tíživou hospodářskou a měnovou situaci, vyhrocenou od roku 1933, bylo nutno začít, i když vzhledem k hospodářské situaci opožděně, řešit. Vedení Národní banky v čele s Pospíšilem chtělo zvolit „rašínovské řešení“ – chtělo ponechat zlatý obsah koruny a zhodnocené koruně přizpůsobovat hladinu ostatních ekonomických veličin. Karel Engliš byl zásadně proti. Vzpomínka na tíživé hospodářské důsledky politiky záměrné deflace v letech 1922–1923 vedla vládu k rozhodnutí bankovní radou navrhované řešení odmítnout a devalvovat měnu, a to přijetím zákona č. 25/1934 Sb. z. a n., ze dne 17. února 1934.

Zákonem č. 25/1934 Sb. z. a n. byla snížena hodnota koruny vůči zlatu a upravena povinnost banky ohledně krytí měny. Koruna byla podle čl. I. zákona devalvovaná o jednu šestinu, z 44,58 na 37,15 miligramu ryzího zlata za 1 korunu. Současně bylo upraveno kovové krytí: „*Banka jest povinna míti zlatou úbradu nejméně 25% celkového oběhu bankovek, k němuž počítají se závažky na viděnou splatné. Zlatou úbradu tvoří jedině zlato ražené nebo neražené.*“

Místo od celkového, třeba i dočasného odpoutání se od zlata, došlo jen k odpoutání se od hodnotných („zlatých“) valut a deviz. Ty byly dříve považovány za stejně kvalitní krytí a teprve krize ukázala, že nikoli. Na rozdíl od nás se však v krizi anglická libra a americký dolar od zlata odvázaly a alespoň částečně čelily deflaci. U nás však zvolené opětovné fixní určení zlaté parity, navíc opět zákonem, nebylo nejrozumnější, jak ukázal vývoj v dalších měsících.

Celá bankovní rada včetně guvernéra, která s takovýmto řešením nesouhlasila, podala 16. února 1934 demisi a novým guvernérem byl 23. února jmenován Karel Engliš.

¹⁰ VENCOVSKÝ, František. *Karel Engliš*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 1993, s. 20. ISBN 80-7028-006-9.

6 Druhá devalvace měny v roce 1936 a snaha o udržení neutrality centrální banky

První devalvace v roce 1934 byla z hlediska potřeb domácího hospodářství opožděnou a koncepčně špatnou, z hlediska sepětí s tzv. frankovým měnovým blokem podle některých názorů předčasnou. Státy jako Francie, Itálie, Nizozemí, Švýcarsko devalvovaly později než my a československá exportní ekonomika s měnou připoutanou ke zlatu se musela přizpůsobit. S druhou devalvací nesouhlasil guvernér Národní banky Československé K. Engliš a měl ji vzhledem k postupnému ožívování ekonomiky už za zbytečnou (K. Engliš nabídl dokonce demisi, která však nebyla ani prezidentem republiky, ani vládou přijata), přesto československá měna podruhé devalvovala.

Stalo se tak stručným zákonem č. 262/1936 Sb. z. a n. a navazujícím vládním nařízením č. 263/1936 Sb. z. a n., obě normy byly ze dne 9. října 1936 s účinností k témuž dni. Národní banka Československá byla povinna udržovat kurz koruny odpovídající intervalu nejméně 30,21 miligramu a nejvíce 32,21 miligramu zlata, přičemž přesnou hodnotu v tomto rozmezí stanovovala vláda svým nařízením, což k 10. říjnu bylo 31,21 mg. Došlo tedy opět k devalvaci o jednu šestinu. Je nutno uznat, že celková 30% devalvace naší měny odpovídala devalvaci Francie a dalších zemí frankového zlatého bloku.

V tomto období do popředí vstupuje další zásadní spor měnové politiky, a to koncepce úvěrové emisní politiky Národní banky Československé a její neutralita, resp. míra vtažení do státní hospodářské politiky, zvláště v souvislosti s hospodářskou krizí. Neoklasické, liberální hodnoty vyrovnaného státního rozpočtu a měnové neutrality vyznával K. Engliš i jeho stoupenci označovaní jako brněnská či teleologická škola. Centrální banka má podle nich za úkol tvořit oběživo reeskontem obchodních směnek a krátkodobým lombardem a krátkodobý peněžní trh regulovat diskontní sazbou, ale nemá tvořit kapitálové zdroje. To je funkcí obchodních bank a ostatních peněžních ústavů, např. záložen a spořitelen. Centrální banka by taktéž podle nich neměla ve velkém objemu provádět operace na volném trhu – mimo operací na devizovém trhu při regulaci kurzu, i když i tento nástroj pod dojmem důsledků záměrné deflace měla centrální banka užívat obezřetně.

Ve velkém objemu by rozhodně neměla na volném trhu nakupovat cenné dlužnické a komunální papíry (státní nekryté dlužnické papíry ani podle zákona nesměla nakupovat).

Engliš kategoricky odmítal keynesiánské a socialistické názory, aby se emisní politika ústřední banky stala nástrojem takové vládní hospodářské politiky, která chce využívat emisní úvěr i na urychlení hospodářského růstu, na snižování nezaměstnanosti, na strukturální změny ve výrobě, na podporu exportu atp. Engliš byl přesvědčen, že emisní banka podporuje nejlépe produktivní politiku, když provádí politiku stabilní kupní síly peněžní jednotky – aby ze strany peněžní politiky „nevznikaly poruchy v soustavě peněžních čísel“.

Po druhé devalvaci v říjnu 1936 se měnový a cenový vývoj stabilizoval. Nebezpečí ze strany fašistického Německa však zvýšilo náklady na obranu státu a fiskální situace se odrazila i v měnové oblasti – v roce 1938 došlo k uvolnění pravidel zlatého krytí a umožnila se vnitřní zadluženost, když byly 50 a 100 korunové bankovky vyhlášeny „drobnými penězi“ nespádajícími do bankovního krytí.

7 Závěr

Englišovo funkční období guvernéra Národní banky skončilo v únoru 1939, nedlouho poté skončilo i okleštěné Česko-Slovensko a skončila i standardní měnová politika. I když byly v první Československé republice spory o různé koncepce, měli jsme v rámci Evropy stabilní a pevnou měnu, která napomáhala hospodářskému rozvoji. Působení Karla Engliše v měnové politice jak na postech ministra financí, tak v Národní bance Československé bylo z pohledu měnové historie úspěšné a lze říci, že pro dnešní ekonomy může být pohled na měnovou historii a na Englišovy argumenty měnové stability inspirativní.

Na druhou stranu nebylo vše jen „přísně odborné“: ačkoli v čele ministerstva financí a prvorepublikové centrální banky stáli významní měnoví odborníci a silné osobnosti, ne vždy vyhrál názor ministra nebo guvernéra centrální banky, neboť podstatné změny měnové politiky bylo nutno zakotvit právně a zde rozhodovala jak moc výkonná – exekutiva svojí zákonodárnou iniciativou, tak moc zákonodárná. Na řešení sporů mezi bankovní

radou centrální banky a exekutivou sice existoval zákonný postup, ale žádný spor nemusel být nikdy rozhodčím soudu předložen – koncepční měnové spory se většinou řešily vyjednáváním podle politické síly a postavení jednotlivých stran a více než teoretické argumenty rozhodovala podpora hlavních politických stran. O to více vynikne odbornost, pracovitost i přesvědčovací argumenty K. Engliše, který za sebou silné politické zázemí neměl.

Literature

- BAŽANTOVÁ, Ilona. *Centrální bankovníctví v české historii. Institucionální pohled*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2005. ISBN 80-86729-19-2.
- BAŽANTOVÁ, Ilona. Czech economist Karel Engliš and his Relation to the Austrian School in the First Half of the 20th Century. *Prague Economic Papers*, vol. 25, 2016, no. 2, pp. 234-246. ISSN 1210-0455.
- BAŽANTOVÁ, Ilona. Zrod československé měny a Rašínova měnová odlu-ka – podmínka transformace národního hospodářství. *Ekonomická revue*, 1999, roč. II, č. 2, s. 22–33. ISSN 1212-3951.
- DOLEŽALOVÁ, Antonie. *Rašín, Engliš a ti druzí: československé státní rozpočty v letech 1918–1938*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2007. ISBN 978-80-245-1356-0.
- VENCOVSKÝ, František, PŮLPÁN, Karel a kol. *Dějiny měnových teorií na českém území*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2005. ISBN 80-245-0992-x.
- VENCOVSKÝ, František. *Vzestupy a propady československé koruny*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2003. ISBN 80-245-0497-9.
- VENCOVSKÝ, František. *Karel Engliš*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 1993. ISBN 80-7028-006-9.

Contact – e-mail

bazantov@prf.cuni.cz

Normy hmotného a procesného práva podľa K. Engliša a ďalších autorov - možnosti ich vedeckej analýzy

Ján Cufer, Rudolf Kasínek

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta,
Slovenská republika

Abstract in original language

Englišová teleologická analýza reaguje na striktný právny normativizmus a pozitivizmus 20. storočia. V príspevku sa pokúsime ukázať Englišov posun k teleologickému skúmaniu práva, ktoré je blízke k vtedajšiemu Ehrlichovmu sociologicko-právnomu prístupu. Engliš ako národohospodár chápe právne normy ako dôležitú súčasť spoločenskej regulácie štátu prostredníctvom práva. Budeme sa taktiež venovať i ďalším autorom (Weinberger, Dworkin, Rawls), ktorí skúmali účel a efektivitu právnych noriem. Zistené poznatky sa pokúsime využiť pri hodnotení súčasných právnych noriem na nadštátnej (európskej) úrovni.

Keywords in original language

Normy; teleológia; postulát; hmotné právo; procesné právo.

Abstract

Engliš theological analysis responds to the strict legal normativism and positivism in the 20th century. In our topic we attempts to show Engliš movement to the teleological examination of the law, which is close to the Ehrlich sociological-legal approach. Engliš as the economist understands legal norms as an important part of social control through state law. We will also compare theories of the others authors who have examined the purpose and effectiveness of legal norms. Obtained knowledge we will try to use in the evaluation of current legal norms to supranational (EU) level.

Keywords

Norms; Teleology; Postulate; Substantive Law; Procedural Law.

1 Úvod

Právny pozitivizmus v rôznych podobách bol v minulosti, ale je aj v súčasnosti, určujúcou filozoficko-právnou doktrínou a poznávanie mechanizmov spoločenského pôsobenia práva, tak v anglo-saskej ako aj v kontinentálnej právnej filozofii. Pozitivizmus právny vyšiel z filozofického pozitivizmu, ktorý sa orientoval na skúmanie sveta skúseností podľa prírodných zákonov ovládaných svetom kauzality. Všeobecno-filozofický pozitivizmus sa ako pozitivizmus právny prejavuje tým, že sa orientuje výlučne na danú skúmanú latku, totiž na dané zákony, rozhodnutia. Takýto metodologický prístup má za následok, že namiesto filozofie práva tak nastupuje v systéme vied o práve všeobecná právna veda.¹ V súčasnosti sa len postupne do systému vied o štáte a práve vracia právna etika, ktorá po v oblasti realizácie práva zabezpečuje „morálny diskurz“ o práve.

V ontologickom základe pozitivistická právna veda obmedzovala poznávanie práva ako hierarchicky usporiadaného systému právnych noriem (zákonov), ktoré sú produktom jednej suverénnej štátnej moci (právny monizmus). Snaha o skúmanie práva výhradne v normách sa na začiatku 20. storočia v československej právnej vede prejavila vznikom dominujúceho smeru, čistý Weyrov právny normativizmus, Ten nadväzoval na Kelsenov normativizmus ako novú noetickú právnu vedu založená na logických metódach skúmania povinností noriem, ktoré je potrebné bezpodmienečne rešpektovať, lebo sú súčasťou platného právneho poriadku. Tieto normy tvorí zákonodarca a ten aj podáva výklad povinnosti v normatívnom poriadku. Tak sa v konečnom dôsledku normatívna právna veda vo svojom vedeckom skúmaní orientuje na poznávanie vnútornej nerozpornosti noriem v danom právnom poriadku prostredníctvom interpretačných metód.²

Normatívna právna veda sa nedá priradiť k vedám kauzálnym ani vedám teleologickým – účelovým, ktorej ako zdôrazňuje K. Engliš, sú, „...prvky teleologické cudzie a normatívnym pozorovaním nepoznatelné.“³ Jej predmetom malo byť skúmanie právneho poriadku. Toto teoreticko-metodologické východisko ako sa domnieval K. Engliš malo umožniť očistu právnych

1 KUBEŠ, V. *Právní filosofie XX. století*. S. 21.

2 WEYR, F. *Základy filosofie právní*. S. 15.

3 ENGLIŠ, K. *Národní hospodářství*. S. 567.

vied, najmä od teleologickej účelovosti, obdobne ako u vied prírodných. „Očistená právna veda“ nemá byť vedou o politicko- účelovom výklade právneho poriadku, ale vedou o účelovo- vzťahových logických súvislostiach právnych noriem, ktoré tvoria právny poriadok štátu. Normatívna právna teória nič nechce poznávať v rovine spoločensko- právnej reality, teda sveta kauzality, ona iba „... odкрýva logickú sústavu noriem určitého druhu, obsahovo ich nekritizuje, tak zvané úvahy de lege ferenda nepatria teda do jej obsahu.“⁴

Praktické vedy, kriminológia, politika, finančná technika, ktoré hľadajú cestu k praktickej realizácii noriem, sa pozerajú na normu ako na svoj postulát⁵- túžbu, želanie, a hľadajú prostriedky ako túto svoju túžbu uskutočniť, nie sú vedami normatívnymi, zdôrazňuje K. Engliš a dodáva, že ak v praxi dochádza k zmiešaniam normatívnych a praktických vied, má to na svedomí mnohoznačnosť pojmu norma. Podľa neho je potrebné používať pojem norma len v zmysle toho „čo má byť“, vedy praktické je potrebné chápať ako „maximy.“⁶ Teda čo sa realizáciou normy pravdepodobne dosiahne. Toto je ale praxeológia a sociológia práva, nie čistá normatívna právna veda. A sociológiu práva vtedy zakladal iný teoretik práva Eugen Ehrlich, od Brna trocha vo vzdialenejšej časti monarchie na univerzite Černovci, teraz Ukrajina. V Brne stále platilo, aj na začiatku 20. storočia, že štátom vytvorená právna norma tvorí ontologický základ vedeckého skúmania práva a právo je predmetom spoločenskej vedy nazývanej „Pure Jurisprudence“, čiže čistej

⁴ Tamže, s.570.

⁵ Poznámka autorov: „Latinské slovo „postulat“ je mnohovýznamové, v akom zmysle ho chápal Engliš môžeme vyvodit' iba z kontextu jeho normatívnej teórie, ako to čo ma byť alebo čo má nastať, tomu by v slovenskom jazyku bolo možné preložit' ako „želanie,“ ale aj „žiadost“ zákonodarcu, aby to, čo si on v zákone jednoznačne želá nastalo“. Spresnenie tohto pojmu však môžeme nájsť u F. Weyra, ktorý uvádza v poznámke pod čiarou, že teória národného hospodárstva musí svoje objavy prezentovať ako chcené, tak sa stáva pojem „postulat“ ústredným pojmom národohospodárskej noetiky. Takto Engliš dochádza k teoreticko-metodologickému „tializmu“, (empirický prístup, kauzálny prístup) a Engliš k ním pridáva teleologické hľadisko. Tak v právnej vede dominujúci dualizmus sveta, čo je a čo má byť, pribudol u Engliša svet chcenia. (WEYR, F. *Základy filozofie práva*. S. 15 a 22).

⁶ Poznámka autorov: Latinské slovo „maxima“, ktoré Kubeš používa ako pojem používaný vo vedách praktických, je mnohovýznamové – znamená najviac, najskôr ale aj ďaleko najviac, na prvom mieste, celkom približne a pod., V akom zmysle ho Engliš chápal sa môžeme iba domnievať. Najskôr v zmysle vzťahu teleologickom, ako vzťah medzi cieľom a výsledkom pôsobenia právnej normy, zasa ozrejmuje WEYR, op. cit., s. 22.

právnej vedy, na rozdiel od všeobecnej právnej vedy.⁷ „Čista“ právna veda na rozdiel od sociologicky orientovanej právnej vedy, nehľadala odpovede na otázky o spoločenskom účele práva, postačí jej skúmanie logickej nerozpornosti systému noriem.

Tento všeobecne známy poznatok právnej vedy zdôrazňujeme len preto, aby sme ukázali, na súčasné smerovanie právnej vedy, ktorá sa väčšmi orientuje na praxeologicko-sociologické empirické skúmanie procesu spoločenského pôsobenia práva, či už v americkej behaviorálnej alebo európskej sociologický orientovanej právnej vede.

2 Norma podľa Karel Engliša

Norma slúži ako základná stavebná jednotka právnych poriadkov. Pramene práva z nich vystavané vytvárajú špecifickú štruktúru, ktorá slúži na reguláciu spoločenských vzťahov a zabezpečuje fungovanie štátu i spoločnosti. Normy spoločenské a najmä právne musia obsahovať konkrétne znaky, aby bolo možné ich za normy vôbec akceptovať.

Z pozície právnika je zaujímavé chápanie normy, ktoré nám sprostredkuje K. Engliš. Jeho znalosti z oblasti práva i ekonómie mu umožnili zaujať veľmi komplexný pohľad na postavenie normy ako regulujúceho elementu v štáte. K. Engliš sa pokúša o prehľadné vymedzenie normy vo vzťahu k jej hodnote. Vo svojom vymedzení znakov najviac priestoru venuje právnym normám. Podľa neho normy charakterizujú nasledujúce znaky:

1. Normy ako postuláty - normou skúmame, či sa jej obsah s konkrétnou skutočnosťou zhoduje alebo naopak norme odporuje. Odpoveď následne býva pomerne jasná a možno na ňu odpovedať buď áno alebo nie.
2. Normy ako usporiadanie pojmov - norma musí byť zrozumiteľná a musí mať zmysel. Je to významný znak vzhľadom na vzťah medzi subjektom vôle (normotvorca) a podriadeným subjektom (poslušný subjekt).
3. Normy ukladajúce povinnosti - ukladajú povinnosti buď pozitívne (čo mám, musím) a negatívne (čo nemám, nesmiem). Oba môžu následne vystupovať buď ako absolútne (čo musím a čo nesmiem

⁷ Tamže, s. 14.

konat' vôbec) alebo relatívne v prípadoch, keď konanie nie je priamo nariadené alebo zakázané, ale určité modality konania sú nariadené alebo zakázané.

4. Normy obsahujú skutočnosti (konania), ktoré sú buď dovolené, povinné alebo zakázané. Tieto skutočnosti sú identifikované na základe pojmov, ktoré sú súčasťou normy. Norma následne stanoví dovolenie, zákaz, či príkaz pre všetky skutočnosti, ktoré takýmto pojmovým znakom zodpovedajú (normy stanovujú a predvídajú všeobecne skupiny totožných javov a skutočností).
5. Spôsob vytvárania noriem - ústavná norma obsahuje iba modality vydávania zákonov. Vydávanie zákonov sa chápe ako skutočnosť, ktorá upravuje obsah zákonov, spôsob prejavu vôle zákonodarného orgánu, publikáciu atď. Toto rozdelenie má najväčší význam pri normách právnych, kedy sa platnosť normy vyššej určuje nielen podľa jej obsahu, ale celé vydanie normy sa chápe ako skutočnosť (vylúči sa tak kolízia noriem).
6. Normy sú formálne správne - možno ich aplikovať na každý obsah myslenia ako chcený alebo ako niečo, čo má byť. Normy nezaujímajú subjektívny postoj k ich obsahu, dôležitý je jej normatívny dosah.
7. Platnosť noriem - ako formálny pojem normologického hodnotenia. Normy sú platné, ak boli vydané v súlade s vyššou právnou normou. Platnosť je dôležitou súčasťou samotnej existencie normy, pretože „norma neexistuje, ale platí; v prípade jej neplatnosti, nie je normou.“⁸
8. Normy sú zoradené v hierarchickej štruktúre a to bráni kolízii noriem. Pri normách môže dôjsť k rozporu v obsahu dvoch noriem (logická kolízia- platí norma skoršia⁹) alebo k nezhode medzi normou vyššej a nižšej právnej sily (normologická kolízia). Kolízia medzi normami je riešiteľná len v rámci rovnakého súboru noriem, ktorý má základ v spoločnej vrcholnej (ústavnej) norme.
9. Obsahom normy je vždy to čo má byť, nie to čo je chcené.¹⁰

Engliš výslovne neuvádza, že táto dôsledne charakterizovaná skupina znakov sa týka len noriem právnych. V texte spomína i normy morálne,

⁸ ENGLIŠ, K. *Theorie hodnoty a hodnocení*. S. 51.

⁹ Ak sa nebude dať použiť pravidlo skoršej normy a nie je možné postupovať inak, nebude podľa Engliša platit' ani jedna z noriem, pri ktorých nastala kolízia.

¹⁰ ENGLIŠ, K. *Theorie hodnoty a hodnocení*. S. 46–53.

logické, spoločenské a metodologické postupy, ktoré sú založené na logických a teleologických metódach. Najviac pozornosti však venuje právnym normám¹¹ a ich dôkladnej analýze. Širokosť vymedzenia právnych noriem svedčí o dôležitosti, ktorú im Engliš prisudzoval.

3 Návrat k prirodzenému právu, resp. nástup sociologicko-právnych doktrín

Už po prvej svetovej vojne silnejú v právnej filozofii hlasy po modernej právnej vede, orientovanej na sociologické a psychologické poznanie práva, teda nie na tvorbu právneho poriadku, ale najmä na realizáciu práva v spoločensko-právnej praxi. Spája sa s návratom prirodzenoprávnej doktríny, návratom k princípom práva. V strednej Európe je to najmä prirodzenoprávny smer Svobodův, ale aj sociologická škola E. Ehricha a ďalších, ktorí do právnej vedy vnášajú hodnotové hodnotiace hľadiská, ktoré umožňujú poznať spoločenský účel práva. V USA je to najmä filozofia pragmatizmu. Na jej základe vzniká behaviorálna jurisprudencia. K týmto filozoficko-právnym doktrínam by sme celkom dobre mohli priradiť aj Englišovu teóriu národného hospodárstva, ktorá vznikla z praktickej potreby vedca-právnik, ktorý sa v zmenených spoločenských pomeroch, po rozpade monarchie musel preorientovať na praktického politika národohospodára. Jeho teória nebola ani trocha liberálna, išlo o čistý konzervativizmus. Možno aj preto v časoch, tak proletárskej ako aj svetoobčianskej, globalizácie nenašla väčšiu odozvu.

Táto „metodologická trialita“ poznávacích prístupov k poznaniu práva pokračuje najmä v západných demokraciách počas celého 20. storočia a vyvoláva ju „návrat“ k prirodzenoprávnej doktríne v súvislosti s rozvojom demokracie a zavedením medzinárodne kodifikovaných katalógov „prirodzených“ ľudských práv ako vnútroštátneho práva.¹²

Toto, svojou povahou, nadštátne (supranacionálne) právo má vo svojom ontologickom základe spoločenskú konsenzuálnu (zmluvnú) povahu. Signatárske štáty sa mu dobrovoľne podriaďujú, ak sa subjekty vnútroštátneho práva

¹¹ Často uvádza pojmy ako ústavné normy, zákony, právne normy a využíva i príklady z oblasti práva (testament).

¹² Pozri napríklad: RAWLS, J. *Právo národov*.

ním vo vzájomných vzťahoch riadia. Dokonca takéto právo aj podľa Ústavy SR (článok 7), ak poskytuje väčší rozsah práv ako vnútroštátne právo, teda sú z hľadiska integračného hľadiska účelnejšie ako vnútroštátne, tak takéto právo má prednosť pred vnútroštátnym právom. Tieto právne normy by len predsa odporovali Englišovej predstave teleologickej normatívnosti, t.j. toho „čo potrebuje národná ekonomika“. Skôr je v nich vyjadrený účel individuálny, t.j. k čomu majú človeku slúžiť, aby bola zabezpečená jeho slobodná ekonomická existencia v globalizovanom svete. Tiež by najskôr Englišovi vadila skutočnosť, že nie sú jednostranným prejavom vôle štátu, a teda narúšajú ekonomickú suverenitu štátu, lebo sú výsledkom supranacionalnej nadštátnej zmluvnej „kodifikácie“.

Pre Engliša je ústava primárnym zdrojom, ktorým sa ustanovuje samotný štát a to tým, že mu ústava dáva:

- a) formálne politickú konštrukciu (určuje kto vládne),
- b) jeho materiálnu funkciu, teda zásadu materiálneho poriadku (sústavu voľnej výmeny, kooperácie, solidarizmu), ktorý má štát v národe udržovať (ako bude vládnuť).

Je potrebné zdôrazniť, že aj vďaka „večnému“ návratu prirodzeno- právnej doktríny do centra záujmu právnej teórie v novodobej supranacionálnej doktríne, najmä tej, v ktorej objektom záujmu sa dostáva človek a jeho prirodzené práva realizované nielen prostredníctvom právnych noriem, ale aj prostredníctvom právnych zásad a princípov, čo je potrebné hodnotiť pozitívne.

4 Pokus o opätovné spojenie normatívnosti a účelovosti

Právne zásady a princípy vznikajú v procese realizácie každodenných ľudských cieľavedomých činností. Ako také sa môžu aj v súčasnosti objaviť aj v platnom práve slovenskej republiky.¹³ Tu vidíme v slovenskom právnom poriadku rovinu návratu k prirodzenému právu.

¹³ Tak, napríklad Ústavný zákon č. 397/2004 Z.z., o Spolupráci NR SR a Vlády SR v záležitostiach EÚ, zaviedol tzv. princíp „tichej procedúry“, mlčky zobrať na vedomie, ďalej „princíp konštruktívneho nesúhlasu“, pri schvaľovaní záväzných mandátov pre členov vlády, pri posudzovaní návrhov Nariadení a Smerníc EÚ. Podľa nášho názoru tieto princípy až príliš posilňujú výkonu moc na úkor moci parlamentnej, ktorá je legitímnym zdrojom zastupiteľskej národnej suverenity.

Teleológia - účelovosť, ktorá niekedy až do nežiadúcich dôsledkov spája liberálny štát a právo, teda už nie je právna filozofia, ale politika práva, ktorá sa prejavuje tak v rovine tvorby ako aj v rovine jeho spoločensko-právnej realizácie. Skutočnosť tu tvorí významnú kategóriu. Na skutočnosť môžeme tiež nazerat' z hľadiska toho, čo človek chce alebo nechce. Ak nazeráme na všetko ako na chcené alebo nechcené (niekým), ukáže sa užitočnosť-škodlivosť, krása - škaredosť, dobro - zlo. Tým vzniká odlišný spôsob pozorovania a svet sa takto polarizuje. To, čo je chcené, stáva sa postulátom.¹⁴

Na rozdiel od noriem EÚ, právne normy obsiahnuté vo vnútroštátnych zákonoch prijíma štátny orgán zastupiteľského charakteru (Parlament). Zákony sú teda stále súčasťou čistej vedy o normách. Tak sú skúmané najmä v pozitívno- právnych odvetvových teóriách. Preto sa domnievame, že aspoň všeobecná teória práva sa okrem noriem práva bude zaoberat' aj skúmaním ľudských spoločensko-právnych činností, ktoré sa stanú ontologickým východiskom poznania práva pre postmodernú sociologicky či behaviorálne zameranú právnu vedu.

V tejto obnovenej snahe o návrat k ľudským hodnotám prirodzenoprávnej doktríny ide aj o „poľudštenie“ tzv. čistej normatívnej právnej vedy“, najmä jej hraničných foriem „právneho normativizmu“, právnej exzegézy, ale aj logického pozitivizmu, a najmä ide o snahu dať im rozmer skúmania spoločenskej užitočnosti a prospešnosti práva. Alebo máme čo do činenia s jednotiacou ontologickou predstavou o práve R. Dworkina, ktorý sa snaží povedať, že základom zjednocovania teoretických názorov na právo by mohlo vychádzať z tej skutočnosti, že by sme právo všetci začali chápať ako „prostý fakt“¹⁵, nie Englišom proklamované právne „postulaty“, či „maximy“, ktoré predstavy o práve rozdejovali, či dokonca roztrojovali. To by sme museli v rovine teoreticko-metodologickej hovoriť o štvrtej rovine, empirickej. Naopak iný brnenský právny teoretik Weinberger sa pokúsil vnieť do teoreticko- právneho diskurzu ontologickú jednotu. Základom skúmania sa u Weinbergera stal právny inštitút.

¹⁴ BŘEZOVSKÁ, B. N. Filosofie a ekonomie. K dílu K. Engliše. In: *E-LOGOS*, 2012, s. 5. ISSN 1211-0442. Dostupné na: <http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/brezovska12.pdf>, dňa 14. 12. 2016.

¹⁵ DWORKIN, R. *Riža práva*. S. 22.

5 Weinbergerov inštitucionalizmus ako „nová teória konania práva a demokracie“

V kontra pozícii k „rozpolteniu“ predstav o chápaní práva ako postulatu a maximy, teda kontrapozície normativizmu a teleologizmu sa nachádza aj Weinbergerova nová teória konania práva a demokracie¹⁶, ako príspevok k celému radu autorov, ktorí v ontologickej rovine skúmania práva vidia východisko v právno-inštitucionálnom prístupe. V ontologickom základe poznanie mechanizmov spoločenského poznania práva potom v tejto teoretickej doktríne nie je východiskom vedeckej analýzy norma práva, ani spoločensko- právny jav ako u sociológov práva, ale právny inštitút alebo, ako hovorí Weinberger, inštitúcia. Teda niečo dynamické neustále sa tvoriace alebo tiež vytvorené. Ide teda vyslovene o dynamické chápanie práva, ktoré je schopné v rovine tvorby aj realizácie práva dynamicky sa prispôsobovať meniacim podmienkam modernej liberálnej demokracie.

Právne inštitúcie je pritom v jeho chápaní potrebné definovať ako „...komplexy noriem vzťahov k jestvujúcej, alebo týmito normami konštituovanej verejnej sfére späté do reálneho celku a sú inštitucionalizované ako spoločenské politiky, reálne inštitúcie pozostávajúce zo spleti noriem v reálii (osôb v inštitucionálnych úlohách) a predmetov v normatívne určenej funkcii.“¹⁷ Okrem iného má autor na mysli aj normy hmotného a procesného práva, ako aj iné druhy spoločensko- právnej reality, ktorá právny inštitút vytvára.

Aj keď Weinberger sa v tejto definícii právnej inštitúcie výslovne o ľudských cieľavedomých činnostiach nezmieňuje, na inom mieste pri vymedzovaní ontologického základu svojej inštitucionálnej teórie hovorí, že má na mysli jej ontológiu spoločenskej bytosti schopnej konania.¹⁸ Konanie a činnosť v sú podľa nášho názoru pojmy identické. A štruktúra poznatkov jeho „teórie“ má takú povahu, že poznatky možno uplatniť v procesoch uvažovania o konaní, pritom vo Weinbergerovom chápaní sa konanie považuje zrejme za ľudskú cieľavedomú činnosť. V ďalšom sa preto budeme venovať teleologickej analýze práva ako ľudskej činnosti.

¹⁶ Bližšie pozri: WEINBERGER, O. *Inštitucionalizmus*.

¹⁷ WEINBERGER, O. *Inštitucionalizmus*. S. 34–35.

¹⁸ Tamže, s. 35.

6 Dynamické teleologické chápanie práva- právo ako cieľavedomá činnosť

Právny inštitút v zmysle normatívneho inštitucionalizmu je potrebné chápať ako súhrn normatívnych činností, ktoré vznikajú pri realizácii práva v spoločnosti. Obdobný inštitucionálny charakter majú aj globalizačné procesy, či už na celosvetovej alebo európskej úrovni, ktoré sa realizujú prostredníctvom supranacionálneho práva.

Pozitívne monistické právo ako regulatívny prostriedok hrá v liberálnom právnom štáte dôležitú, ale nie nezastupiteľnú úlohu pri regulovaní cieľavedomých procesov fungovania modernej spoločnosti. Nemenej dôležitú úlohu v právnom poriadku integrujúcich sa štátov hrajú právne princípy právneho štátu. Normy, ktoré vznikajú ako výsledok inštitucionalizácie nadnárodného charakteru – supranacionalne a nadštátne normy, ktoré stoja nad normami vnútroštátneho pozitívneho práva, najmä pokiaľ určujú prirodzenoprávne činnosti spojené s realizáciou ľudských práv v konečnom dôsledku tiež obmedzujú suverenitu demokratického štátu. Tyká sa to rešpektovania práv občianskej spoločnosti, resp. práv jednotlivého občana.

V tomto pomenujme ho reálnym chápaním práva sa jeho proces spoločenského pôsobenia môže skúmať jednak ako proces viacmenej zameraný na vytváranie noriem práva štátom, alebo inými inštitúciami demokratickej spoločnosti, ale tiež účasť národného štátu na procese tvorby noriem supranacionálnej- nadštátnej povahy.

Z tohto poznatku rezultuje metodologický záver, že proces tvorby supranacionálneho konsenzuálneho práva nie je, možné chápať iba ako jednoduchý odraz jestvujúcej spoločenskej reality integrujúcich sa štátov, ale skôr ako teleologicky účelovo zameraný proces hodnotenia tejto reality zo strany integrátora, ktorý sa vždy bude pozerat' na tvorbu noriem z hľadiska potrieb integrácie, či už v podobe globalizácie alebo europeizácie, už menej sa v globalizačných normách zohľadňujú záujmy subjektov práva. Z toho môžeme vyvodit' záver, že v globalizačných teleologických normách globalizátor sprostredkovane, prostredníctvom teleologickej normy adresuje subjektom globalizačného smerovania cieľ globalizácie. Správna identifikácia cieľa subjektom globalizácie dáva mu možnosť poznať hodnoty, ktoré sa majú prostredníctvom týchto noriem vytvárať na nadštátnej úrovni.

V tomto zmysle sa právne normy s klasickou normatívnou logickou štruktúrou, ako ich chápe právny normativizmus v podobe zákazov príkazov, odlišujú od iných noriem práva, najmä od noriem konsezuálneho supranacionálneho práva, ktoré vznikajú ako výsledok realizácie ľudských cieľavedomých globalizačných cieľov, teda noriem účelových. Takéto normy majú vyslovené teleologickú cieľnú štruktúru, obsahujú buď kvantitatívne alebo kvalitatívne vyjadrený cieľ (zámer), ktorý je potrebné pri realizácii takýchto noriem dosiahnuť. Cieľ má povahu hmotnoprávnu, je ho možné chápať ako právnu skutočnosť, ktorá môže zakladať, meniť alebo rušiť vzťahy medzi štátom a ostatnými subjektami práva. Na realizáciu cieľa supranacionálnych teleologických noriem môže národný štát prijímať najmä normy procesného práva, v ktorých sa určia prostriedky dosiahnutia cieľov integračných noriem. Tieto procesné normy integrácie majú vždy povahu noriem teleologických.

7 Právo ako produkt ľudských cieľavedomých činnosti

Takto teória právneho inštitucionalizmu musí pri poznávaní práva dávať odpoveď v podstate na tri preliminárne otázky:

- a) či aj právo ako zložitý spoločenský jav patrí do oblasti cieľavedomých ľudských spoločenských činností?¹⁹
- b) dôležitá je tiež odpoveď na otázku, či právo je produktom ľudskej cieľavedomej činnosti, alebo iba medziproduktom, ktorý má slúžiť k realizácii konečných hodnôt vo sfére spoločenského života²⁰.
- c) či právna veda registruje rozdiel medzi normami hmotného a procesného práva, teda normami o tom „čo ma byť“ a o tom „čo chceme mať“, resp. „čo chceme dosiahnuť“.

Ako vidíme, na všetky tri položené otázky právna veda môže odpovedať kladne. Právo, právne normy, právne inštitúcie, hierarchia právneho poriadku ako výsledok právotvorných procesov, tak isto ako aj konanie- činnosť orgánov aplikujúcich právo, sú buď produktom- výsledkom- formalizovanej

¹⁹ Na túto triviálnu otázku právna veda v postmodernej spoločnosti odpovedá áno. Jednotiacim ontologickým základom všetkých spoločenských vied je človek ako spoločensky štruktúrovaná sociokultúrna bytosť. Jednou z týchto štruktúr je aj človek ako právna bytosť ako subjekt ľudských práv.

²⁰ Aj tu môžeme uviesť kladnú odpoveď. Kladná odpoveď bude aj na otázku.

ľudskej spoločenskej cieľavedomej činnosti, alebo objektom tejto činnosti. Normy procesného práva je pritom potrebné chápať ako prostriedok dosahovania normatívnosti, ktorá je obsiahnutá v normách hmotného práva.

Tento poznatok možno bezo zvyšku aplikovať aj pri poznávaní procesu celosvetovej globalizácie a európskej integrácie, ktoré sa uskutočňujú prostredníctvom nadnárodnej a nadštátnej inštitucionalizácie, prostredníctvom k tomu účelu prispôsobených teleologických účelových noriem.

Právna inštitucionalizácia spoločenských vzťahov v rovine európskej integrácie sa takto môže chápať ako cieľavedomé pôsobenie ľudí a inštitúcií, ktoré je zamerané na regulovanie ľudského vedomia - vytváranie globalizačných doktrín a regulovanie konania (činnosti) ľudí a inštitúcií globalizovaných spoločnosti.

K. Engliš uznával všeobecnú dôležitosť normy ako súčasť samotnej definície práva. Podľa neho právo chápeme ako:

1. súbor noriem vydaných štátom (alebo podľa splnomocnenia inými orgánmi, napr. samosprávne celky v štáte) pre obyvateľov štátneho územia (právo v zmysle objektívnom).
2. právo chápe i ako okruh záujmov určených jeho subjektom (záujmy jednotlivého človeka, spoločnosti a pod.) a jeho obsahom (osobná integrita, majetok, sloboda, účely verejné) a chránených právnym poriadkom (to je právo v zmysle subjektívnom).²¹

Engliš prisudzuje dôležitú úlohu pri vytváraní noriem štátu, tie však musia slúžiť záujmom spoločnosti. Bolo by zaujímavé aké stanovisko by zaujal Engliš k súčasnému stavu pri vytváraní noriem ako súčasť práva na národnej, európskej i medzinárodnej úrovni. Ako správny ekonóm/právnik by určite hľadal benefity (spoločenské, ekonomické, právne) plynúce z takejto rozvrstvenosti orgánov tvoriacich právne normy v súčasnosti.

8 Legitimita globalizačných noriem

Väčšina právnych pozitivistov stavia právo v podobe právnych noriem do úlohy osobitného druhu regulátora ľudských cieľavedomých

²¹ ENGLIŠ, K. *Věčné ideály lidstva*. S. 93.

spoločenských procesov. Už menšia pozornosť; vyjmúc americký právny behavioralizmus, sa venuje právu ako objektu regulácie ľudských cieľavedomých činností.

V procese realizácie každodenných existenčných činností vznikalo a vzniká prirodzené právo. V ich normotvornom základe nestojí mocenská legitimita štátu, ale každodenná morálna legitimita existencie integrovaných či globalizovaných spoločností. Tým sa vstępuje nová hierarchia hodnôt prostredníctvom supranacionálnych účelových, zväčšia teleologicky konštruovaných právnych noriem, ktoré sú obsiahnuté v konsenzuálnom supranacionálnom práve, ktoré nie je možné definovať ani ako medzinárodné, ani ako vnútroštátne právo. V skutočnosti najmä európske právo – EÚ má nadštátu povahu, ktorému sa štáty podriaďujú dobrovoľne, na základe spoločne akceptovaných hodnôt a princípov vyjadrených v primárnom práve EÚ.

Tieto svojou povahou účelové teleologické nadštátne právne normy však len postupne prenikajú do mocenskej sféry integrovaných štátov v podobe princípov, noriem a činností, a až následne pôsobia na vytváranie a fungovanie inštitútov vnútroštátneho práva ako sú manželstvo, zmluva, občianstvo a pod. Na ich konkretizáciu pritom členský štát má právo vydať aproximačnú normu, ktorá konkretizuje supranacionálnu normu EÚ, aby ona bola aplikovateľná na nacionálnej úrovni. Tak dospievame k poznatku, že až štátne donútenie orgánov členského štátu a forma, ktorú im dáva aproximačný orgán členského štátu z noriem EÚ robí vnútroštátne právo. V tomto komplikovanom procese sa spoločenské inštitúcie členských štátov EÚ stavajú objektom prirodzenej inštitucionalizácie ako aj inštitucionalizácie, na ktorú má vplyv tak supranacionálne ako aj vnútroštátne právo.

Obidva inštitucionalizačné procesy vzniku práva majú však jeden spoločný ontologický základ, sú výsledkom ľudskej cieľavedomej činnosti. Následne globalizácia a integrácia prostredníctvom supranacionálneho práva zasahuje najmä do sféry ekonomiky, voľného pohybu osôb a kapitálu, ľudských práv a pod.

9 Normotvorná operacionalistika

Normotvornú operacionalistiku supranacionálneho práva EÚ obstarávajú normy procesného práva, ktoré hovoria ako je možné dospieť tak k vytýčeniu cieľa operacionalistických noriem. Tieto normy, ktoré upravujú

postup prijímania smerníc a nariadení EÚ, nazývame procedurálne pravidla. Na vnútroštátnej úrovni členských štátov ide o rokovací poriadok parlamentu, či legislatívne pravidlá a pod.

Každá ľudská cieľavedomá činnosť začína stanovením cieľa (cieľov) a realizuje sa úkonmi a operáciami do podoby výsledkov činnosti. Cieľ normy (práva), právnej inštitúcie tak tvorí vzor budúcej činnosti. V tomto zmysle sa normy pozitívneho aj prirodzeného práva chápu ako vzory budúceho konania (činnosti), líšia sa od iných noriem konania iba tým, že majú štátom stanovenú formu právnych predpisov, alebo majú formu individuálnych právnych aktov- medzinárodných zmlúv, alebo rozsudkov súdnej moci.

Postmoderný prístup ku skúmaniu právnych inštitúcií z pohľadu realizácie ich spoločenskej efektívnosti, by mal vychádzať z poznávania všetkých druhov práva. Právo sa stalo multispoločenským i multištátnym fenoménom, ktorý presahuje hranice národných štátov. Presun na túto „nadštátnu úroveň“ právu umožnilo obdobie postmoderny, ktoré preferovalo globalizáciu, pluralizmus a informatizáciu spoločnosti. Došlo ku globalizácii práva a znásobeniu normotvorného procesu na viacerých úrovniach (štát, medzinárodné spoločenstvo, medzinárodný priestor a pod.).

Výsadné postavenie pozitívneho práva medzi ostatnými druhmi regulátorov cieľavedomých spoločenských činnosti vedie deliacu čiaru, ktorá rozdeľuje moderné monistické právo na to, ktoré je výsledkom cieľavedomej právotvornej- legislatívnej činnosti štátu, a to, ktoré je výsledkom spontánnej univerzálnej realizácie každodenných ľudských cieľavedomých činností. Práve táto nejednotnosť vznikania práva, môže spôsobovať metodologické nejasnosti, najmä pri skúmaní efektívnosti realizácie práva v spoločnosti a najmä pri hodnotení jeho výsledkov.

Pri hodnotení pozitívneho práva by rozhodne nemali absentovať najmä hodnotové- morálne ukazovatele efektívnosti. Nestačí poznať jeho praxeologickú či ekonomickú efektívnosť. Tu v konečnom dôsledku máme zakotvenú aj v súčasnej slovenskej legislatíve. Slovenská legislatíva žiada od predkladateľa návrhu zákona, aby predložil k návrhu zákona vyjadrenie Ministerstva financií vo forme stanoviska. Hodnotenie budúcej morálnej efektívnosti v širších spoločenských súvislostiach je ponechaná na parlament a všeobecnú rozpravu.

Naopak sociálnu efektívnosť „prirodzeného práva“, ktorá vzniká ako výsledok europeizácie slovenského práva po vstupe do EÚ, je výsledkom hodnotenia tak morálno-etickej, ako aj ekonomickej účelovosti. Ekonomickú efektívnosť pritom realizujú inštitúcie EÚ tým, že stanovujú operacionalistické ciele pre členské štáty, ktoré ich v praktickej spoločensko-právnej činnosti majú naplňovať. Teda stanovovať na ich naplňovanie operacionalistické úkony, ktoré majú viesť k dosahovaniu operacionalistických cieľov, ktoré pred inštitúcie štátu nepostavil členský štát, ale Brusel. Tak v postmodernom práve dochádzame k pojmom „juristickej účinnosti“- efektívnosti smerníc, nariadení EÚ, lebo Bruselské inštitúcie nikdy nezabudnú zhodnotiť ako adresáti (t.j. občania a inštitúcie EÚ), nimi stanovených operacionalistických cieľov naplnili tieto obsahom - konkrétna činnosť, ktorou dospeli k želaným výsledkom.

Na rozdiel od sociálnej efektívnosti, ktorú v postmodernom práve štátov EÚ realizujú štáty EÚ. Juristickú efektívnosť charakterizuje ekonomická, resp. praxeologická výsledkovosť. Výsledkyuristickej efektívnosti, ktoré vzišli z pôsobenia noriem EÚ, v štátoch EÚ hodnotí Brusel a jeho inštitúcie tým, že porovnávajú operacionalistické ciele, ktoré stanovili vo svojich nariadeniach alebo smerniciach s výsledkami, ktoré sa dosiahli realizáciou týchto cieľov inštitúciami v štátoch EÚ. Toto porovnanie vždy vyznieva ako juristické hodnotenie efektívnosti a nie ako sociálne hodnotenie.

Morálne hodnotenie sociálnej efektívnosti újného práva by totiž neumožňovalo orgánom EÚ stanoviť presnejšie ekonomické hodnotové kritériá, lebo sociálna efektívnosť práva sa hodnotí najmä kategóriami dobra, zla, spravodlivosti, nespravodlivosti. Juristická (právna) efektívnosť noriem umožňuje hodnotenie ich efektívnosti spoločenského pôsobenia iba z hľadiska účelnosti, prospešnosti a ekonomicnosti, teda z pohľadu, aké ekonomické výsledky norma práva, ktorú stanovil Brusel priniesla pre právo členských štátov EÚ.

V gnozeologickej teoreticko-metodologickej rovine právnej vedy vzniká tiež otázka či sa právna (juristická) a sociálna efektívnosť práva zhodujú, alebo každá je vlastná iba jednému druhu práva.

Čo do všeobecného modelu spoločenského pôsobenia práva, sa najmä v súčasnom európskom kontinentálnom systéme postmodernej právnej kultúry len veľmi ťažko dá vidieť rozdiel medzi sociálnou a právnou

efektívnosťou pôsobenia práva, najmä preto, že tak za pozitívnym, ako aj prirodzeným právom je potrebné vidieť rovnaké formy inštitucionálneho spoločenského pôsobenia práva. Pritom nezriedka inštitucionálne pôsobenie prirodzeného aj pozitivistického práva si žiada inštitucionálnu súčinnosť tých istých právnych inštitútov, cez ktoré sa realizuje právo Európskych inštitúcií a vnútroštátne pozitivistické právo.

Jednotiacim sa v danom prípade javí realizácia rovnakých hodnôt najmä ekonomických, ale aj morálnych v širších súvislostiach. Aj preto sa na návrh Ústavy EÚ hodnotil ako ústava hodnôt a nie ústava noriem EÚ, ktoré mali znamenať hlboký inštitucionálny prerod nielen EÚ, ale aj štátov EÚ. Ústava pre Európu však neprešla ratifikačným procesom. Nahradila ju cieľovo orientovaná Lisabonská zmluva a iné integračné konsenzuálne právne dokumenty. Brexit vyvoláva opätovne otázky prehodnotenia európskej legislatívy z pohľadu zdieľanej suverenity členských štátov EÚ.

10 Kríza hodnotovo orientovanej európskej integrácie

Aj keď nateraz štáty EÚ tento historický prevrat vo svojom hodnotovo-právny systém odmietli, to ale neznamená, že nová demokracia nestavia pred členské štáty EÚ úlohy, ktoré majú celospoločenský dosah. Súčasná svetová kríza to potvrdzuje, keď sa inštitúcie spoločnosti obracajú a žiadajú pomoc a neraz aj záchranu od štátu. V tomto zmysle ani pozitívne právo štátu nemôže mať autonómne úlohy slúžiace výhradne právu. V konečnom dôsledku by išlo o tautologické úlohy. Cieľom práva sa tak javí napĺňanie sociálnej existencie nielen človeka, ale aj občana a jeho spoločenských inštitúcií.

Kríza spočívajúca najmä v strate kultúrnych hodnôt, útoky na základy demokratického právneho štátu, výrazné hospodárske rozdiely na poli ekonomikom, digitalizácia spoločenského života i ďalšie negatívne javy súčasného sveta negatívne vplývajú na spoločenské inštitúcie. Tie sa cítia ohrozené a hľadajú cestu do bezpečia. Hľadanie komplexných riešení je v súčasnej situácii neefektívne. Reálnejšie sa javí hľadať čiastočné riešenia u osvedčených autorov a tu si opäť pomôžeme K. Englišom a najmä jeho snahou

o skultúrnenie politiky. Podľa jeho názoru by do politiky mali byť začlenené nasledujúce kultúrne elementy:

- a) všetka politická aktivita by mala byť poctivá v argumente, v konaní i rozhodovaní, v aplikácii práva atď. a pritom aby nebola osobná, stranícka a zištná (mravnosť);
- b) aby táto aktivita bola slušná, rešpektovala človeka i odporcu, jeho cítenie, presvedčenie (slušnosť);
- c) aby štátna (môžeme povedať i nadštátna) rešpektovala vedeckého (prípadne umeleckého) posudku a nekonala proti nemu (odbornosť);
- d) aby štátne politika vysoko hodnotila kultúrnosť národa (spoločenstva), prenikanie vzdelania, umenia a finančne ich aj dotovala s dôrazom na mravnosť a slušnosť;
- e) aby štátna (i nadštátna) politika vysoko hodnotila vedeckú a umeleckú tvorbu, podporovala ju a zabezpečila podmienky na jej rozvoj.²²

Zo súčasného pohľadu sa môžu tieto požiadavky zdať až utopistické, ale keby politici preferovali potreby svojich voličov pre svojimi, mohla by situácia v súčasnej Európe vyzerat' inak. A možno k tomu tak veľa netreba, len primiešať do politiky štipku kultúrnosti.

11 Záver

Vychádzajúc z vyššie uvedeného sa v súčasnej právnej filozofii môžeme stretnúť v podstate s dvoma druhmi prístupov ku skúmaniu efektívnosti práva v spoločnosti.

Prvý prístup nazývame ho čisto pozitivistický, zbavuje právo etických hodnotiacich kritérií. Prvoradým v tomto prístupe chápania práva sa javí pragmatická účelovosť, obsiahnutá v nariadení, smernici alebo zákone ako cieľ práva a prostriedok jeho dosiahnutia. Problém vzťahu cieľa a prostriedku je jedným zo základných problémov skúmania spoločenskej efektívnosti práva empirickou právnou vedou. Tento prístup ku chápaniu, ale aj skúmaniu práva bol a je pertraktovaný najmä v sociologicky a behaviorálne orientovaných modeloch právnej vedy.

²² VENCOVSKÝ, F. Vzťahy medzi politikou, kultúrou a morálkou- stále živá historie (Ke 125 výročí narození Karla Engliše). In: *Karel Engliš 1881–1961*. S. 150.

Nie je to však smer čisto skúsenostný teda empirický, akoby sa na prvý pohľad javilo. Ide, ako to zdôraznil už I. Kant, o reflektujúcu súdnosť a teda o súdnosť, ktorá je odrazom účelu v práve. Napríklad odrazom reflexie účelu použitia noriem k právnej regulácii spoločenských vzťahov v danom odvetvi pôsobenia práva na subjekty práva je reflexia o ich účelnom použití, reflexiou čisto racionálnou.²³ K tomu v konečnom dôsledku dospel aj K. Engliš, keď vo vzťahu k hodnote peňazí navrhuje rozlišovať ich upotrebitelnosť od ich užitočnosti. Upotrebitelnosť vecí a vzťahov sa riadi zákonom kauzality. Užitočnosť je vzťahom teleologickým. Objektívny účel (postulát), je ten, ktorý je možno objektívne definovať tak, aby aj iné subjekty ho mohli klasifikovať a hodnotiť.²⁴

Spravidla sa právo vymedzuje ako výsledok vôle zákonodarcu. Normy práva, ktoré vytvoril štát pôsobia na ľudí nielen cez ich vôľu, ale aj cez ich rozum. Spoločensko-právne vzťahy, ktoré normy takého práva regulujú obsahujú v objekte aj prvok účelovej racionality. Efektívnosť práva sa meria stupňom dosiahnutia vopred ľudskou racionalitou stanovených cieľov a výsledky pôsobenia práva sa tiež hodnotia nie vôľou ale rozumom, pričom toto určenie sa chápe ako dostačujúce, aby sme nemuseli zahrnúť do hodnotenia všetky stránky ľudskej cieľavedomej činnosti skúmaných inštitúcií štátu. Tomuto prístupu sa hovorí výsledkové (rezultatívne) chápanie efektívnosti pôsobenia právnych noriem na spoločenské vzťahy.

Predchádzajúce chápanie má aj svoju modifikovanú podobu, v ktorej sa sociálna účinnosť práva redukuje na porovnávanie cieľa a výsledku, najmä u tzv. teleologických účelových noriem, aby sa mohlo konštatovať, či právna norma vyvoláva želateľné výsledky. Krajným prípadom potom boli normy „obsoletné“, ktoré síce v systéme noriem sú zavedené, ale sú sociálne nefunkčné- nevyvolávajú nijaké sociálne efekty, výsledky. Môže pritom ísť tak o normy hmotného ako aj procesného práva, ktoré sú určované, ako to uvádza F. A. Hayek²⁵, „povahou vecí“, čo môžeme tiež nazvať efektívne fungovanie spoločensko- právneho inštitútu. V tomto prípade nemáme a myslí právo ako abstraktne stanovený poriadok, ale právo ako výsledok

²³ KANT, I. *Úvod ke Kritice soudnosti*. S. 59.

²⁴ ENGLIŠ, K. Peněžní jednotka. In.: *Vědecká ročenka Právnické fakulty Masarykovy Univerzity v Brně*. I. S. 7.

²⁵ HAYEK, F. A. *Právo, zákonodárství a svoboda*. 1) *Pravidla a řád*. S. 102.

cieľavedomej ľudskej činnosti, v ktorom funguje tak pravidlo (zákaz, príkaz a dovolenie) hmotné právo, ale aj cieľ a prostriedky ako tento cieľ dosiahnuť-procesné právo.

Procesné právo stanovuje normy ako dospieť k želanému cieľu. Hmotné právo stanovuje normu resp. cieľ spoločensko-právneho správania. K normám procesným pri inštitucionálnom prístupe je tiež potrebné brať do úvahy aj všeobecné zásady a princípy, ako aj princípy a zásady právneho odvetvia. Patria k nim všeobecno-organizačné, ale aj špeciálne organizačné normy.²⁶ Tieto môžu mať povahu prirodzeno-právnych princíпов, alebo môžu mať povahu princíпов spoločenského fungovania práva, alebo princíпов a zásad vedy procesného práva.

Druhé, vyššie popísané hľadisko akceptuje tak juristicko-logický, teleologicko-praxologický, ako aj hodnotovo-axiologický prístup ku skúmaniu noriem tak hmotného ako aj procesného práva.

Literature

BŘEZOVSKÁ, B. N. Filosofie a ekonomie. K dílu K. Engliše. In: *E-LOGOS*, 2012. ISSN 1211-0442. Dostupné na: <http://nb.vse.cz/kfil/elogos/science/brezovska12.pdf>, dňa 14. 12. 2016.

ENGLIŠ, K. *Národní hospodářství*. Brno: Nakladatelství Fr. Borový v Praze, 1924, 610 s.

ENGLIŠ, K. Peněžní jednotka. In: *Vědecká ročenka Právnické fakulty Masarykovy Univerzity v Brně*. I. 1922.

ENGLIŠ, K. *Theorie hodnoty a hodnocení*. Praha: Melantrich, 1947, 89 s.

ENGLIŠ, K. *Věčné ideály lidstva*. Praha: Vyšehrad, 1992, 168 s. ISBN 80-7021-113-X.

DWORKIN, R. *Ríša práva*. Bratislava: Kalligram, 2014, 533 s. ISBN 978-80-8101-812-1.

HAYEK, F. A. *Právo, zákonodárství a svoboda. 1) Pravidla a řád*. Praha: Academia, 1991, 131 s. ISBN 80-200-0279-0.

²⁶ Polianskij, N.N.- Strogovič, M.S.- Savickij, V.M.- Meľnikov, A.A.: Problemy sudebnogo prava.126 a nasl.

KANT, I. *Úvod ke Kritice soudnosti*. Praha: OIKOYMENH, 2011, 88 s.
ISBN 978-80-7298-317-9.

KUBEŠ, V. *Právní filosofie XX. století*. Brno: Československý akademický spolek Právník, 1947, 162 s.

POLIANSKIJ, N. N., STROGOVIČ, M. S., SAVICKIJ, V. M., MEĚNIKOV, A. A. *Problemy sudebnogo práva*. Moskva: „Izdatel'stvo Nauka“, 1983, 222 s.

RAWLS, J. *Právo národov*. Bratislava: Kalligram, 2013, 239 s.
ISBN 978-80-8101-769-8.

VENCOVSKÝ, F. Vztahy mezi politikou, kulturou a morálkou- stále živá historie (Ke 125 výročí narození Karla Engliše). In: *Karel Engliš 1881–1961*. Ostrava: Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava, Ekonomická fakulta, 2011.

WEINBERGER, O. *Inštitucionalizmus*. Bratislava: Archa, 1995, 240 s.
ISBN 80-7115-102-5

WEYR, F. *Základy filosofie právní*. Brno: Píša, 1920, 223 s.

Contact – e-mail

jan.cuper@flaw.uniba.sk

rudolf.kasinec@flaw.uniba.sk

Etické a ekonomické aspekty hospodárskej politiky s akcentom na zdaňovanie v modernej dobe¹

Karolína Červená, Ján Čipkár

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta,
Slovenská republika

Abstract in original language

Skúmanie vzájomnej interakcie ekonomického a etického aspektu zdanenia by malo byť neodmysliteľným východiskom nastavenia procesu zdanenia v rámci hospodárskej politiky ako na národnej, tak aj na nadnárodnej úrovni. Problémom súčasnej hospodárskej a teda aj podnikateľskej etiky je hľadanie odpovede na otázku, komu patrí primát v eticko-ekonomickej interakcii – etike alebo maximalizácii zisku? Keďže v národných hospodárstvach typu trhových a zmiešaný ekonomík je dosahovanie maximálneho zisku považované za hlavný motivačný faktor podnikania je viac ako zrejmé, že akýkoľvek spôsob „obmedzovania“ (formou zdanenia, odvodov a pod.) dosiahnutia maximálneho zisku je z pohľadu rýdzo ekonomického považované za „brzdu“ ekonomického rozvoja.

Keywords in original language

Zdaňovanie; daňová politika; hospodárska politika.

Abstract

The research of mutual interaction of economic and ethical aspects of taxation should be an essential starting point for setting the process of taxation in economic policy both at the national and transnational level. A current issue of economy and business ethics is to find answers to the question of who owns the primacy of ethical and economic interaction – ethics, or maximization of profit? Since in national economies of the market and mixed types the making of profit is still perceived as a major motivational

¹ Príspevok predstavuje čiastkový výstup v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0375/15.

factor for business, it is more than obvious that any method of „restriction” on the achieving of maximum profit is viewed from a purely economic point as a „brake” of economic development.

Keywords

Taxation; Tax Policy; Economic Policy.

1 Úvod

V dobe, kedy hospodárstva európskych krajín prechádzajú epochálnou zmenou paradigiem nie k eurocentrickému, ale k polycentrickému svetovému hospodárstvu a musia sa prispôsobovať globálnym podmienkam, je potrebná nová paradigma smerovania hospodárskej politiky, ktorá bude integrovať ekonomickú racionalitu a základnú etickú orientáciu budúcej existencie ľudstva. Dnešné moderné ekonomiky sa nachádzajú v situácii, keď sa od kompetentných očakávajú racionálne rozhodnutia smerujúce k pozitívnym hospodárskym výsledkom. Zisk a peniaze vládli a zdá sa, že ešte stále vládnu svetom, keďže pre svoje prežitie ich potrebujú nielen jednotlivci (občania) - podnikatelia, živnostníci, zamestnanci, ale aj štát ako celok. Pre štát primárnym zdrojom štátneho rozpočtu sú predovšetkým daňové príjmy (dane tvoria rozhodujúcu zložku príjmu štátneho rozpočtu). Potreby štátu (najmä sociálneho charakteru) sa každoročne zvyšujú a práve preto je nastavenie daňovej politiky štátu dôležitým prvkom hospodárskej politiky, keďže dane sú zároveň jedným zo základných nástrojov vlády na ovplyvňovanie súkromnej ekonomickej činnosti. Daňové zákonodarstvo ovplyvňuje aktuálne a budúce podnikateľské aktivity rôznymi spôsobmi: priamy vplyv a nepriamy vplyv noriem daňového práva, mimoštátny rozmer daňového práva (napr. vplyv daňovej politiky a normotvorby Európskej únie).²

² K tomu pozri BUJŇÁKOVÁ, M. a kol. *Dane a ich právna úprava v Slovenskej republike v kontexte daňovej politiky EÚ*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015, 408 s.; BUJŇÁKOVÁ, M. Je v Európe potrebná harmonizácia daní? In: *Vybrané otázky daňovej politiky Európskej únie a jej členských štátov*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013, s. 27–47; BUJŇÁKOVÁ, M. Daňové právo ako nástroj stimulovania ekonomiky. In: *W kregu zagadnień konstytucjonalizmu oraz współczesnego państwa*. Rzeszów: RS DRUK, 2015, s. 77–85; ROMÁNOVÁ, A. Tax policy of the European Union and its influence on national legislation. In: *Zasada pomocniczości wymiar europejski, narodowy, regionalny i lokalny*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2011, s. 114–121; ROMÁNOVÁ, A. Aktuálne predstavy a snahy EÚ v oblasti daňovej normotvorby. In: *Právo, obchod, ekonomika II*. Praha: Leges, 2012, s. 522–533; ROMÁNOVÁ, A. Daňová politika ako regulačný mechanizmus štátu vplyvajúci na podnikateľské prostredie. In: *Právo – obchod – ekonomika*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011, s. 437–451.

2 Teoretické východiská

V dnešných moderných ekonomikách sa daňová politika považuje za neodmysliteľnú súčasť hospodárskej politiky štátu, ktorá sa historicky formovala, resp. realizovala vždy v podmienkach existujúceho hospodárskeho zriadenia. Neoliberáli, vychádzajúci z názorov W. Euckena³, tvrdia, že z primárne historického pohľadu existujú iba dva typy hospodárstva v podobe politicko-ekonomicko-právneho vymedzenia: a/ slobodné trhové hospodárstvo - kde izolované hospodárske jednotky vstupujú do vzájomného kontaktu, spolupracujú prostredníctvom trhu a konkurencie; b/ centrálné riadené hospodárstvo - kde sú hospodárske subjekty podriadené riadiacemu centru a všetku hospodársku činnosť uskutočňujú na podnet príkazu. Podľa neoliberalov ideálnemu slobodnému trhovému hospodárstvu sa reálne približujú hospodárstva, kde je spojenie s trhom zabezpečené prostredníctvom verejných inštitúcií. Ďalšiu modifikáciu slobodného trhového hospodárstva reprezentuje sociálne trhové hospodárstvo, ktoré je charakteristické voľnou tvorbou cien, ochranou súkromného vlastníctva, stabilitou peňažného obehu, konkurenciou, ekonomickou samostatnosťou subjektov a obmedzenými funkciami štátu. Podstatou fungovania hospodárstva takéhoto typu je konkurenčné prostredie a teda základnou ekonomickou úlohou štátu (v rámci hospodárskej politiky) je tvorba a ochrana konkurenčného prostredia bez existencie monopolov. Sociálny význam trhového hospodárstva je spojený s myšlienkou, že ekonomický úžitok zo zvýšenia produkcie práce, racionalizácie, inovácie by mal priniesť prosperitu všetkým jedincom v spoločnosti, pričom štát má regulovať priebeh reprodukčného procesu, najmä nástrojmi peňažno-úverovej povahy. Model sociálneho trhového hospodárstva vychádza z princípu subsidiarity, kde efektívnosť a prosperita ako výsledok fungovania trhového hospodárstva vytvára zdroj na dosiahnutie sociálnych cieľov, pričom sociálna zodpovednosť musí vychádzať od jednotlivca a štát preberá zodpovednosť len v prípade zlyhania jednotlivca a trhových štruktúr a taktiež každé opatrenie štátu v sociálnej oblasti

³ Pozri bližšie EUCKEN, W.: *Grundsätze der Wirtschaftspolitik. Sechste Ausgabe*. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1990.

má byť realizované tak, aby neohrozovalo pôsobenie trhového mechanizmu, pričom ale aj sociálne trhové hospodárstvo by malo viesť k efektívnosti a prosperite.

Dnešnou realitou je, že moderné typy hospodárstva už neexistujú v podobe „ideálneho“ hospodárskeho usporiadania, ale existujú už len ich kombinácie, resp. modifikácie - v 60-tych rokoch 20-teho storočia sa objavuje modifikovaný model sociálneho hospodárstva v podobe formovanej spoločnosti, kde sa považujú politici a štátni úradníci za subjekty, ktoré sledujú svoje vlastné osobné záujmy a ciele a preto je potrebné ich správanie upraviť zákonom tak, aby boli nútení sledovať záujmy spoločnosti ako celku. K. Engliš konštatuje, že v zmiešaných sústavách existujú rôznorodé ohniská záujmových sfér: jednotlivcov, súkromných spoločností, verejných kooperatívnych a solidaristických subjektov štátu.⁴ L. von Mises odmietal administratívno-byrokratický model hospodárstva a to z dôvodu, že v takom hospodárstve neexistuje kritérium racionálnej voľby, čo znamená, že bude dochádzať k „neporiadku“ (k nehospodárnosti) a teda k strate efektívnosti fungovania hospodárstva. Predstavitelia ekonomického smeru Nové keynesovstvo dospeli k názoru, že aj v prípade, ak ľudia formulujú svoje očakávania racionálne, môže mať monetárna a fiskálna politika pozitívny účinok, keďže racionalita jednotlivca sa môže líšiť od racionality kolektívu, pričom zdôrazňujú, že nedokonalosti trhu, ktoré vyplývajú z inštitucionálnych faktorov, sú najdôležitejším prvkom ekonomického procesu ako celku.⁵

Daňová politika na národnej ako aj nadnárodnej úrovni by teda mala fungovať v súčinnosti s opatreniami na zabezpečenie eliminácie neželateľných ekonomických činností jednotlivých subjektov, politikov nevynímajúc! Predstavitelia Teórie racionálnych očakávaní (ozn. aj ako Nová klasická makroekonómia alebo aj Monetarizmus II) upozorňujú na možný dôležitý aspekt, a to že cyklický vývoj ekonomiky súvisí s nedokonalosťou informácií, ktoré následne vedú k neefektívnym rozhodnutiam tvorcov hospodárskej politiky, keďže reakcie hospodárskych subjektov na rovnaké opatrenia vlády nie sú vždy rovnaké.

4 Pozri bližšie ENGLIŠ, K. *Věčné ideály lidstva*. Praha: Vyšehrad, 1992.

5 Pozri bližšie MISES, L. *Economic Freedom and Interventionism. II. Title*. Indianapolis: Liberty Fund, Ins., 1990.

3 Zdaňovanie v zmiešaných ekonomikách

Problematickou zdaňovania sa ako v minulosti tak aj v súčasnej dobe zaoberajú rôzne skupiny odborníkov – ekonómovia, politológovia, právnici, filozofi, sociológovia. Napríklad T. Piketty nepovažuje zdanenie za technickú záležitosť, z jeho pohľadu dane predstavujú predovšetkým politickú a filozofickú problematiku.⁶ Dane sú v dnešných ekonomikách zmiešaného typu považované za najdôležitejší zdroj príjmov štátu, a teda zároveň sú jedným z najdôležitejších nástrojov realizácie hospodárskej politiky. Okrem úloh, ktoré má priamo plniť štát prostredníctvom výdavkovej časti štátneho rozpočtu je potrebné si všimnúť taktiež plnenie úloh verejnou územnou samosprávou, ktorá je taktiež financovaná prostredníctvom daní a poplatkov⁷, teda využíva na svoje fungovanie a plnenie úloh financovanie zo zdrojov pochádzajúcich od individuálnych ekonomických subjektov, aj keď ich v praxi často vnímame ako zdroje verejné, pričom ale ich ekonomický pôvod je fakticky charakteru súkromného. V tejto súvislosti za permanentný problém považujeme nastavenie optimálneho daňového systému, ktorý by smeroval, resp. podporoval dlhodobý ekonomický rast, ktorý smeruje k celospoločenskému rozvoju. Na uvedenú problematiku existuje široká škála akademických (vedeckých), ale aj odborných (praktických) pohľadov v podobe teórií, názorov, konštatovaní, ale aj vlastných skúseností. Okrem pozitívnych názorov na zdaňovanie, ktoré ponúkajú napríklad postkeynesovci H. Wallich a S. Weintraub, ktorí sú zástancami daňami ovplyvňovanej dôchodkovej politiky, a to v zmysle, že ak súkromné ekonomické subjekty zaťažujú spoločnosť externými nákladmi má vláda právo ich zaťažiť daňami, sa stretávame aj s negatívnymi názormi spochybňujúcimi predovšetkým morálne opodstatnenie zdanenia. Podľa predstaviteľov Ekonómie strany ponuky daňová politika brzdí aktivitu jednotlivých hospodárskych subjektov

⁶ Pozri bližšie PIKETTY, T. *Le capital au XXI siècle*. Editions du Seuil, 2013. Preklad Fridner, P., Minárik, J. Bratislava: Ikar, a. s., 2015.

⁷ K tomu pozri ROMÁNOVÁ, A. Význam miestnych daní pre rozpočty územnej samosprávy. In: *Humanum: Miedzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne*, Vol. 4, no. 1, 2010, s. 289–295; ROMÁNOVÁ, A.: Miestne dane ako zdroj príjmov rozpočtov územnej samosprávy. In: *Verejné financie Slovenskej republiky - vybrané aspekty a tendencie vývoja*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011, s. 63–68; BUJŇÁKOVÁ, M. Miestne rozpočty v čase krízy-problémy v čase krízy. In: *Studia Prawnicze i Administracyjne*. Warszawa: Wyzsza Szkoła Menedzerska, 2012, s. 27–34.

k práci, úsporám a investíciám; monetaristi zásadne odmietajú progresívne zdaňovanie dôchodkov⁸; V. Brdlík konštatoval, že výška daní a poplatkov je obmedzená únosnosťou daňovníkov, keďže dane a poplatky sa presúvajú, či už priamo alebo aj nepriamo (v podobe spotrebných daní) do výroby a zaťažujú a teda obmedzujú súťaživosť s cudzinou.⁹ R. Epstein konštatuje, že zdanenie predstavuje jasný príklad skonfiškovania súkromného vlastníctva s jeho účinkom na status súkromného vlastníctva a uplatnením práva s ním spojeného.¹⁰

T. Piketty uvádza, že jednou z najvýznamnejších inovácií 20-teho storočia v oblasti daní bolo vytvorenie a zavedenie progresívnej dane z príjmu¹¹, pričom konštatuje, že táto inštitúcia zohrala kľúčovú úlohu v znižovaní nerovnosti v minulom storočí, dnes je ale ohrozená daňovou súťažou medzi jednotlivými krajinami.¹² Je zrejmé, že výraznejšie zmeny v daňových systémoch viacerých členských štátov Európskej únie sa realizovali v druhej polovici 80-tych rokov 20-teho storočia, a to v zmysle reformy daní dôchodkového typu. Wallerstein, I. vo svojej publikácii vyslovil názor, že zdanenie neustále rastie a to vplyvom skutočnosti, že svet sa stále viac demokratizuje.¹³ Široký, J. konštatuje, že všetky štáty, ktoré sa aktívne zapájajú do medzinárodných ekonomických aktivít, napriek tomu, že majú vybudované vlastné daňové systémy odvodené od svojich vlastných tradícií, špecifických podmienok, politických konsenzov, musia dnes reagovať na existenciu daňových systémov iných krajín.¹⁴ A. Schultzová vyslovila názor, že riešenie

⁸ M. Friedman, ako jeden z významných predstaviteľov monetarizmu, odmieta progresívne zdanenia dôchodkov a navrhuje zavedenie tzv. negatívnej dôchodkovej dane, ako náhrady existujúcich sociálnych programov, pričom zavedenie negatívnej dôchodkovej dane by si nevyžadovalo dodatočné náklady, čím by sa odstránili náklady súvisiace s fungovaním systému sociálnych programov.

⁹ Prof. Ing. V. Brdlík pôsobil vo funkcii ministra poľnohospodárstva ČR, v rokoch 1920-1921, taktiež vo funkcii ministra pre zásobovanie ľudu. In KNESPL, J. *Reforma daní přímých v zemědělství*. Praha: Zemědělský ústav účetnicko-spravovodný Č. S. R., 1928, s. 6–7.

¹⁰ Pozri bližšie EPSTEIN, R. A. *Právo, ekonomie a politika*. Praha: Wolters Kluwer ČR, Cevro Institut a Liberální institut, 2010.

¹¹ T. Piketty uvádza, že progresívna daň z príjmu ako aj progresívna daň z dedičstva bola pôvodne zavedená do hospodárskeho systému ako riešenie v stave núdze.

¹² Podľa PIKETTY, T. *Le capital au XXI siècle*. Editions du Seuil, 2013. Preklad Fridner, P., Míňárik, J. Bratislava: Ikar, a. s., 2015, s. 540.

¹³ Podľa WALLERSTEIN, I. *European Universalism. The Rhetoric of Power*. New York & London: The New Press, 2006. Preklad Pěvřátíl, R. Praha: Slon, 2008, s. 58.

¹⁴ Podľa ŠIROKÝ, J. *Daně v Evropské unii*. Praha: Linde, a. s., 2010.

mnohých daňových problémov s ich priamymi aj nepriamymi dopadmi na ekonomiku štátu, ako aj na presadzovanú spoločnú daňovú politiku Európskej únie, vytvára vážne prekážky pre spoločný európsky trh, pričom podľa jej názoru je situácia v tejto oblasti komplikovanejšia a to v tom smere, že daňová politika členských štátov Európskej únie sa síce riadi spoločnými princípmi, ale daňové systémy členských štátov Európskej únie sa zároveň vyznačujú vlastnými odlišnosťami a to predovšetkým vo výške daňových sadzieb, v uznávaní, resp. neuznávaní rôznych výdavkov na daňové účely, v úprave základu dane o pripočítateľné, odpočítateľné daňové položky, v odpisovaní, ale aj v samotnom prerozdeľovanom procese.¹⁵ Podľa tvrdenia R. W. Rahna¹⁶ vládne regulácie takmer vždy spôsobujú náklady, vrátane nákladov straty slobody. Ak prínosy z regulácie neprevyšujú náklady, ktoré boli na ňu vynaložené, ľudom sa v dôsledku takejto regulácie zhorší situácia. Ak vláda vytvára podnikaniu nákladné a časovo náročné prekážky, a to aj v podobe zvýšenia daní, znižuje sa v konečnom dôsledku počet nových podnikateľských subjektov, pracovných miest a inovácií.¹⁷

Daňová politika bola vždy symbolom národnej suverenity štátu. Avšak vývoj európskej integrácie vyžaduje pre potreby fungovania jednotného trhu od členských krajín spoluprácu v daňovej oblasti, či už formou výmeny informácií, harmonizácie alebo koordinácie daňových systémov. Podľa tvrdenia experta na daňovú politiku a daňovú reformu (pôsobiaceho v Cato Institute) D. J. Mitchella daňová harmonizácia v podobe explicitnej (k explicitnej daňovej harmonizácii dochádza vtedy, ak sa predstavitelia krajín dohodnú, že stanovia minimálne alebo rovnaké daňové sadzby - je zrejmé, že pri takejto forme daňovej harmonizácie nedokážu daňoví platitelia profitovať z lepšej daňovej politiky v iných krajinách a vlády nie sú pod tlakom konkurenčnej disciplíny na trhu) alebo aj implicitnej (k implicitnej harmonizácii

¹⁵ Podľa SCHULTZOVÁ, A. *Daňové systémy štátov Európskej únie*. Bratislava: Ekonóm, 2010, s. 9 a nasl.

¹⁶ Richard W. Rahn pôsobil ako riaditeľ Center for Global Economic Growth; spolupracoval s Heritage Foundation, Discovery Institute a Cato Institute; bol členom Montpelerínskej spoločnosti; v 80. rokoch pôsobil ako viceprezident a hlavný ekonomický expert Americkej obchodnej komory a šéfredaktor ekonomického časopisu *Journal of Economic Growth*.

¹⁷ Podľa RAHN, W. R. *Kľúče na ceste k ekonomickému rastu a slobode a úloha vlády*. In: *Na obranu slobodného trhu*. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, 2007, s. 228–230.

dochádza, ak vlády zdaňujú príjmy, ktoré občania nadobudli v iných daňových územiach – napríklad v rámci integračného zoskupenia EÚ existuje „smernica o zdaňovaní úspor“, ktorá údajne od vlád požaduje zber finančných informácií o investoroch so sídlom mimo krajiny a ich poskytovanie daňovým orgánom cudzích štátov - tento systém výmeny informácií neumožňuje v konečnom dôsledku daňovým platiteľom profitovať z lepšej daňovej politiky v iných krajinách) znamená vyššie sadzby daní a tiež diskriminačné a zhubné dvojité zdanenie príjmov, ktoré sa usporia a investujú.¹⁸

4 Namiesto záveru

Pri konštrukcii ako aj realizácii hospodárskych opatrení dochádza k rozporu medzi vnímaním hospodárskych problémov z hľadiska ekonomického a politického. V uvedenom kontexte je potrebné sa zamyslieť nad otázkou – aké dopady, resp. účinky mikroekonomického a makroekonomického charakteru uvedený rozpor spôsobuje. Nastavenie optimálnej miery zdanenia by rozhodne malo vychádzať a korešpondovať s reálnymi cieľmi hospodárskej politiky z dlhodobého hľadiska. Cieľom daňovej politiky nemá byť maximalizácia príjmov do štátneho rozpočtu ale maximalizácia agregátnej ponuky. Výsledný efekt optimálneho nastavenia zdanenia v praxi ovplyvňujú viaceré skutočnosti, ktoré skresľujú reálny dosiahnutý ekonomický stav.

Možnosti fiskálneho regulovania ekonomiky, pôsobením nástrojov diskkrétnej daňovej politiky, ktorá reguluje dôchodky obyvateľov, čím reguluje disponibilné zdroje investícií, sa v poslednom období ukazujú ako nepostačujúce, resp. málo efektívne. Od 60-tych rokov 20-teho storočia určitú modifikáciu keynesovskej hospodárskej politiky predstavuje Nová ekonómia,¹⁹ ktorej stúpengi odporúčajú extrahovať fiskálnu politiku od reštrikčných zásad, najmä od zásady vyrovnanosti rozpočtu, ale taktiež veľký význam pripisujú zníženiu daní za účelom stimulovania hospodárskeho rastu. Podľa predstaviteľov Ekonómie strany ponuky je rozhodujúce nájsť takú optimálnu mieru zdanenia, ktorá by korešpondovala s rozvojom hospodárstva ako celku.

¹⁸ Pozri bližšie MITCHELL, J. D. Daňová harmonizácia verzus konkurencia v Európskej únii. In: *Na obranu slobodného trhu*. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, 2007.

¹⁹ Konceptia Novej ekonómie vychádza z predpokladu, že cyklický vývoj nie je zákonitý, pričom cieľom hospodárskej politiky by malo byť zabezpečenie rovnomerného tempa rastu a úplná zamestnanosť.

Myšlienka predstaviteľov Teória racionálnych očakávaní smeruje k odporučeniu, že národnú, ale dnes už aj nadnárodnú, ekonomiku je potrebné regulovať prostredníctvom verejne známych, pochopiteľných a zrozumiteľných hospodárskych opatrení, ktoré majú sledovať strategické-dlhodobé a nie účelové krátkodobé ciele. V tomto kontexte upozorňujú neoinštitucionalisti, ktorí ponúkajú interdisciplinárny prístup skúmania ekonomických problémov v spojitosti s ďalšími podsystémami - politickým a socio-kultúrnym, že dlhodobý rozvoj spoločnosti je celkom odlišný od statickej trhovej efektívnosti (zdôrazňujú premenlivý charakter ekonomickej reality). Inštitucionalisti²⁰ upozorňujú, že spoločenské náklady sa v trhovej ekonomike neodzrkadľujú v plnom rozsahu, čo môže mať vplyv na výsledky realizovaných hospodárskych opatrení. Je možné, že práve nové inštitucionálne teórie ako Teória konštitucionálnej ekonómie,²¹ Teória verejnej voľby,²² Teória vlastníckych práv²³ môžu poskytnúť návod na tvorbu a realizáciu hospodárskych opatrení, smerujúcich k všeobecne prospešným hospodárskym výsledkom v súčasnom globalizujúcom sa hospodárskom prostredí.

Podľa nášho názoru by sa daňoví poplatníci nemali zaujímať len o to, ktoré a v akej výške dane platia, ale súčasne aj na aké účely sú daňové príjmy používané, teda či úlohy štátu a ich plnenie je produktívne – či smeruje k rozvoju, rozširovaniu, podpore výroby a tým zároveň aj k rozvoju národného

²⁰ Ekonomický smer, v ktorom sa jeho predstavitelia tradične venovali postaveniu moci v sociálnom systéme.

²¹ Vysvetľuje výhody, resp. nevýhody alternatívnych právno-inštitucionálno-konštitucionálnych pravidiel, ktoré obmedzujú voľbu a činnosť ekonomických a politických subjektov, kedy dôsledkom nedokonalého fungovania demokracií dochádza k vzdialeniu výkonnej moci od voličov. Predstavitelia tejto teórie vidia úlohu právnych pravidiel v ich schopnosti eliminovať neužívanie právomocí a kompetencií výkonnej moci, pričom podľa ich názoru je potrebné pri konštrukcii ústavného rámca danej spoločnosti posúdiť existujúce alternatívy a zoradiť ich v závislosti od ich miery výhodnosti, čím by sa uľahčil výber najvýhodnejšej alternatívy pre tých, ktorí sú kompetentní sa zaoberať právnymi zmenami.

²² Táto teória predstavuje radikálny prístup k štátnej správe a vláde a to v zmysle, že väčšinu štátnych aktivít by bolo možné prenechať trhu, resp. ich výkon môžu realizovať súkromné spoločnosti.

²³ Vychádza z myšlienky, že ekonomický systém každej spoločnosti je učení jej vlastníckymi právami, a teda ak dôjde k zmene vlastníckych práv spôsobí to zmenu správania sa ekonomických subjektov, čo bude mať za následok zmenu v rozdeľovaní dôchodkov a alokácii zdrojov, a taktiež z predpokladu existencie ekonomických agentov (inštitúcií), ktorí obmedzujú stupeň nezávislosti rozhodovania manažérov, a z existencie transakčných nákladov, ktoré v rozhodujúcej miere ovplyvňujú správanie sa ekonomických subjektov, pričom kladie dôraz na vzťah práva a ekonómie.

hospodářstva, resp. aj na úlohy sociálne a osvetové (ako je napr. podpora vzdelávania, vedy, výskumu). Dobré motívy totiž ešte nezaručujú dobré hospodárstvo. K umeniu úspešného hospodárenia a to rovnako na mikro ako aj na makro úrovni patrí aj odhad nielen zamýšľaných dôsledkov (napr. rast výroby), ale taktiež vôbec nezamýšľaných, avšak často závažných vedľajších účinkov (napr. reakcia odborov pri prepúšťaní zamestnancov, znečistenie životného prostredia a pod.). Subjekt (občan, podnikateľ, štát), ktorý by chcel jednať bez ohľadu na zlé výsledky a vedľajšie dôsledky, koná nezodpovedne, dokonca sa previnuje, napriek tomu, že v prípade neúspechu rád obviňuje iných alebo sa vyhovára na dané okolnosti (najmä v čase krízy). Pre zodpovedné, úspešné hospodárstvo a v ňom aktivizujúcich sa subjektov platí: nezáleží iba na motívoch, záleží taktiež na výsledkoch.

Pre nové svetové hospodárske usporiadanie nie je vhodná ani tzv. etika úspechov v zmysle: „účel svätí všetky prostriedky“ (v „prípade potreby“ aj nemorálne – ako porušenie dôvery, lož a podvod) a rovnako tak aj všetky účely, včítane chamtivosti, nenásytnosti a pod. Úspešnosť nie je možné uprednostňovať ako primárnu, tá patrí iba k tzv. étosu. Presadzovať záujmy v podnikaní ako aj v politike musí byť v súlade s etickou zodpovednosťou jednotlivca, aj napriek tomu, že v situácii dnešného konkurenčného tlaku je to tvrdá požiadavka. V tomto kontexte napríklad nemeckí teoretici v podnikateľskej etike (Karl Homann, Horst Steinmann, Albert Lohr), aj keď zastávajú rozličné koncepcie, sa zhodujú v tom, že nedávajú zisk absolútne k dispozícii etike: za určitých podmienok dovoľujú uprednostniť zisk (na úkor krátenia daní, neplatenia daní), avšak je to otázka každého jedinca, subjektu, jeho morálky a svedomia – v tom je jeho sloboda prejavu, podnikania, za čo ale nesie osobnú zodpovednosť) pred etickými požiadavkami. V závere uvádzame úvahu T. Pikettyho, ktorý konštatuje, že v 21. storočí sa úloha zdanenia posúva smerom k myšlienke zdaňovania finančného kapitálu, čo by sa malo realizovať v podobe globálnej dane z kapitálu; aj keď sám autor pripúšťa, že je to zatiaľ utopická myšlienka, globálnu daň z kapitálu považuje za ideálnu formu regulácie, pri ktorej sa zachová ekonomická otvorenosť a zároveň sa spravodlivo rozdelí úžitok medzi jednotlivé štáty.²⁴

²⁴ Podľa PIKETTY, T. *Le capital au XXI siècle*. Editions du Seuil, 2013. Preklad Fridner, P., Minárik, J. Bratislava: Ikar, a. s., 2015, s. 556–567.

Literature

- BUJŇÁKOVÁ, M. a kol. *Dane a ich právna úprava v Slovenskej republike v kontexte daňovej politiky EÚ*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015, 408 s. ISBN 978-80-8152-246-8.
- BUJŇÁKOVÁ, M. Daňové právo ako nástroj stimulovania ekonomiky. In: *W kregu zagadnień konstytucjonalizmu oraz współczesnego państwa*. Rzeszów: RS DRUK, 2015, s. 77–85. ISBN 9788363666552.
- BUJŇÁKOVÁ, M. Miestne rozpočty v čase krízy - problémy v čase krízy. In: *Studia Prawnicze i Administracyjne*. Warszawa: Wyższa Szkoła Menedzerska, 2012, s. 27–34. ISSN 2081-8025.
- BUJŇÁKOVÁ, M. Je v Európe potrebná harmonizácia daní? In: *Vybrané otázky daňovej politiky Európskej únie a jej členských štátov*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013, s. 27–47. ISBN 9788070979990.
- ČERVENÁ, K. Vplyv hospodárskej krízy na podnikanie. In: *Aktuálne otázky ekonomických a humanitných vied*. Bratislava: STU, 2011, s. 65–71. ISBN 9788022734479.
- ČERVENÁ, K. Vybrané aspekty účinkov regulačných mechanizmov v období hospodárskych kríz – teória a prax. In: *Právo – obchod – ekonomika*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2011, s. 246–253. ISBN 978-80-7097-903-7.
- ČIPKÁR, J. Daňová harmonizácia a daňová konkurencia (mýty a realita). In: *Vybrané otázky daňovej politiky EÚ a jej členských štátov*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013, s. 67–85. ISBN 9788070979990.
- ENGLIŠ, K. *Věčné ideály lidstva*. Praha: Vyšehrad, 1992, 168 s. ISBN 80-7021-113-X.
- EPSTEIN, R. A. *Právo, ekonomie a politika*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., CEVRO Institut a Liberální institut, 2010, 288 s. ISBN 978-80-7357-529-8.
- EUCKEN, W. *Grundsätze der Wirtschaftspolitik. Sechste Ausgabe*. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1990. Prekl. Kvasničková, A. Praha: Liberální institut, 2004, 500 s. ISBN 80-86389-32-4.
- KNESPL, J. *Reforma daní přímých v zemědělství*. Praha: Zemědělský ústav účetnicko-spravovědný Č. S. R., 1928, 191 s.

- MISES, L. *Economic Freedom and Interventionism. II. Title*. Indianapolis: Liberty Fund, Ins., 1990, 289 s. ISBN 978-0-86597-672-6.
- MITCHELL, J. D. Daňová harmonizácia verzus konkurencia v Európskej únii. In: *Na obranu slobodného trhu*. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, 2007, pp. 127–141. ISBN 978-80-89121-11-3.
- PIKETTY, T. *Le capital au XXI siècle*. Editions du Seuil, 2013. Preklad Fridner, P., Minárik, J. Bratislava: Ikar, a. s., 2015, 749 s. ISBN 978-80-551-4248-7.
- RAHN, W. R. Kľúče na ceste k ekonomickému rastu a slobode a úloha vlády. In: *Na obranu slobodného trhu*. Bratislava: Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, 2007, s. 225–231. ISBN 978-80-89121-11-3.
- ROMÁNOVÁ, A. Význam miestnych daní pre rozpočty územnej samosprávy. In: *Humanum: Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne*, Vol. 4, no. 1, 2010, s. 289–295. ISSN 1898-8431.
- ROMÁNOVÁ, A. Miestne dane ako zdroj príjmov rozpočtov územnej samosprávy. In: *Verejné financie Slovenskej republiky - vybrané aspekty a tendencie vývoja*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011, s. 63–68. ISBN 9788070978545.
- ROMÁNOVÁ, A. Daňová politika ako regulačný mechanizmus štátu vplývajúci na podnikateľské prostredie. In: *Právo – obchod – ekonomika*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011, s. 437–451. ISBN 9788070979037.
- ROMÁNOVÁ, A. Tax policy of the European Union and its influence on national legislation. In: *Zasada pomocniczości wymiar europejskiej, narodowy, regionalny i lokalny*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2011, s. 114–121. ISBN 9788373387072.
- ROMÁNOVÁ, A. Aktuálne predstavy a snahy EÚ v oblasti daňovej normotvorby. In: *Právo, obchod, ekonomika II*. Praha: Leges, 2012, s. 522–533. ISBN 9788087576335.
- SCHULTZOVÁ, A. *Daňové systémy štátov Európskej únie*. Bratislava: Ekonóm, 2010, 224 s. ISBN 978-80-225-3059-0.
- SUCHOŽA, J. a kol. *Účinnosť vybraných právnych inštitútov a ekonomicko-finančných nástrojov v systéme regulácie ekonomiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013, 208 s. ISBN 9788081520655.

ŠIROKÝ, J. *Daně v Evropské unii*. 4. vyd. Praha: Linde, a. s., 2010, 350 s. ISBN 978-80-72001-799-7.

WALLERSTEIN, I. *European Universalism. The Rhetoric of Power*. Preklad Převertál, R., New York & London: The New Press, 2006, Praha: Slon, 2008, 93 s. ISBN 978-80-86429-81-6.

Contact – e-mail

karolina.cervena@upjs.sk

jan.cipkar@upjs.sk

K posouzení úvěruschopnosti spotřebitele dle zákona č. 257/2016 Sb.

Pavel Datinský

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Cílem příspěvku je důkladně analyzovat povinnost posouzení úvěruschopnosti spotřebitele ve smyslu nového zákona o spotřebitelském úvěru a směrnice evropského parlamentu a rady č. 2008/48/ES, navrhnout praktický postup, kterým tuto povinnost řádně splnit a vyhnout se případné sankci a konečně též kriticky zhodnotit dopady této povinnosti v praxi poskytování úvěrů. Závěrem navrhu de lege ferenda alternativní řešení a námět, jak jednostranně přísnou úpravu vyvážit.

Keywords in original language

Spotřebitelský úvěr; úvěr; poskytovatel; spotřebitel; úvěruschopnost; posouzení úvěruschopnosti.

Abstract

The aim of my article is to closely analyse the assess the creditworthiness duty of consumer in meaning of the new Consumer credit act and the European parliament and council directive no. 2008/48/ES, devise a practical procedure, how the duty fulfil properly and avoid of eventually sanctions and finally critically judge impact of this duty in practise of dealing credits. In the end I will devise de lege ferenda an alternative solution, how to the one-sided strict legislation make more balanced.

Keywords

Consumer Credit; Credit; Creditor; Consumer; Creditworthiness; Asses the Creditworthiness.

1 Úvod

Zákon č. 257/2016 Sb., o spotřebitelském úvěru (dále jen „ZSÚ“), byl přijat v souvislosti s implementací směrnice evropského parlamentu a rady

č. 2008/48/es (dále jen „Směrnice“), jejímž cílem bylo zejména zvýšit ochranu spotřebitele na rozvíjícím se trhu spotřebitelských úvěrů¹. Jako projev této ochrany směrnice stanovuje mimo jiné informační povinnost poskytovatele úvěru vůči spotřebiteli v podobě předmluvních informací o vlastnostech a parametrech úvěru, dále stanovuje některé povinné náležitosti úvěrových smluv, umožnila spotřebiteli úvěr předčasně splatit s omezením následných sankcí a v neposlední řadě též stanovuje povinnost poskytovatele úvěru řádně posoudit úvěruschopnost spotřebitele před poskytnutím samotného úvěru. Směrnice ukládá členským státům zajistit, aby byla úvěruschopnost posouzena „na základě dostatečných informací získaných případně od spotřebitele a pokud je to nezbytné, na základě vyhledání v příslušné databázi.“²

ZSÚ požadavek na posouzení úvěruschopnosti implementoval nad rámec požadovaný Směrnicí a přestože se celým posouzením zabývá pouze v 5 paragrafech, tak uložil na bedra poskytovatelů poměrně těžké břímě. Dle důvodové zprávy k ZSÚ má poskytovatel povinnost posuzovat možnosti spotřebitele nejen v okamžiku jeho žádosti o úvěr, ale též kalkulovat i s možnostmi budoucími, které by na splácení mohly mít vliv po uzavření úvěrové smlouvy. K samotnému posouzení umožňuje poskytovatelům využít i další zdroje informací, krom samotného spotřebitele či veřejné databáze a stanovuje poměrně tvrdou sankci za nedostatečnou lustraci spotřebitele, v podobě neplatnosti celé úvěrové smlouvy.

Přes poměrně přísné požadavky na posouzení úvěruschopnosti a další nové povinnosti poskytovatelů, které postavení spotřebitelů oproti poskytovatelům výrazně zvýhodňují³, zákon zhoršené postavení poskytovatelů nijak nekompensuje. Na jednu stranu tímto zákonodárce zcela určitě výrazně zredukuje počet nebankovních poskytovatelů⁴, mezi nimiž často fungovaly nejružnější lichvářské společnosti, poskytující neúměrně drahé a nevýhodné úvěry, na stranu druhou však výrazně zatíží bankovní i solidní nebankovní

¹ Preambule směrnice evropského parlamentu a rady č. 2008/48/ES, ze dne 23. 4. 2008.

² Čl. 8, odst. 1 tamtéž.

³ Např. předčasné splacení úvěru s omezenou sankcí dle § 117, omezené sankce pro spotřebitele při výpovědi úvěrové smlouvy dle § 122, zákaz zajištění úvěru směnkou dle § 112 a další.

⁴ MYŠKA, Jan, KULHÁNKOVÁ, Kateřina. Spotřebitelské úvěry nově a lépe? *epravo.cz* [online] epravo.cz, a. s.

úvěrové instituce, které díky náročnějším požadavkům na posuzování spotřebitelů, pod hrozbou sankce, budou dost možná tyto skutečnosti kompenzovat sami, a to vyšší cenou poskytovaných úvěrů.

V tomto příspěvku se zaměřím nejprve na definování a analýzu samotné povinnosti posouzení úvěruschopnosti spotřebitele, uvedu praktický postup, kterým by měla být povinnost řádně naplněna a představím profil spotřebitele, který je po posouzení úvěruschopnosti schopen bez důvodných pochybností spotřebitelský úvěr splácet, jak je vyžadováno § 86, odst. 1 ZSÚ. V kapitole 2. poté vymezím sankci za nesplnění povinnosti a kriticky zhodnotím její možný dopad do budoucí rozhodovací praxe soudů.

2 Posouzení a vyhodnocení úvěruschopnosti

Poskytovatel má, dle § 86, odst. 1 ZSÚ, povinnost posoudit s odbornou péčí⁵ úvěruschopnost spotřebitele a spotřebitelský úvěr poskytnout pouze v případě, že z výsledků posouzení úvěruschopnosti vyplývá, že nejsou důvodné pochybnosti o schopnosti spotřebitele úvěr splácet. Jak ale definovat pojem úvěruschopnost? Co všechno a v jaké míře musí poskytovatel posuzovat a hodnotit, aby úvěruschopnost spotřebitele řádně vyhodnotil? Důvodová zpráva uvádí, že „*Důraz při posouzení úvěruschopnosti je přitom kladen na poměr mezi příjmy a výdaji spotřebitele a na posouzení toho, zda spotřebiteli zbude po vynaložení běžných výdajů měsíčně taková částka, jaká je potřeba pro splácení úvěru*“⁶. Významnými faktory tedy budou rozhodně příjmy a výdaje spotřebitele ale dle mého názoru nesmí být opomenuty též osobní vlastnosti daného jedince, které můžeme nazvat jako platební morálka. Všechny tyto 3 faktory je třeba zkoumat velmi individuálně.

U příjmů bude zásadní primárně jejich výše, ale též původ a to nejen z hlediska zákona č. 253/2008, který do posuzování osoby spotřebitele bezesporu patří, ale též z hlediska právního titulu nároku na příjem a typu pracovního poměru popřípadě způsobu výkonu podnikatelské činnosti. Poskytovatel by se měl zaměřit na zkoumání plátce příjmu, jeho věrohodnosti a ekonomické situaci, dále pravidelnosti příjmu, zda je jeho výše fixní či proměnlivá a konečně též z hlediska ověřitelnosti, tzn., je-li spotřebitel schopen tvrzený příjem dostatečně prokázat.

⁵ § 75 ZSÚ.

⁶ Důvodová zpráva k § 86 ZSÚ.

Výdaje, jako druhá, nutně posuzovaná veličina úvěruschopnosti, mohou vystupovat v několika podobách. Na prvním místě by se měl poskytovatel zaměřit na výdaje fixní, tedy takové, které spotřebitel vydává pravidelně a relativně povinně, které tak de facto snižují jeho disponibilní zůstatek měsíčních příjmů. Vedle výdajů fixních by ale měl poskytovatel posuzovat i eventuelní výdaje nahodilé, které mohou schopnost spotřebitele úvěr splácet čas od času ovlivnit. Představíme-li si výdaje fixní jako výdaje povinné, mohou výdaje nahodilé vystupovat v podobě jednorázových nečekaných výdajů, ale také v podobě výdajů pravidelných, nepovinných, které spotřebitel vydává jen z důvodu vlastní obliby. Jelikož tyto nahodilé, nepovinné výdaje není možno přesně vyčíslit, měl by poskytovatel používat koeficient, vypočtený např. jako % z čistých příjmů, které považuje za rezervu pro nahodilé výdaje a toto % od čistých příjmů odečíst stejným způsobem jako fixní výdaje. Způsob výpočtu takového koeficientu by však měl záviset na posouzení poskytovatele v mezích jeho jednání s odbornou péčí, což povede k tomu, že každý poskytovatel bude používat koeficient mírně odlišný.

Platební morálka, jež by se dala označit též jako ochota spotřebitele plnit svoje závazky, je důležitý faktor, který by měl být vykládán velmi individuálně. Bylo by zřejmě příliš tvrdé označit spotřebitele jako neúvěruschopného pouze z důvodu prodlení s plněním jednoho závazku, ovšem prodlení s platbou např. za telekomunikační služby ve výši pár set korun by nemělo být posouzeno stejným měřítkem, jako např. prodlení se splátkou spotřebitelského úvěru na bydlení ve výši několika tisíc, ne-li desítek tisíc korun. Platební morálka bude jistě ovlivňována dalším faktorem, a to finanční gramotností, která v České republice dle průzkumů není na příliš vysoké úrovni⁷, nicméně tento příspěvek se finanční gramotností zabývat nebude. K posouzení platební morálky se běžně používají bankovní a nebankovní registry dlužníků, které obsahují většinu záznamů o závazcích jednotlivých spotřebitelů.

Zákon v § 86, odst. 1 explicitně uvádí 3 různé kategorie zdrojů informací, odkud má poskytovatel při posuzování úvěruschopnosti čerpat. Zákon vymezuje tyto zdroje samostatně a určuje částečně i hierarchii jejich průkaznosti⁸,

⁷ SMORADOVÁ, Barbora. *Finanční gramotnost v ČR*. Brno, 2015, 85 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, s. 25.

⁸ Nejprve tvrzení, potom databáze, nakonec i jiné zdroje.

nicméně se domnívám, že poskytovatel nemůže spotřebitele kvalifikovaně posoudit a vyhodnotit, aniž by využil všechny 3 tyto zdroje společně. Žádný ze zdrojů samostatně totiž nedokáže reprodukovat skutečnosti o spotřebiteli dokonale a vždy je třeba informace získané jedním ze způsobů ověřit informací získanou ze zdroje jiného, což judikoval i Nejvyšší správní soud⁹:

„... součástí odborné péče poskytovatele úvěru podle § 9 odst. 1 zákona o spotřebitelském úvěru je i taková obezřetnost, která jej vede k nespolehání se jen na údaje tvrzené žadatelem o úvěr, ale i k prověření, resp. požadavku na doložení, těchto tvrzení (např. potvrzením o zaměstnání a příjmu, doložením výplatních pásek, doložením výpisu z účtu žadatele, apod.)...“

Zdroje informací dle § 86 ZSÚ jsou následující:

- a) **nezbytné, spolehlivé, dostatečné a přiměřené informace získané od spotřebitele** – jelikož nosičem informací je sám spotřebitel, budou informace získané touto cestou nejbezprostřednější a nejsnáze (časově i ekonomicky) zjistitelné, na druhou stranu je třeba vnímat, že záměrem spotřebitele je být vyhodnocen jako úvěruschopný, takže tento zdroj informací nelze považovat za dostatečně věrohodný bez dalšího a bude nutné jej používat velmi obezřetně.
- b) **databáze, umožňující posouzení úvěruschopnosti** – běžnými databázemi, jež se dají k těmto účelům využít, jsou centrální evidence exekucí, insolvenční rejstřík a zejména bankovní a nebankovní registry dlužníků. Tyto zdroje mohou odhalit mnohé, nicméně nedají se považovat za dokonalé bez dalšího. Centrální evidence exekucí neobsahuje informace o všech vedených exekučních řízeních, neboť zákon ukládá exekutorům toliko povinnost zveřejnit údaj o exekuci v přiměřené lhůtě, která bude samozřejmě každým exekutorem hodnocena odlišně a navíc zákon nestanovuje jakoukoli sankci pro exekutora, pokud takovou povinnost nesplní¹⁰. Insolvenční rejstřík na druhou stranu obsahuje informace o všech vedených insolvenčních řízeních či návrzích na jejich zahájení, na druhou stranu je poměrně častým jevem podávání insolvenčních návrhů šikanózních a neoprávněných, které spotřebitele mohou při posuzování úvěruschopnosti očertnit, aniž by k tomu byl dán právní důvod. Nejprůkaznější databází

⁹ Rozsudek NSS, ze dne 1. 4. 2015, č. j. 1 As 30/2015 – 39.

¹⁰ § 125, odst. 4 zákona č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád) a o změně dalších zákonů.

se jeví bankovní a nebankovní registry dlužníků, které vedou soukromé subjekty a zapisují do nich mimo jiné informace o prodlení se splácením závazků jednotlivých dlužníků¹¹. Jelikož je tato evidence vedena bezprostředně, tzn. záznam o dluhu je zapsán jen několik dní po trvajícím prodlení dlužníka, měly by být zapsané informace věrohodným obrazem dlužníkovy platební morálky v době, kdy se ještě nepřistoupilo k zahájení exekučního či insolvenčního řízení. Jediným nedostatkem takové databáze je skutečnost, že je vedena soukromými subjekty dobrovolně, bez dohledu ČNB, a údaje do něj zapisují účastníci takového registru, tudíž není-li některá úvěrová instituce účastníkem, údaje do registru neposkytne. Nutno zmínit, že účastníkem je drtivá většina bankovních a solidních nebankovních poskytovatelů úvěrů a malé subjekty, jež dnes v registrech nefigurují, ve velké míře po účinnosti ZSÚ zaniknou.

- c) **z jiných zdrojů** – sem bych zařadil zejména podpůrné zdroje, posilující informace získané z předchozích dvou kategorií. Dle mého názoru není možno posoudit příjmy spotřebitele, aniž by jejich skutečnou výši potvrdila 3. osoba – samotný plátcе příjmu, ať už jde o zaměstnavatele, správní orgán, poskytující příslušnou dávku, anebo finanční úřad, který potvrdí pravdivost údajů, uvedených v daňovém přiznání. Vedle příjmů ani výdaje spotřebitele nemohou být posouzeny bez znalosti dalších skutečností, zejména bez znalosti všech věřitelů a skutečných měsíčních plateb na dluhy spotřebitele. Možným a relativně pohodlným způsobem je nahlédnout na výpisy z bankovních účtů, které ovšem nemohou zachytit důkazy o závazcích, splácených v hotovosti anebo závazků, jež se stanou splatnými teprve v budoucnu.

Posouzení úvěruschopnosti by tedy dle mého názoru mělo být obligatorně trojfázové, kdy poskytovatel získá informace od spotřebitele o jeho příjmech i výdajích, následně si zjištěné informace ověří z jiných zdrojů a prověří platební morálku v dostupných databázích a tyto informace posoudí ve vzájemných souvislostech. Výsledný, úvěruschopný spotřebitel by měl disponovat dostatečným, pravidelným, legálním a ověřitelným příjmem, který i po odečtení fixních nákladů bude dostatečně vysoký, aby pokryl splátku spotřebitelského úvěru a zároveň umožňoval spotřebiteli krýt i nepravidelné, nahodilé výdaje. Spotřebitel by měl mít zároveň ověřitelnou

¹¹ § 88 ZSÚ.

pozitivní, popřípadě racionálně odůvodněnou přiměřeně negativní platební morálku. Pokud by spotřebitel do takového profilu z nějakého důvodu nezapadal, anebo by nebylo možno zjistit, zda do onoho profilu zapadá, nebude se jednat o spotřebitele, u kterého nejsou důvodné pochybnosti o jeho schopnosti splácet, a poskytovatel by měl poskytnutí úvěru odmítnout.

3 Důsledky porušení povinnosti

Zákon jako sankci pro poskytovatele, který poskytne úvěr neúvěruschopnému spotřebiteli, uvádí neplatnost smlouvy, kterou do 3 let od uzavření může spotřebitel namítnout. Důvodová zpráva poté konkretizuje, že nejde pouze o formální nesplnění některé povinnosti poskytovatele při posuzování úvěruschopnosti, např. nedostatečné posouzení zdroje příjmů, ale materiální naplnění všech povinností při ověřování úvěruschopnosti a následném poskytnutí úvěru osobě, která úvěruschopná není. Bez dalšího. V této formulaci spatřuji problém, neboť se nezabývá skutečností, kdo platební neschopnost spotřebitele zavinil, zda poskytovatel který nedostatečně posoudil spotřebitele či spotřebitel, který nevyklíčil všechny skutečnosti, které jsou k dokonalému posouzení úvěruschopnosti zapotřebí. Uvedené je pro poskytovatele o to přísnější, když důvodová zpráva uvádí, že „*I takové navýšení splátky, která o pouhou korunu přesahuje možnost spotřebitele řádně a včas splácet, je významné, neboť zapříčiňuje spotřebitelovo prodlení a s tím související následky*“¹².

Druhou stránkou uvedené sankce je též povinnost spotřebitele vrátit pouze jistinu úvěru, a to v době přiměřené jeho možnostem, kterou může určit soud s přihlédnutím k příjmům a celkovým sociálním a majetkovým poměrům. Jestliže si spotřebitel uvědomí neschopnost splácet úvěr a tuto namítne, pravděpodobně jeho situace bude taková, že jistinu úvěru v krátké době poskytovateli nevrátí, ten potom na plné splacení jistiny může čekat i několik let a jelikož mu bude celá jistina vrácena bezúročně, bude toto pro něj představovat značný ekonomický problém.

Důvodová zpráva odkazuje na § 6, odst. 2 NOZ, který uvádí, že „Nikdo nesmí těžit ze svého nepoctivého nebo protiprávního činu. Nikdo nesmí těžit ani z protiprávního stavu, který vyvolal nebo nad kterým má kontrolu“, což by mělo poskytovatele před záměrným jednáním spotřebitele ochránit.

¹² Důvodová zpráva k § 86 ZSÚ.

Nicméně může nastat situace, kdy stav neschopnosti splácet může být vyvolaný i 3. osobou popř. jednáním v omylu a otevírá se tak cesta ke kvantu budoucích soudních sporů, kdy se bude posuzovat, kdo nebo co platební neschopnost spotřebitele skutečně zavinilo, což v důsledku bude platebně neschopného spotřebitele stát další nadbytečné náklady na soudních řízeních.

Z výše uvedeného vyplývá, že záměr zákonodárce směřoval k donucení poskytovatelů spotřebitelských úvěrů posuzovat spotřebitele nadměru obezřetně, přičemž je nutí zaměřovat se i na skutečnosti, jež mohou nastat v budoucnu po posouzení a případném uzavření smlouvy o spotřebitelském úvěru, viz důvodová zpráva: „*Věřitel je při posouzení úvěruschopnosti povinen vzít v potaz jak stávající situaci klienta, zejména jeho příjmy i výdaje, tak i skutečnosti, které lze na základě informací dostupných v době před uzavřením smlouvy s vysokou mírou pravděpodobnosti očekávat...*“¹³. Pakliže tedy zákonodárce takto zatěžuje poskytovatele pod hrozbou poměrně významné ekonomické sankce, mělo by ustanovení § 87, věty první zohlednit, jakým způsobem a z jakého důvodu se spotřebitel stal neúvěruschopným.

Konečně je třeba uvést i skutečnost, že vedle sankce dle § 87 ZSÚ v podobě neplatnosti smlouvy hrozí poskytovateli též sankce peněžitá, jež mu uloží dohledový orgán, a to až do výše 20 miliónů Kč¹⁴, neboť pakliže spotřebitele nedostatečně vyhodnotí, je zřejmé, že neposuzoval úvěruschopnost s odbornou péčí ve smyslu § 75 ZSÚ.

4 Závěrem

Přes poměrně striktní a přísnou úpravu v neprospěch poskytovatelů spotřebitelských úvěrů považují ZSÚ za krok správným směrem k ochraně spotřebitelů a zvýšení transparentnosti a dobré pověsti úvěrového trhu. Pakliže poskytovatelé zavedou dostatečně kvalitní interní postupy pro posuzování spotřebitelů, alespoň tak, jak jsem je nastínil výše, značně tak sníží počet rizikových úvěrů, což by ve svém důsledku mohlo vést ke snížení počtu předlužených osob, vyhlášených osobních bankrotů apod. Tyto faktory pak přímo úměrně vedou ke zvyšování finanční gramotnosti obyvatelstva a zdravější ekonomické situaci domácností.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ § 153, odst. 1 ZSÚ.

Jakkoli se domnívám, že některá ustanovení ZSÚ jsou pro spotřebitele až nadměrně výhodná a pro poskytovatele téměř šikanózní, věřím, že poskytovatelé svoji zhoršenou pozici vykompenzují vyššími náklady na pořízení úvěru¹⁵ a spotřebitelé tak budou úvěry využívat o něco méně, než je tomu dnes.

Literature

Směrnice evropského parlamentu a rady č. 2008/48/ES, ze dne 23. 4. 2008, o smlouvách o spotřebitelském úvěru a o zrušení směrnice Rady 87/102/EHS. In: *EUR-Lex* [právní informační systém]. Úřad pro publikace Evropské unie [cit. 20. 11. 2016]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008L0048 & from=CS>

Zákon č. 257/2016 Sb., o spotřebitelském úvěru. In: *Beck online* [právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 20. 11. 2016]

Zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád) a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů. In: *Beck online* [právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 20. 11. 2016]

Důvodová zpráva k zákonu č. 257/2016 Sb., o spotřebitelském úvěru. In: *Beck online* [právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 20. 11. 2016]

Rozsudek Nejvyššího správního soudu, ze dne 1. 4. 2015, č. j. 1 As 30/2015 – 39, In: *Beck online* [právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 20. 11. 2016]

MYŠKA, Jan, KULHÁNKOVÁ, Kateřina. Spotřebitelské úvěry nově a lépe? *epravo.cz* [online] epravo.cz, a. s., publikováno 14. 10. 2016 [cit. 20. 11. 2016]. ISSN: 1213–189X. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/top/clanky/spotrebiteleske-uvery-nove-a-lepe-103065.html>

SMORADOVÁ, Barbora. *Finanční gramotnost v ČR*. Brno, 2015, 85 s., Diplomová práce, Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta.

Contact – e-mail

378759@mail.muni.cz

¹⁵ Necelé dva týdny před účinností ZSÚ zdražily hypoteční úvěry u dvou ze tří největších poskytovatelů v ČR o více než 50%.

Prof. Karel Engliš a jeho odkaz pro dnešní generaci

Zdeňka Jordánová

Obec Hrabyně, Česká republika

Abstract in original language

Príspevok približuje osobnosť rodáka z obce Hrabyně, ekonoma, politika a vysokoškolského pedagoga Karla Engliše. Príspevok sa venuje vlivu Englišova rodného prostredia na formovanie jeho názorů a shrnuje hlavní Englišovy myšlenky, které svou aktuálností přesahují do současné doby. Text dále rekapituluje genezi „englišovské tradice“ v Hrabyni po roce 1989 a spolupráci obce s dalšími institucemi při udržování a naplňování Englišova odkazu.

Keywords in original language

Hrabyně; Karel Engliš; Nadační fond Karla Engliše.

Abstract

The paper shows Karel Engliš, as native of Hrabyně, economist, politician, and university teacher. The autor aims first at the influence of Engliš's native village on formation of his beliefs, so that she could later summarize the fundamental ideas of his, which have remained actual until today. The paper then outlines the genesis of the „Engliš tradition“ in Hrabyně after 18 and cooperation of the village with other institutions when maintaining and trying to keep the legacy of Karel Engliš.

Keywords

Village of Hrabyně; Karel Engliš; Karlea Engliš Endowment Fund.

Hrabyně je známá především svou bohatou historií, jako tradiční poutní místo a kulturní centrum českého Slezska. Hrabyně, kterou opěvoval P. Bezruč v první básni Slezských písní, prošla mnohým. Zmínila bych rozmach hrabynských poutí v dobách působení slezského buditele, faráře

Böhma, který si získal velké zásluhy o národnostní uvědomění lidu a také o nynější podobu poutního kostela Nanebevzetí Panny Marie. Nezastupitelné místo v historii obce měli rovněž osobnosti a zakladatelé slezských školských aktivit, spolkové činnosti a dalších aktivit, které významně kultivovaly společnost na přelomu 19. a 20. století. Nejvýznamnější místo v moderních dějinách naší obce patří bezesporu prof. Karlu Englišovi, k jehož odkazu se dodnes vracejí čelní představitelé politického, společenského a kulturního života.

Odkaz našeho významného rodáka prof. Karla Engliše je pro mě osobně a řadu občanů Hrabyně stále živý a následování hodný v mnoha směrech a to i v běžném životě. Naše obec je velice úzce spojena s Englišovým životem, v ní prožil své šťastné dětství a také ne příliš radostné stáří, o vlivu a lásce k ní svědčí jeho vzpomínky na rodnou obec, uváděné v jeho knize „Hrabyň mého mládí“. Motivy, které ho vedly k sepsání paměti, osvětlil v jejich předmluvě: „Bylo mi po Hrabyni tak nesmírně teskno. Vzpomínal jsem tedy na Hrabyň a na všechno, co jsem tam od mládí zažil. Začal jsem tyto vzpomínky psát a přitom jsem prožíval a zapomenul na celý svět okolo: byl jsem v těch vzpomínkách tak šťasten.“

Pro mne osobně bylo zajímavé zjištění vycházející se samotných vzpomínek Karla Engliše či jeho blízkých, že měla na formování jeho osobnosti velký vliv matka, což bylo nejvíce patrné i z toho, jak později jako ministr a guvernér národní banky čerpal při řešení z její moudrosti, většinou když chtěl použít nějaký výrok začínal slovy moje maminka říkala, a poté pronesl: „Žádná hromádka není tak velká, by se nepřišlo na dno, když se z ní pořád bere.“ nebo „Bez chuti ani provázku něukrutí“.

V dnešní moderní a uspěchané době často zapomínáme na tradiční staré hodnoty, na rodinu v té staré tradiční a zdravé podobě, která vždy do značné míry působila při výchově a formování mladé generace. Skromnost poměrů, ze kterých K. Engliš vyšel, do značné míry ovlivnila jeho posuzování jak běžných záležitostí života, tak rovněž ta velká, strategická rozhodnutí v roli ministra financí či guvernéra národní banky. Úcta a láska k rodičům, poctivá práce to byly hodnoty, které se snažil sdílet s lidmi a předávat je svým následovníkům.

Celým jeho odborným životem je protkána dnes tak postrádána myšlenka účelovosti, kterou se vždy snažil při své pedagogické činnosti vysvětlovat a všteřovat svým studentům na příkladech z běžného života. Engliš je pro nás v dnešní době stále inspirující osobností, která nás nutí nad věcmi hlouběji se zamýšlet a hodnotit je. Je na nás, abychom nehledě na své osobní zájmy a problémy, svou nekončící prací naplňovali myšlenky demokracie v reálném životě tak, jak nám to ve svém odkazu připomíná právě Dr. Engliš v předmluvě k přednášce v Tatranské Lomnici v roce 1930. „Vládě demokratické působí největší obtíže, že správcové veřejných zájmů nedovedou se při jejich správě povznést nad své zájmy soukromé, nebo stranické, anebo že prostě nerozumějí problémům, před které jsou postaveni. Obojí demokracii diskredituje a přeci není spásy mimo demokracii“. Je to jasná ukázka toho, že historie se někdy příliš nemění a nemění se ani lidé, kteří ji tvoří.

Odkaz našeho rodáka bylo možné znovu plně oživit po roce 1990, kdy začala působit společnost Karla Engliše a prvotním větším hmatatelným úspěchem bylo zřízení pomníku v části zvané Městečko v roce 1992.

Společenská vzpomínková setkání u příležitostí narození a úmrtí profesora Engliše se pak staly pravidelnými událostmi, při kterých jsme měli možnost v obci přivítat nejen nejvyšší představitele našeho státu, také zástupce vysokých škol, zástupce obou komor Parlamentu ČR, rodinu, primátory a starosty a především veřejnost. Vzpomněla bych návštěvu prezidenta republiky Václava Havla dne 5. června roku 2000 u příležitosti oslav konce druhé světové války, kdy jeho kroky z Památníku 2. světové války vedly na hrabýňské Městečko, kde společně s občany položil kytici u pomníku Karla Engliše.

U příležitosti vzpomínkového setkání u pomníku Karla Engliše dne 27. června 2007 jsme měli výjimečnou možnost přivítat pana prezidenta Václava Klause v doprovodu hejtmana Moravskoslezského kraje Evžena Tošenovského. Společně s pozvanými hosty, rodinou a občany obce pan prezident u pomníku vzpomněl výjimečný odkaz osobnosti Karla Engliše na poli ekonomické vědy a poklonil se památce tohoto významného československého ekonoma. Vzpomínkové setkání jsme uspořádali ve spolupráci s Vysokou školou Karla Engliše, a. s. z Brna.

Obec Hrabyně ve spolupráci s Ekonomickou fakultou Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava, Nadačním fondem Karla Engliše a Ing. Karlem Englišem u příležitosti 130. výročí narození prof. K. Engliše, uspořádala dne 17. 8. 2010 slavnostní setkání a vzpomenuli život a dílo tohoto významného rodáka. Součástí vzpomínkového aktu byla vernisáž výstavy „Život a dílo K. Engliše“, která byla připravena ve spolupráci se Slezským zemským muzeem a rodinou Karla Engliše. U této příležitosti Obec Hrabyně vydala dotisk publikace „Hrabyně mého mládí“, o které v úvodním slově Ing. Karel Engliš, vnuk našeho slavného rodáka uvedl: „Vychází druhé vydání jeho vyznání rodné Hrabyni, v níž se svou, pro něj tak příznačnou důkladností, zaznamenal všechny události i s jejich vzájemnými vztahy a souvislostmi tak, jak je sám prožíval a cítil. Knížku sice vytvořil v roce 1942, ale soustavně se k ní vracel až do roku 1950, kdy měla být poprvé vydána. K tomu však již nedošlo. Jak sám uvádí, tuto knihu má za vzpomínání pro budoucnost. Vlivem všech událostí, jež nastaly po roce 1948, se začíná ona budoucnost lidsky půvabné a čtenářsky přitažlivé knihy počítat až v nové době. Jinými slovy – nebýt revoluce v roce 1989, zůstaly by dnes tak oblíbené autorovy texty širší veřejnosti k nemalé škodě navždy utajeny. Porevoluční vydání Hrabyně mého mládí je doprovázeno si symbolickým návratem Karla Engliše do hrabynské Síně slávy.

K těmto společenským setkáním se pak přidala snaha myšlenku odkazu Karla Engliše posunout o něco dále, zřídit stálou muzejní expozici, která by případnému návštěvníkovi dala možnost proniknout do světa Karla Engliše v rodné a milované Hrabyni. Již několik let obec udržuje vztahy s příslušníky Englišovy rodiny, kteří se rovněž pro možné umístění stálé expozice v obci nadchli stejně jako přestavitelé obce. Původní myšlenka vytvořit tuto stálou expozici v jeho rodném domě ovšem v poslední době naráží na finanční vyřešení celého projektu od zakoupení domu po řádnou rekonstrukci a vybavení tak, aby tato expozice byla důstojnou půdou pro poděkování jeho odkazu. Obec Hrabyně s povděkem vítá nabídku daru osobních věcí z pozůstalosti prof. Engliše, které nabídli jeho příbuzní. V současné době tedy usilujeme o případné partnerství a pomoc při realizaci projektu stálé expozice Karla Engliše v Hrabyni.

Ztotožnit se s místem, kde jsme se narodili, celý život ho nosit v srdci a nikdy nezapomenout na rodnou dědinu, to jsou motivy, které protkly celý život našeho slavného rodáka. Stejně motivy nás vedou i dnes, kdy naši snahou je předávat mladým generacím odkaz našeho slavného rodáka jak v oblasti profesní, tak v oblasti lidské. Pocit sounáležitosti s určitým místem se bez znalosti jeho historie a událostmi vážící se k tomu místu, nedá zcela uskutečnit. Ať nás osud zavane kamkoliv, někde jsme začínali. Život nás neustále zkouší a proměňuje, naplňuje zvláštní energií, která nás žene vpřed a nutí konat skutky pro budoucnost.

Na osobnosti Karla Engliše můžeme vidět, že lidský život může společnosti přinést mnoho prospěšného. Snažíme se pro ty, co přijdou po nás, zanechat znamení toho, co postupem doby mizí z paměti, tedy i vzácný odkaz našeho slavného rodáka Karla Engliše s přáním, aby ti budoucí, ctili věrně odkaz svých předků, aby se kulturními, společenskými, etickými a vzdělanostními hodnotami svých životů snažili tento odkaz znásobit a předstihnout. „Proč říkat těm, kdo po nás přijdou, že všechno je na chvílku a marné? Snad, aby se už ve svém mládí dívali na svět očima starců? A z našich chyb se mají učit, z našich zkušeností čerpat, ale nedívat se na svět černýma očima. Nicméně chceme, aby ti, co přijdou po nás, na nás vzpomínali. To je v naší přirozenosti, to je kus vůle k životu. Chceme tedy, aby ti, co přijdou po nás v Hrabyni za 100 let, na nás vzpomínali jako na živé a plné života tak, jak jsme žili a ze života se radovali... Dr. Karel Engliš Hrabýňákům, co přijdou po nás za 100 let“.

Víte, jsou věci okázalé a všední, každodenní. Ty malé a běžné nejsou vidět na první pohled a mohou se stát nepodstatné. Učme se proto ocenit přínos každého z nás, budujme společnost založenou na osobním přístupu a vzájemné úctě, na osobní zodpovědnosti a principu zásluh za odvedenou práci.

Karel Engliš se v Hrabyni narodil a zde také ve své rodné zemi našel i místo svého posledního spočinutí. Život mnoha lidí je protkán činy, díky nimž se stali prospěšní svému okolí, své rodné obci, svému národu. Takoví lidé zanechávají památku v našich srdcích a myslích. Všem ale nelze postavit za jejich mimořádné a obětavé skutky pomník. Stavíme je těm nejzasloužitějším, nejvýznamnějším z nás a Karel Engliš mezi ně rozhodně patří. Je naší

povinností jeho význam připomínat stále. Připomínat jej nám i budoucím generacím. Vždyť zapomínat na lidi statečné a výjimečné by znamenalo vzdát se jejich nejcennějšího odkazu. Proto vzpomínkové setkání v starobylé Hrabyni s bohatou historií – je více než symbolické. Taková historie je především bohatstvím národa. Veškerá úcta a láska k rodné zemi a národu se rodí z přirozené a generacím předávané lásky a úcty, k rodnému domu a k rodné obci. Tak jako věrný syn své země, Karel Engliš nikdy nezapomněl na svůj rodný dům, na svou rodnou obec, tak i my chceme zůstat důstojní a věrní jeho odkazu.

Contact – e-mail

Starostka@hrabyne.cz

Noetický význam teleologické metody Karla Engliše

Jan Petr Kosinka

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

V článku je stručně představena teleologická metoda Karla Engliše, přičemž je kladen důraz zejména na její primárně noetické zaměření a interdisciplinární použitelnost. Je zde vyslovena myšlenka, že zavedením dimenze Wollen prakticky dochází k relativizaci striktního oddělení sfér Sollen a Sein, tak jak bylo v době Englišově pozitivistickou právní vědou traktováno. Následně jsou uvedeny dva konkrétní příklady noetického omezení teleologické metody v důsledku její závislosti na filozofii Emanuela Kanta a naopak je vyslovena hypotéza o jejím možném smysluplném propojení s konceptem praktického vědění Johna Finnisse. Právo potom není fenoménem nezávislým na existující realitě (Sein), nýbrž může být významnou složkou sociálního a kulturního kapitálu společnosti.

Keywords in original language

Koncept praktického vědění; kulturní kapitál; Sein; sociální kapitál; Sollen; teleologická metoda; Wollen.

Abstract

The article briefly introduces the teleological method of Karel Englis, with a particular emphasis on its primary noetic and interdisciplinary focus and usability. It expresses the idea that the introduction of the Wollen dimension practically leads to relativism of strict separation of Sollen and Sein dimensions, as it was claimed by positivist legal scientists at the Engliš's time. Then two specific examples of noetic restrictions of teleological method due to its dependence on the philosophy of Immanuel Kant are showed and, on the contrary, the hypothesis about its possible links with the concept of meaningful practical knowledge of John Finnis is expressed. From this point of view, the law is not a phenomenon independent of the existing reality (Sein), but can be an important component of social and cultural capital of the society.

Keywords

The Concept of Practical Knowledge; Cultural Capital; Sein; Social Capital; Sollen; Teleological Method; Wollen.

V tomto příspěvku se omezím jen na několik bodů z bohatého materiálu, který se nabízel ke zpracování, vždyť jenom v Národní knihovně v Praze je více téměř 120 monografií, jejichž autorem je prof. Karel Engliš.

Chtěl bych se zaměřit na jeho teleologickou metodu, jednak proto, že Karel Engliš, přestože těžiště jeho veřejného působení spočívalo v praktické národohospodářské ekonomii, byl rovněž významným teoretikem, jehož dílo, zejména *Teleologie jako forma vědeckého poznání*¹, ovlivnilo nejen ekonomii a právo, nýbrž i obory zdánlivě tak vzdálené jako je obecná lingvistika nebo estetika strukturalistického směru (Roman Jakobson, Bohuslav Trnka, Pražský lingvistický kroužek)².

Profesor Engliš polemizoval se základními metodologickými východiskými normativní teorie, především s dilematickým rozdělením Sein a Sollen, tzv. Kantovou vidličkou. Přitom je pozoruhodné, že Engliš ve své době, tedy v éře převládajícího pozitivismu, určitým způsobem jako by přemostil (samozřejmě jen do určité míry, neboť v mnoha ohledech nepřekročil základní linie kantovské filozofie³ a z ní plynoucí omezení nominalistického přístupu) striktní oddělení sfér Sollen a Sein. Prakticky tím, že vedle zmiňovaných dvou postavil třetí dimenzi Wollen, nastolil znovu předmětem vědy tázání se po účelnosti resp. finalitě, byť v jeho pojetí nikoliv věci jako takových (ontologická teleologie), nýbrž pouze účelnosti lidského jednání a právních norem.

Tento třetí prvek (Wollen), který Engliš definuje jako svobodné chtění subjektu, ovšem prakticky nelze chápat jako zcela izolovaný od zbývajících dvou řádů Sein a Sollen. Chtění vždy má nějaký vztah k Sein, protože ze stavu věcí, jak jsou, vychází (po obsahové stránce) a zároveň po formální

1 ENGLIŠ, Karel. *Teleologie jako forma vědeckého poznání*.

2 OSOLSOBĚ, Petr. *Filozofická estetika a teleologie*. *Universitas*, Brno: Masarykova univerzita, 2005, roč. 2005, č. 3, s. 3–10.

3 I když místy se naopak vůči Kantovým myšlenkám vymezoval poměrně značně kriticky, viz např. ENGLIŠ, Karel. *Věčné ideály lidstva*. S. 85.

stránce se řídí samotnými principy teleologické metody (účelnost, výnosnost, nákladovost atd.). Má ovšem i určitý vztah k Sollen; Engliš to definoval takto: „Užitečnost tedy vyjadřuje vztah předmětu k něčemu chtěnému, k postulátu, který je při tom myšlen jako účel vzhledem k předmětu, který mu slouží jako prostředek a je proto také chtěný“⁴. Je ovšem zřejmé, že tento „prostředek“ je ve skutečnosti ze sféry Sein, kdežto „účel“, respektive „finalitas“, je ze sféry Wollen, která má naopak blíže k Sollen. Engliš důsledně trval na tom, že mnohé normy jsou vlastně petrifikované teleologie⁵. Normy, zdánlivě absolutně nepodmíněné Sollen povinnostního subjektu, jsou v tomto pojetí spíše osvědčená a ustálená Wollen. Tato „ustálení“ a „osvědčení se“ samotná jsou z podstaty věci vázána na sféru Sein mnohem více, než mnozí kantovci připouštějí. Engliš dokonce doslova uvádí, že: „Vůle jako existentní děj vzniká kauzálně. Filtry (myšleno ontologický a teleologický – pozn. vlastní) se doplňují neprodyšně.“⁶ A na jiném místě: „Poznávací řád teleologický „zapadá neprodyšně mezi ontologický a normologický poznávací řád“.⁷

Použitá metafora „přemostění“, kterou jsem užil výše, se může někomu jevit jako příliš silná (a na konferenci skutečně vyvolala určité námitky), neboť obraz „mostu“ vytváří představu kontinua, kdežto výše jmenované tři sféry se zdají být nespojitými veličinami, nicméně určitý vztah mezi uvedenými dimenzemi nepochybně vysledovat lze, a to dokonce vztah, který je možné racionálně verifikovat pomocí principu účelnosti a tomu odpovídajícího pojmového aparátu. A je jisté ctí Karla Engliše, že k těmto úvahám jej nedovedla až katarze způsobená nástupem nacionálního socialismu a Druhé světové války (jako tomu bylo u mnoha jiných).

Účelovost a vztah finality ovšem Engliš nechápe v aristotelsko-tomistickém objektivistickém a univerzalistickém pojetí, nýbrž v pluralistickém pojetí hodnotícího subjektu. Objektivitu potom vztahuje pouze ke konkrétnímu (libovolně) zvolenému účelu. Samotná kritéria volby konkrétních účelů ovšem ponechává v relativizující pluralitě. V tomto smyslu je představitelem pluralistického modelu vidění světa, jak jej analyzuje např. prof. Holländer

⁴ ENGLIŠ, Karel. *Věčné ideály lidstva*. S. 15.

⁵ OSOLSOBÉ, Petr, op. cit., s. 4.

⁶ ENGLIŠ, Karel. *Věčné ideály lidstva*. S. 24.

⁷ ENGLIŠ, Karel. *Apologia finalitatis: rozprava o Tardym*. S. 42.

ve Filozofii práva⁸ na str. 48, kde je provedeno základní rozlišení přístupu k realitě s ohledem na přijetí dvou rozdílných představ o deonticky ideálním světě. Tento deonticky ideální svět je buď humeovský, tj. pluralitní, nebo tomistický, univerzální.

Objektivitu Engliš připouští pouze formální, která je naplnitelná prakticky jakoukoliv obsahovou náplní – v čemž snad lze spatřovat jakousi metodologickou analogii Fullerovy vnitřní morálky práva (analogie formálních náležitostí účelnosti a formy práva). Tak jako Fuller neřeší obsahové náležitosti práva a spokojuje se s vymezením jenom těch formálních, tak ani Engliš nedefinuje obsahy účelů norem a lidského jednání, nýbrž zabývá se formálními požadavky teleologického přístupu obecně, bez ohledu na jejich konkrétní obsahovou náplň.

Přesto tato metoda i navzdory určitým svým nominalistickým slabinám (k tomu viz níže) ve svých důsledcích podrývá základní premisu pozitivismu Englišovy doby (totiž, že právní normy mohou mít jakýkoliv obsah), když tuto obsahovou náplň alespoň po formální stránce podřizuje kritériím účelnosti (tzn., že pracuje s takovými pojmy jako nákladovost, výnosnost, vhodnosti prostředků, škodlivost, užitečnost atp.). Dále Englišovi patří prvenství (alespoň co se týká národohospodářů) v tom, že metodologické úvahy podřídil úvahám noetickým.⁹

Je přitom zásadní, že svoji metodu od počátku formuloval jakožto všeobecně vědeckou, s působností nikoliv pouze v oblasti hospodářství. Naopak, v první části své zamýšlené metodologické trilogie (jejímž prvním dílem je práce *Teleologie jako forma vědeckého poznání*¹⁰) se vědomě snaží od hospodářského obsahu (empirické reality) abstrahovat, „získat ryze formální a logickou strukturu teleologie“ (s. 10). Výhodou tohoto přístupu je, že metodu lze aplikovat nejen na hospodářský obsah, což se i dnes děje, avšak lze ji uplatnit i univerzálně na další obory lidské činnosti. V této souvislosti je zajímavý Englišův postřeh, že přirozený jazyk je zdrojem apriorních teleologických znalostí¹¹. Pokud chápeme význam slov jako cíl a prostředek,

⁸ HOLLÄNDER, Pavel. *Filozofie práva*.

⁹ ENGLIŠ, Karel. *Věčné ideály lidstva*. S. 9.

¹⁰ ENGLIŠ, Karel. *Teleologie jako forma vědeckého poznání*.

¹¹ OSOLSOBĚ, Petr. Op. cit., s. 4.

náklady a výnosy a tudíž máme pojmovou výbavu, která těmto pojmům odpovídá, máme po ruce prostředek elementární teleologické analýzy které-hokoliv jevu.¹² Avšak pokud bychom zůstali pouze na půdě ekonomie, tak až do dnešní doby má Englišova práce vliv na značně sofistikované analýzy sociálního a kulturního kapitálu, které jsou dnes předmětem zkoumání světových vědců, jako např. nobelista prof. Gary Becker nebo Robert D. Putnam.

Teleologickou metodu Engliš konstruuje jakožto formálně logickou vědu a po spojení s hospodářským (případně i jiným) obsahem, se stává vědou obsahovou. To je velmi zajímavé a mimo jiné to ukazuje i vysokou prestiž, jakou logika v tehdejší době měla, což je dobré připomínat zejména dnes, kdy lze se setkat i s určitými projevy vzpoury proti samotné logice, jakožto výrazu represivního omezování svobodné volby. Teleologie je věda o logické formě empirického poznávání, o teleologickém řádu myšlenkovém a jeho řadou skloubených souvztažných pojmů¹³. Věda je soustava stejnorodých myšlenkových obsahů. Myšlenková stejnorodost vědy je ovšem formální, nikoliv obsahová. Teoretická teleologie nehodnotí, nýbrž hodnotení poznává. V obecné filozofické rovině, jak už jsem uvedl výše, Engliš vychází z Kanta. V souladu s ním považuje naše empirické poznatky za syntézu dvou složek: 1. intelektuální formy a 2. smyslového obsahu (tamtéž), forma je určena způsobem pozorování určité skutečnosti a obsah je poznávanou skutečností. Poznatky se tedy liší nejen svými obsahem, nýbrž i formou poznávání. Zde stojí připomenout, že tato paradigmatická závislost na Kantovi je i určitým teoreticko-filozofickým limitujícím faktorem Englišovy metody, k tomu opět viz níže.

V celku poznání potom Engliš teleologickou metodu řadí jakožto třetí možný přístup ke zkoumání reality. Rozlišuje tedy tři metody:

- a) Svět jaký je – empirické vědy (ontologický přístup) – kauzální metoda.
- b) Svět jaký být má – normativní věda (Kelsen, Weyr) – normologická komputace.
- c) Svět jaký je chťen – teleologické vědy – finalita (účelovost).

¹² Tamtéž.

¹³ ENGLIŠ, Karel. *Apologia finalitatis: rozprava o Tardym*. S. 7.

Na otázku, kterou z těchto metod by si měl badatel vybrat, Engliš odpovídá, že takovou, která nejlépe vysvětluje daný jev (meta-teleologická úvaha)¹⁴. Úsudek hodnotný vyjadřuje vztah mezi prostředkem a účelem. Má-li být o vztahu dvou myšlenkových obsahů možný objektivní úsudek hodnotný (hodnotící), potom musí být tyto myšlenkové obsahy obecně srozumitelné a obsahově sdělitelné. Myšlenkové obsahy, které toto nesplňují, nejsou způsobitelné pro objektivní hodnotící úsudky (krása). Užitečnost a škodlivost jsou tedy pozitivní a negativní vlastnosti, odpovídající změně na účelové linii.¹⁵ Pravdou rozumí pravdivé poznání o skutečnosti (kterou redukuje pouze na empiricky ověřitelné fenomény). Logické soudy jsou správné nebo nesprávné, nemůžou být pravdivé nebo nepravdivé. Pravda se týká skutečnosti (empirické soudy) – vyžadují ověření. Otázka pravdy se týká přirozeně empirického, nikoliv logického soudu, který nic nevyovídá o skutečnosti a nemůže být pravdivý, protože vyjadřuje vztah myšlenkového řádu a to buď správně, nebo nesprávně. **Soudy logicky možné mohou být pravdivé nebo nepravdivé (je tomu třeba rozumět jako existující – pozn. vlastní).**¹⁶ **Soudy logicky nemožné nemohou být nikdy pravdivé. Zde Engliš ztotožňuje pravdivost s existencí, přičemž existující je pro něho jen taková skutečnost, která je empiricky ověřitelná.** Vychází z předpokladu, že pravdu je možné poznávat pouze empiricky.

Jak už jsem výše naznačil, lze v Englišově přístupu najít i určité slabé stránky obecně vyplývající ze zvoleného noetického východiska: Kromě jistých omezení noetického charakteru, spočívajících v redukcí poznávacích schopností rozumu pouze na empiricky ověřitelnou realitu, je to například poněkud paradoxní tvrzení, kdy na jedné straně Engliš uvádí, že „Každá věda musí být schopna objektivních, tj. všeobecně platných úsudků. Úsudky věd praktických jsou úsudky hodnotné. Praktická věda musí být schopna objektivních, tj. obecně platných úsudků hodnotových¹⁷“, nicméně na druhou stranu – vycházejí z Kanta a jeho epistemologických předpokladů – rovněž tvrdí, že myšlenkové obsahy reprezentující reálný předmět nemají nic společného

¹⁴ OSOLSOBĚ, Petr. Op. cit., s. 4.

¹⁵ ENGLIŠ, Karel. *Národní hospodářství*. S. 27.

¹⁶ ENGLIŠ, Karel. *Věčné ideály lidstva*. S. 53 a násled.

¹⁷ Op. cit., s. 146.

s jeho identitou¹⁸. Tento závěr se jeví být nominalisticky přepjatý. Nad to, v podstatě v souladu s Kantem řadí noetická východiska v takovém pořadí, že otázka „jak myslím“ předchází otázce, „co myslím“. Tento postup je ovšem logicky problematický, protože nejprve je třeba zodpovědět, zda jsme schopni poznávat, tedy zda jsme schopni poznávat pravdivě, a teprve potom může mít odpověď na otázku, jak poznáváme, nějakou relevanci. Pokud bychom totiž odpověděli, že nejsme schopni poznávat realitu pravdivě, potom nemůžeme ani naši odpovědi na otázku, jak poznáváme, nárokovat pravdivostní hodnotu. **Toto je věčný problém skeptiků a nominalistů, že se jejich pozice rozpadá v rozpornosti, respektive, že jejich závěry nejsou kompatibilní s premisami, ze kterých vycházejí.**

Příkladem druhé slabiny může být již zmiňovaná akceptace osvícenské redukce existující reality na empiricky ověřitelná fakta. V tomto pojetí bychom nemohli tvrdit, že $2 + 2 = 4$ je pravdivý soud¹⁹, nýbrž pouze soud správný s ohledem na logickou výstavbu naší myšlenkové struktury a pravdivost bychom mohli přiznávat pouze v případě jejich obsahové konkretizace (jablka, hrušky apod.). Toto zúžení pojmu pravdy (existence) pouze na oblast empiricky ověřitelných faktů je však rovněž značně nepřipadné, neboť tím vlastně dochází k upření pravdivostních nároků všem analytickým oborům, matematikou počínaje. Samozřejmě pokud se pohybujeme pouze ve formální rovině, nelze výsledek ověřit empiricky. **Tautologicky se potom dochází k tomu, že jestliže pravdivé může být pouze empiricky ověřitelné, pak empiricky neověřitelné nemůže podléhat pravdivostním soudům.** Nicméně se domnívám, že lze tvrdit, že $2+2=4$ je pravdivý soud, bez toho aniž bychom museli formu naplnit konkrétním materiálním obsahem (jablka, hrušky). Tato pravdivost se samozřejmě týká pouze formální stránky předmětu a jako taková je tedy univerzální. V realitě se samozřejmě vyskytující pouze ve spojení s nějakým konkrétním obsahem, nikoliv samostatně. Obdobně bychom ovšem mohli tvrdit i o stránce obsahové, totiž že žádný konkrétní obsah (materií) nelze myslet bez této

¹⁸ ENGLIŠ, Karel. *Teleologie jako forma vědeckého poznání*. Praha: F. Topič, 1930, s. 12.

¹⁹ A Engliš tak skutečně explicitně činí, viz ENGLIŠ, Karel. *Věčné ideály lidstva*. S. 36.

formální stránky (jablka musí mít určitý počet). To však neznamená, že nelze na ni vztahovat kategorii pravdivosti při zachování příslušného řádu, v němž se pohybujeme (formálně-logický x materiálně-empirický).

Tomuto redukovanému pojetí reality v dnešní době podráží pozice jednak klasická aristotelská filozofie (logika a noetika) se svým požadavkem nerozpornosti mezi výchozími předpoklady a závěry z nich vyvozovanými²⁰, za druhé však atak na toto redukované pojetí reality přichází z oblasti na výsost empirické, totiž z oblasti fyziky, přesněji řečeno fyziky kvantové, kde rovněž nelze podat o jednotlivých jevech empirický důkaz v pravém slova smyslu, a přesto nikdo vážně nezpochybňuje, že se jedná o skutečnou realitu. Výchozí předpoklady na empirii založeného přístupu byly právě vědeckými úspěchy čistě analytických oborů, zvláště fyziky, vážně nabourány. Například Einstein píše²¹, že „dle naší dosavadní zkušenosti můžeme plně doufat, že příroda je uskutečněním svrchované matematické jednoduchosti. Ryze matematickou konstrukcí jsme podle mého přesvědčení schopni nalézt takové pojmy a takové zákonité vztahy mezi nimi, jaké poskytují klíč k pochopení přírodních jevů“. Co je však z noetického hlediska ještě důležitější, Einstein trvá na tom, že z empirické zkušenosti tyto pojmy nelze nijak odvodit²². To lze pouze analytickým způsobem, přičemž „v jistém smyslu ryzí uvažování dokáže postihnout skutečnost, tak jak o tom snili naši předkové“²³. A na jiném místě²⁴ se přiznává k tomu, že věří, že „je možné vytvořit model skutečnosti, tj. teorii, která bude znázorňovat věci samy a nejenom pravděpodobnost jejich výskytu, a to i přes to, že dokonalé lokalizace částic v teoretickém modelu nebudeme schopni pravděpodobně nikdy (jak vyplývá z Heisenbergových relací neurčitosti). V těchto myšlenkách lze snad spatřovat určitou rehabilitaci Aristotelova pohledu na jsooucnno.

Na závěr bych chtěl uvést, že přes výše uvedené kritické poznámky je Englišův vliv na metodologii vědy nepopíratelný a nelze upřít, že krize pozitivismu coby důsledek zkušenosti s totalitními režimy nezůstala ani mezi

²⁰ FUCHS, Jiří. *Filozofie. 2. Kritický problém pravdy*.

²¹ EINSTEIN, Albert. *Jak vidím svět. Radost z uvažování a z chápání je nejkrásnějším darem Přírody*. S. 97.

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž.

²⁴ EINSTEIN, Albert., Op. cit., s. 99.

pozitivisty bez následků a vítaným východiskem jim byla právě teleologická metoda. Např. prof. O. Weinberger provedl rozlišení na pozitivisty, kteří mají za to, že obsahem práva může být vše, co je stanoveno v předepsané formě a podepřeno mocí, a na ty, kteří považují za možné a nutné, aby právo stálo na racionálně uvážených základech a bylo podepřeno úvahami o účelnosti a spravedlnosti práva.²⁵ **Tyto úvahy o účelnosti a spravedlnosti právo jsou pak velmi dobře slučitelné i pozicemi výsostně justnaturalistickými.**

Nadto i v empirické rovině je v dnešní době kvalita práva nezřídka vyjadřována a dokonce i měřena pomocí kritérií sociálního a kulturního kapitálu, která je možné poznávat díky metodologickým pojmům, který rozpracovala teleologie, jejímž zakladatelem je první rektor Masarykovy univerzity prof. Karel Engliš. V této souvislosti jsem ve své diplomové práci²⁶ upozorňoval na zajímavé teoretické propojení, které se nabízí mezi konceptem praktického vědění, jak jej rozpracoval v přirozenoprávní oblasti John Finnis, a Englišovou teleologickou metodou. Dle Osiny²⁷ je originální ve Finnisově díle právě rozvinutí konceptu pravdy praktického vědění. Pravda praktického vědění je označována za pomocí výrazu „má být“. Praktické vědění nepředpokládá žádnou předchozí skutečnost. První zásada praktického rozumu pak zní „je třeba konat dobro“. Tato zásada plní v praktickém rozumu podobnou funkci jakou v teoretickém rozumu plní např. zásada nerozpornosti.²⁸ **Provázíme-li výše uvedené s kontextem Englišovy teleologické metody, lze najít východisko v konstatování, že obsah práva musí odpovídat účelu, ke kterému je zaměřeno svou funkcí.** Splněním těchto kritérií je možné hovořit o právu jako o fenoménu, který ve společnosti zvyšuje důvěru, snižuje transakční náklady, přispívá k individuálnímu a kolektivnímu růstu prosperity. Účelové určení práva je další důležitý pojem, který je převzat mj. z teleologické metody prof. Karla Engliše. Tento pojem

25 WEINBERGER, Ota. Teorie spravedlnosti, demokracie a právní politika. *Právník*, 1995, č. 6. Citováno dle ŠMÍD, Jan. Přirozené právo jako nutný výsledek kritiky pozitivismu? *Distance – revue pro kritické myšlení*, 2003, č. 4 [citováno 2. 11. 2008]. Dostupné na: <http://www.distance.cz/rocnik-2003/4-cislo-3/prirozene-pravo-jako-nutny-vysledek-kritiky-pozitivismu>

26 KOSINKA, Jan Petr. *Právo a morálka jako sociální kapitál*. S. 25.

27 OSINA, Petr. *Přirozenoprávní myšlení a jeho vyústění v současné právní filozofii*. S. 105.

28 Tamtéž.

nám umožní vyprostit se od nekončících a neplodných diskuzí, zda právo, které je v rozporu s přirozeným zákonem, je právem, či nikoliv (neplodné tyto diskuse nutně musí být v situaci, kdy není shoda ohledně podstaty práva). Jestliže tedy právo plní ve společnosti určitý úkol, pak jeho charakter a obsah musí tomuto účelu odpovídat. Jen tak člověku slouží a prospívá jednotlivci i společnosti. **Právo a morálka jsou v takové koncepci otázkou míry, v jaké je tohoto účelu dosahováno a každá společnost by měla aspirovat na to, mít co nejkvalitnější právo a morálku**²⁹. Samotná teleologická metoda nám neodpovídá na otázku, jaký účel má být sledován, a i když se shodneme na tom, že právo by mělo sledovat prospěch člověka a společnosti, problematickým se jeví konkrétní vyjádření tohoto požadavku (např. komunisté také tvrdili, že sledují prospěch člověka a společnosti a patřičně tomu přizpůsobovali i „právo“), neboť současná empirická věda, jak bylo uvedeno výše, nepodává dostatečně konkrétní závěry.

Zde se nabízí zakončit citátem z promluvy prof. Engliše při otevření MU³⁰:

„Avšak vědění a vzdělání, veškerá osvěta je málo cenná, není-li provázená vnitřní opravdovostí a mravností. 'Všecek pokrok vzdělanostní', praví Masaryk, 'sloužit musí opravě mravů a života'. Poněvadž se mnoho zanedbává, jest toho právě nyní nejvíce třeba. Že není kultura rozumu bez kultury srdce pravou kulturou, o tom svědčí válka, již jsme prošli. Náš kulturní život potřebuje důkladné mravní obrody. Všechny zákony nic nezmožou, překáží-li mravní kvality obyvatelstva. 'Mravy jsou', praví Palacký, 'jistější záštitou společenstva nežli zákony'... Heslem míru tudíž bude: Hledáme pravdu, ale chceme dobro, vychováváme nejen vzdělance, ale i charaktery a lidi“.

Literature

EINSTEIN, Albert. *Jak vidím svět. Radost z uvažování a z chápání je nejkrásnějším darem Přírody*. Praha: NLN, 1993. ISBN 80-7106-078-X.

ENGLIŠ, Karel. *Teleologie jako forma vědeckého poznání*. Praha: F. Topič, 1930.

ENGLIŠ, Karel. *Apologia finalitatis: rozprava o Tardym*. Praha: Knihovna sborníku věd právních a státních, 1946.

²⁹ KOSINKA, Petr Jan., Op. cit., s. 67.

³⁰ VENCOVSKÝ, František. *Karel Engliš*. S. 61.

- ENGLIŠ, Karel. *Věčné ideály lidstva*. Praha: Vyšehrad, 1992. ISBN 80-7021-113-X.
- FUCHS, Jíří. *Filozofie. 2. Kritický problém pravdy*. Praha: Krystal OP, 1995. ISBN 80-85929-06-6.
- HOLLÄNDER, Pavel. *Filozofie práva. 2. rozšířené vyd.* Plzeň: Aleš Čeněk, s. r. o., 2012. ISBN 978-80-7380-366-7.
- KOSINKA, Jan Petr. *Právo a morálka jako sociální kapitál*. Diplomová práce, Brno: PrF MU, 2009, s. 25.
- OSINA, Petr. *Přirozenoprávní myšlení a jeho vyústění v současné právní filozofii*. Disertační práce, PrF MU, 2006.
- OSOLSOBĚ, Petr. Filozofická estetika a teleologie. *Universitas*, Brno: Masarykova univerzita, 2005, roč. 2005, č. 3, s. 3–10. ISSN 1212-8139.
- VENCOVSKÝ, František. *Karel Engliš*. Nadace Universitas Masarykiana, Brno, Moravské zemské museum, Brno, Nadace Albert, Boskovice. 1993. ISBN 80-7028-006-9.

Elektronické zdroje

- WEINBERGER, Ota. Teorie spravedlnosti, demokracie a právní politika. *Právník*, 1995, č. 6. Citováno z ŠMÍD, Jan. Přirozené právo jako nutný výsledek kritiky pozitivismu? *Distance – revue pro kritické myšlení*, 2003, č. 4 [citováno 2. 11. 2008]. Dostupné na: <http://www.distance.cz/rocnik-2003/4-cislo-3/prirozene-pravo-jako-nutny-vysledek-kritiky-pozitivismu>

Contact – e-mail

76879@is.muni.cz

Englišova teleologie v kontextu okolních německy mluvících škol ekonomického myšlení

Tomáš Krištofóry

Univerzita Sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálních věd,
Slovenská republika a Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Fakulta
sociálně ekonomická, Česká republika

Abstract in original language

Literatura o zahraničních kontextech Karla Engliše se poslední dobou rozrostla. Umožňuje lépe postihnout kontakt českých ekonomů s německy mluvícími ekonomy působícími v Česku. V této studii uvádím, že při porovnávání Englišovy metodologie s metodologií rakouské školy pořád existují bílá místa. Též upřesňuji, že nikoli každý v Rakousku působící ekonom, s kterým Engliš polemizoval, byl rakouským ekonomem. Ve studii poukazuji na společné body a rozdíly Engliše a tzv. organické školy v době vznikání Englišovy teleologie i rozdíly v jejich myšlení.

Keywords in original language

Karel Engliš; teleologie; rakouská škola; organická škola; dějiny ekonomického myšlení.

Abstract

Literature on Karel Engliš's foreign contexts has grown lately. It allows us to better capture the contact of Czech economists with German-speaking economists working in the Czech Republic. In this study I present that there are still gaps in scholarship in comparison of Engliš's methodology with that of the Austrian school. This study also contends that not every economist working in Austria and having polemics with Engliš was an Austrian economist. I point out in the study the common features and the differences between Engliš's teleology and the so-called organic school at the time of the origin of his teleological system.

Keywords

Karel Engliš; Teleology; Austrian School; Organic School; History of Economic Thought.

1 Úvod – slibný vývoj českých dějin ekonomického myšlení

Česká literatura věnující se dějinám lokálních ekonomických teorií nabírá v posledních letech na kvalitě. Z novějších prací musíme zaprvé jmenovat dosud poměrně nepovšimnuté příspěvky Jaroslava Krameše. Kramešovy práce o dějinách výuky ekonomie na českém území od 18. století do roku 1918 (Krameš 2012), totéž v přehlednějším a čtivějším zpracování a limitované přibližně do roku 1900 (Krameš 2016a) vykazují v českých zemích neobvykle rozsáhlou práci v domácích i zahraničních archivech. Že tato práce nemohla zůstat bez užítu, už dokázal Krameš svou knihou o české národohospodářské škole Bráfově (Krameš 2016b) i svým článkem o vývoji pokusů Bráfových žáků o systém - v kontextu v Praze působící větve rakouské školy (Krameš 2016c), kde je opět patrná rozsáhlá archivní práce, odhalující mnohé dosud neznámé souvislosti. K tomu se připojuje dosud chybějící analýza Englišových debat, kritik a shod s rakouskou školou (Bažantová 2016). Tato literatura má nejen potenciál dalšího rozvoje v Česku, ale i svého rozšíření v zahraničí. Svým příspěvkem chci alespoň drobně přispět právě k této literatuře odhalující souvislosti působení Englišovy teleologické školy. Než precizuji svůj vlastní příspěvek, zmíním se o dalším slibně se rozvíjícím proudu české literatury o dějinách ekonomických teorií, který ukazuje, že české příspěvky jsou zajímavé i pro zahraničí. Pozornost zaslouží monografie o ekonomu rakouské národnosti Emilu Ledererovi, narozenému však v Plzni (Jáchymová-Královcová 2015). Začínající autoři napsali kolektivní monografii o myšlení o roli státu (Fabianková 2015). Dále jmenujme příspěvky Pavla Potužáka o přirozené úrokové míře - což je koncept rakouské ekonomie - z pohledu neoklasiků (Potužák 2016a, Potužák 2016b). V zahraničních žurnálech byli publikovány: příspěvek k českému liberálnímu myšlení (Šíma, Nikodým 2015), Loužkovo podání Methodenstreitu (Loužek 2011), Menšíkovo matematické podání systému Carla Mengera (Menšík 2015), příspěvek k otázce o jednotnosti Hayekovy monetární teorie (Komrská, Hudík 2016), a Hudík je vůbec v zahraničí už dobře etablovaný autor píšící o rakouské škole, teorii her a teorii preferencí. Má v zahraničí několik publikací včetně článku v nejlepším žurnále o dějinách ekonomických teorií (Hudík 2014).

Výčet jistě není úplný (pomíjím např. též slibně se rozvíjející literaturu o vývoji českého ekonomického myšlení po r. 1948 nebo rekonstrukci výuky ekonomie na VŠE od r. 1919), dokazuje však dvě věci. Zaprvé jsou dějiny ekonomických teorií v Česku živou disciplínou. Zadruhé důvodem k této živosti je zřejmě i geografická poloha Česka. V minulosti působili v našem a okolním prostředí velice vlivné německy mluvící školy ekonomického myšlení a existovalo zde i originální české ekonomické myšlení, rozvíjející se v kontaktu s těmito zahraničními školami. Přes zpřetrhání některých vazeb na lokální dějiny myšlení (emigrace rakouských ekonomů v 30. letech a změny v ekonomii jako také v téže době – nástup Keynesa a posléze v 50. letech obnovení neoklasiky Friedmanem souběžně s domácím nastolením výuky marxizmu-leninizmu a omezením kontaktu s „buržoazním“ myšlením, odstraněním Englišovy školy z univerzit i knihoven a zrušením brněnské Právnické fakulty v roce 1950) se do určité míry daří díky snaze nadšenců pro Engliše či pro rakouskou školu obnovovat staré tradice a využívat tak lokální potenciál pro příspěvky k dějinám ekonomických teorií. Nastolený trend zvyšující se kvality příspěvků mi je výzvou a snaha porozumět vlastním dějinám mi je motivací.

K českým tradicím ekonomického myšlení patří především teleologická škola Karla Engliše. Její potenciál pro rozvoj dějin ekonomických teorií doma i v zahraničí ještě nebyl naplněn, protože se právě rozvíjí. Kromě výše zmíněných studií Krameše a Bažantové uvedu, že Bažantová ještě představila souběžné působení pražské větve rakouské školy a Englišovy školy teleologie (Bažantová 2015). K objasnění českého kontextu vzniku Englišovy teleologie přispěl dále Fuchs ve svém příspěvku na konferenci Dny práva 2016, která dala vznik tomuto sborníku a též v dřívějších příspěvcích (např. Fuchs 2011). Tyto nové příspěvky ovšem nejen přinášejí nové poznatky. Přinášejí i dosud nezodpovězené otázky.

2 Personální nejasnosti – kdo patřil do které školy?

Ilona Bažantová analyzuje ve své studii Englišovo hodnocení děl etnicky rakouských ekonomů automaticky jakožto členů rakouské školy ekonomie. Nicméně v Rakousku nepůsobili pouze představitelé rakouské školy. Když se podíváme na seznam německy mluvících ekonomů s kterými Engliš

polemizoval, jejich zařazení k rakouské škole zdaleka není u všech samozřejmé. Jak uvádí Bažantová, Engliš polemizoval s následujícími autory: Emil Lederer, Walter Weddigen, Oskar Engländer, Aleksander D. Bilimovič, Hans W. Ritschl a Oskar Morgenstern.“ nahradit textem „Bažantová uvádí, že Engliš polemizoval s následujícími autory: Emil Lederer, Walter Weddigen, Oskar Engländer, Aleksander D. Bilimovič, Hans W. Ritschl a Oskar Morgenstern (Bažantová 2016: 237-238). Za cíl si položila zhodnotit rozdíly a shody Englišovy nauky s rakouskou školou. Motivací jí bylo prozkoumat zda měl Mises pravdu, když ve svých memoárech řekl, že členy rakouské školy byli též Češi František Čuhel a Karel Engliš. To je určité cíl, který stojí za prozkoumáním pro historika ekonomických teorií, a je to perspektiva zajímavá i pro zahraniční čtenáře. A o to určité jde, už proto, že Engliš byl pro zahraničí zajímavý i ve své době. Kdo ovšem byli ti autoři, pro které byl Engliš ve své době zajímavý, s kterými disputoval? Byli to pouze rakouští ekonomové? Zaprvé, nikoli všichni uvedení autoři byli Rakušany, jsou mezi nimi Němci. Což by mělo vzbudit pochybnost jestli Engliš debatoval pouze s rakouskými ekonomy. Zadruhé, nikoli každý v Rakousku tehdy působící ekonom byl ekonomem rakouské školy. Objasnění skutečné historické situace zde komplikuje standardní podání dějin ekonomických teorií, dle které lze očekávat rakouskou školu v Rakousku a německou historickou školu v Německu. Tím sice připouštím, že by v Německu mohli existovat rakouští ekonomové, a třeba to byli právě oni, s kterými Engliš debatoval. Nicméně není tomu tak. Níže v tomto příspěvku představím organickou školu, s kterou Engliš polemizoval kromě rakouské školy. Jejimi příslušníky byli Rakušané i Němci a také rakouská škola měla v Englišově době představitele v Německu a naopak, několik představitelů historické školy působilo v Rakousku. Proto jsem také pro název článku zvolil německy mluvící školy myšlení v kontaktu s Englišem. Bažantová sama přispěla k našemu chápání, že situace byla složitější než by se člověku zdálo. V jiném svém článku objasnila, že málo známý Oskar Engländer patřil k rakouské škole, konkrétně k její pražské větvi (Bažantová 2015, viz též Kráeš 2016c). A za třetí, i když si studie Ilony Bažantové neklade za cíl úplný výčet německy mluvících ekonomů, s kterými Engliš disputoval, můžeme uvést, že kromě jí uvedených Engliš vedl polemiku též s německým ekonomem

Herbertem Schackem. V rámci této poslední polemiky vyjádřil též svůj postoj k Robertu Liefmannovi (Němec), Richardovi v. Strigl a k Othmaru Spannovi (Engliš 1932). Ani tento výčet si ovšem neklade nárok na úplnost. Ovšem vyplývá z něj, že bez dalšího lze z autorů disputujících s Englišem zařadit k rakouské škole Oskara Morgensterna, Richarda v. Strigl a Oskara Engländera. Zařazení dalších autorů do diskuse rozdílů a shod Engliše s rakouskou školou je potřeba dále objasnit. Tím neříkám, že Bažantové analýza padá. Je docela dobře možné, že se vzorce teorií opakovali u autorů různých škol a národností v tomto prostoru. Jako příklad komplexnosti situace lze použít zmiňovaného Aleksandra Bilimoviče. Byl to ukrajinský ekonom působící dlouho v Lublani a píšící německy. Byl diskutován ve vídeňských kruzích a též Englišem. Z uvedeného vyplývá, že při hodnocení Englišových vztahů k okolním německy mluvícím školám myšlení je potřeba být obezřetnější. Konkrétně to znamená, že u autorů, u kterých není jejich příslušnost k ekonomické škole zřejmá, je potřeba rekonstruovat jejich příslušnost k škole či proudu myšlení a objasnit relevanci jejich zahrnutí do studie. Tímto jsme se ale dostali k obtížím, na které nás nepřipravilo standardní studium dějin ekonomických teorií v naší zemi. Vzhledem k tomu, že tyto kontexty musely být známé samotnému Englišovi i jeho současníkům, vyvstává otázka, proč na rozdíl od nich my máme těžkosti pochopit mnohovrstevnatost vlivů a kontaktů v tehdejší ekonomii na našem území a v jejím německy mluvícím okolí.

3 Absence Englišovských dějin ekonomických teorií

Jako i v jiných podobných případech je tato naše ztráta paměti způsobena historickou nahodilostí, konkrétně absencí Englišovských dějin ekonomických teorií. Jak je zřejmo z Vybralovy recenze Englišovy Soustavy národního hospodářství (Vybral 1938) a jak uvádí explicitně Krameš, „Karel Engliš považoval roku 1938... teleologickou soustavu ekonomické vědy za dobudovanou“ (Krameš 2016b: 100). Po jeho dovršení „chyběla ještě kritika jiných ekonomických teorií z hlediska teleologické vědy a tuto úlohu hodlal přenechat svým žákům. V. Vybral byl jedním z žáků Karla Engliše, který se ujal této úlohy“ (tamtéž). Z této kritiky se Vybralovi podařilo publikovat pouze první díl jeho knihy Německá teorie státního hospodářství (Vybral 1937). Tato kniha nicméně zůstává výborným počinem a je nám

alespoň částečným zdrojem jinak zapomenuté paměti, a to nejen bezprostředně o Englišově době, ale především o starších dobách. Jak je zřejmo z materiálů osobního spisu Vladimíra Vybrala v archivu Masarykovy univerzity, Vybral se i v 50. letech, které jinak byli krajně nepříznivé pro vývoj Englišovy školy, pokoušel najít prostředky k napsání dějin ekonomických teorií (AMU, osobní složka Vladimír Vybral). Další Englišův výborný žák a posléze kolega Václav Chytil napsal vynikající knihu Univerzalizmus, kritika Spannovy hospodářské teorie (Chytil 1938), kterou lze také využívat jako doplnění naší ztracené paměti, zejména ohledně Spannovy organické školy. Nicméně, jak opět uvádí Krameš, soustavné zhodnocení alternativních ekonomických teorií nakonec nebylo členy brněnské školy napsáno. Takže nauka teleologické školy nebyla nikdy dovršena. V případném pojednání o dějinách ekonomických teorií, jestli by bylo Englišovými žáky napsáno, bychom se určitě snadno dozvěděli o proudech a představitelích německy mluvících škol ekonomického myšlení a nečelili bychom problému, který je předmětem tohoto příspěvku. Mezitím je naše ztráta povědomí mezinárodního kontextu Englišova díla tak velká, že dnes musí být přínosem i tento můj příspěvek představující německy píšící školy myšlení v okolí Karla Engliše. Kromě Englišovy „splendid isolation” (viz Blažek 2011) je také tato ztráta naší paměti důvodem, proč si myslíme, že se ve svém díle odtrhl od světového ekonomického myšlení. Tento příspěvek otevírá možnost, že Engliš byl ve své době ve světě či alespoň ve svém německy mluvícím okolí více relevantní než je nám momentálně známo. K zhodnocení mezinárodního významu učení Karla Engliše bude ovšem nutné víc než co si můžu položit za cíl v tomto příspěvku. Englišovo relevantní okolí, přinejmenším to německy mluvící, bude nutné prozkoumat hlouběji než jsme dosud dosáhli. Tímto příspěvkem se tedy připojuji k příspěvkům Bažantové a Krameše, odhalujícím některé zahraniční kontexty Englišova působení. Poznatek, že Englišovy přínosy nebyly ve skutečnosti tolik odtržené od dobového světového ekonomického myšlení než jsme si mysleli, ovšem Engliše vystavuje určité zranitelnosti - otevírá se prostor pro rekonstrukci zahraničních vlivů na Engliše, které by tím pádem byly rozsáhlejší než jsme si dosud mysleli. Znamenalo by to, že Engliš byl méně originální než jsme si dosud mysleli. Ovšem fakt, že Engliš a jeho kolegové dokázali těmto vlivům i čelit a některé vlivy i využívat k dalšímu budování svého

systemu teleologie, je dostatečným předběžným důkazem o robustnosti jeho systému. Robustnosti, která nám je pořád jen málo známa. Jak málo jsme na tento úkol připraveni dosavadními dějinami ekonomického myšlení v naší zemi, lze nejlépe poznat na omylu obdivovaného historika Milana Sojky. Tento jinak velice pedantní autor se dopouští nepříjemné chyby či překlepu o Othmaru Spannovi. Spann, tento Englišův vrstevník a organizátor, o kterém více níže, byl v Brně habilitován r. 1907 a byl v Brně profesorem ekonomie od r. 1907 do r. 1919. O tomto Spannovi Sojka říká, že učil v Berlíně (Sojka 2002: 270), kde ovšem nikdy neučil. Brno jako Spannovo působiště Sojka neuvádí. Vzhledem k tomu, že Sojka se při jiných příležitostech často odvolával na známého historika Rogera Backhouse, můžeme vyjádřit domněnku, že Sojka importoval chybu o Spannově působišti z Backhouse. Ve své předmluvě k novému vydání Spannovy knihy totiž Backhouse uvádí následující: „Othmar Spann (1878–1950) byl profesorem v Berlíně (1909) a ve Vídni (1919–1938)“ (Backhouse 2000: x).

4 Organická škola – co to bylo a kdo tam patřil?

Krameš naznačil, že Schäßle a Spann ovlivnili české ekonomy včetně Engliše u vzniku jeho teleologie (Krameš 2016b). Tento zahraniční kontext vzniku Englišova systému je za a) vysoce překvapivý vzhledem k faktu, že Engliš a zejména jeho student a později kolega Václav Chytil ostře kritizovali Spanna a jeho univerzalismus (Chytil 1938), a že je díky Chytilově kritice považován za Englišův protiklad a za b) zůstává pouze naznačen a nikoli prozkoumán. Než ovšem dojde k takovému podrobnějšímu archivnímu prozkoumání, je potřeba ještě překonat další obtíž: je třeba uvést přehled a představení německy mluvících škol ekonomického myšlení působících v Česku nebo majících vliv na české ekonomy. Studie s cílem představit jednotlivé zahraniční ekonomy či jednu školu ekonomického myšlení už sice byly napsány (viz publikace Bažantové či Krameše), avšak nejasnosti přetrvávají. Literatura dosud operuje s dichotomií německy mluvících škol: rakouská škola a německá historická škola.

Nicméně, jak ukazuji v této studii, existovala zde ještě přinejmenším jedna škola: organická škola Alberta Schäßleho, z které později vznikla Spannova škola univerzalizmu. Kromě Spanna (Spann 1911) a jeho následovníka

a vynikajícího historika Theo Surányi-Ungera, který napsal svou úspěšnou a překládanou knihu dějin v r. 1927 (Surányi-Unger 2013) „uznává svébytnost Schöffleho školy v rámci i Vladimír Vybral: Státovědecký a sociálně-hospodářský směr L. v. Steina, A. Schöffleho a A. Wagnera... podali řešení celkové problematiky státního hospodářství v rámci vědeckého systému národohospodářského a finančního, při čemž současně se pokusili o metodologické zakotvení celé této disciplíny v široké kategorii věd státních, sociálních resp. duchových. Způsob, jakým se oproti předchůdcům zhostili tohoto úkolu... vzhledem k určité jednotnosti pojetí činí z nich tvůrce samostatného ideového směru“ (Vybral 1937: 361). Dále, kolektivistická ideologie (kterou Vybral spolu s individualizmem definoval na začátku knihy) „projevuje se u těchto autorů zásadně v tzv. Organickém pojetí státu a národního hospodářství, jako tomu bylo u předchozí historické školy národohospodářské, ale organické pojetí vede tu dále k hospodářskoteoretickým konstrukcím zásadního významu“ (Vybral 1937: 361). Vybral dále specifikuje Schöffleho postavení mezi těmito autory: „Schöfflovo řešení liší se od obou právě uvedených svým sociologickým fundováním, které vtiskuje jeho státně-hospodářské teorii charakter teorie sociologické a nikoliv národohospodářské, za kterou ji on sám vydává“ (Vybral 1937: 387). Svou kritiku Schöfflova přístupu provádí Vybral z pozic Englišovy teleologie: „Celý tento myšlenkový postup... je logicky neudržitelným, jak poznáme z této argumentace: „sociální těleso“ jako pouhá pojmová abstrakce bez reální existence nemůže být logickým subjektem nějakého hodnocení objektivnosti potřeb... Pochybenost Schöfflovy koncepce vyplyne zřetelně při srovnání s pozitivní teorií státního hospodářství, jak ji vybudoval K. Engliš ve své „Theorii státního hospodářství“, za vědomé aplikace všech logických předpokladů poznatkové správnosti. Engliš opouští především fyziologické fundování pojmu potřeby a konstruuje ji výhradně logicky, t. j. Jako každý vztah účelu k prostředku; tím je založena vědecká možnost mluvit o potřebách i u subjektů nefyzických“ (Vybral 1937: 388). Vybral se sice programově vyhýbá analýze Spanna, Schöffleho následovníka, zřejmě proto, že v dané době pracoval na své rozsáhlé knižní kritice Spanna Vybralův kolega Chytil. Nicméně, už u Vybrala vidíme kritiku „pojmu celku, jímž rozumí „sociální těleso“ jako abstraktní úhrn všech společenských orgánů a jejích funkcí“ (Vybral 1937: 387), který je ovšem pouhou pojmovou abstrakcí bez reálné

existence. Chytil posléze ve své knize rozvinul kritiku Spannova systému, protože vyvodil z kategorie celku vlastnosti, které jí nenáleží (viz zejména Chytil 1938: 147–174).

Schäffle vystupuje z řady k němu často řazených ekonomů tím, že je sociologem, kterážto věda mu umožnila rozsáhlejší přijetí organického přístupu než jaké dosáhli zbylí autoři. Z tohoto důvodu jej vyčleňují z mladší historické školy kromě Vybrala též známí historikové Gide s Ristem a též Schumpeter.

K rozvoji solidaristických systémů „sociologie přispěla také svými skutečnostmi a teoriemi. Zdálo se jí, že celá společnost tvoří „organizmus“ v nejuplnějším slova zmyslu“ (Gide, Rist 1928: 373). přičemž „jako východisko této biologické nauky sociální můžeme označiti veliké dílo profesora Schaeffleho“ (tamtéž). Schumpeter Schäffleho řadí do skupiny sociologických škol a konkrétněji do biologické školy: „poznáváme, že idea společnosti jakožto „organického“ systému a nikoli „mechanického“, může být plodně analyzována po způsobu analogie s biologickými organizmy jako s lidským tělem“ (Schumpeter 2006: 756). Schumpeter považuje sociologický přístup za vhodný jako doplněk či jakožto protiváha pouhého funkcionálního přístupu abstraktních škol. Pro abstraktní školy myšlení jako např. pro neoklasiky je problémem uchopit „subtilnější vztahy, které nemohou být váženy a měřeny avšak mohou být důležité pro kulturní život národa než věci, které jsou změřitelné. Organické úvahy jsou zřejmě nejběžnější protiváhou - i když neadekvátní - proti takovému necivilizovanému postupu“ (tamtéž). Fakt, že se dodnes jména Spanna či Gottla, jeho bezprostředního brněnského předchůdce vytratila z knih dějin ekonomických teorií je způsoben jejich rychlým zastaráním po odsunutí Spanna z univerzity v roce 1938 a zejména nástupem nových škol ekonomického myšlení v čele s keynesovstvím a s tím souvisejícím přesunem hlavního centra ekonomické vědy z kontinentální Evropy do Británie a posléze do USA. Ohledně Spanna a jeho skupiny mohl Hayek již v roce 1963 v přednášce *Ekonomie a Filozofie* prohlásit: „Pochybuji, jestli práce Othmara Spanna nebo Gottl-Ottlilienfelda, nebo Stolzmana, Sombarta anebo Liefmanna, které byly tehdy [v 20. a 30. letech – T. K.] diskutovány, zanechají jakýkoli trvalejší vliv at' na filozofii at' na ekonomii a můžu je pravděpodobně vynechat jako nepříliš relevantní pro můj předmět zájmu“ (Hayek 2015: 434, k dataci viz tamtéž str. 21).

5 Metodologické polemiky s rakouskou školou

Předtím než se bude lze vyjádřit k autorům, s kterými Engliš polemizoval, je potřeba se vyjádřit k faktu, že některé polemiky Engliš překvapivě nevedl. Bažantová započala tento úkol, zde ovšem uvádím, že pořad zde existují překvapivě velká bílá místa (Bažantová 2016). Pokusy rekonstruovat, kdo každý v zahraničí citoval Engliše, jsou samozřejmě v naší situaci záslužné. Vencovský uvádí, že Engliše citovali např. Ludwig von Mises nebo Švýcar Alfred Amonn (Vencovský 1997). Citace Engliše v Misesově Lidském jednání je samozřejmě významnou věcí. Ovšem i zde bychom měli být opatrní. Bažantová ve své studii dokazovala, že ačkoli Mises ve svém autobiografickém díle považoval Engliše za člena rakouské školy, nebylo tomu ve skutečnosti tak. Tímto způsobem je ovšem potřeba analyzovat i Misesův výrok z Lidského jednání, kde Engliše cituje.

Mises cituje Englišovu teleologii jako doplnění svého metodologického předpokladu kauzality: „změnu lze chápat buď jako důsledek fungování mechanické kauzality, nebo jako důsledek účelového chování“ (Mises 2006: 23). Toto samotné je věrnou reprezentací Englišovy epistemologie myšlenkových řádů. Ovšem každý „Englišovec“ by měl spozornět hned při další Misesově větě: „Na teleologii lze nahlížet jako na druh kauzality“ (tamtéž), přičemž Mises se přihlašuje ke kauzalitě. To znamená, že Mises činí z Engliše autora příbuzného rakouské škole za cenu zkrácení Englišovy epistemologie. Pro Engliše přitom není většího hříchu než směšovat dva myšlenkové řády: kauzální a teleologický.

Kdybychom chtěli být úplně přesní, mluvili bychom ještě o tom, že Mises zredukoval Englišovy tři myšlenkové řády na dva, a že naproti tomu dle Engliše existuje ještě myšlenkový řád normativní. Rozdělení myšlenkových řádů Engliš převzal od normativní školy právní, ke které Engliš také náležel a obohatil je právě o teleologický řád. Hlavními představiteli normativní školy právní byl známý rakouský právní teoretik Hans Kelsen a Englišův kolega a přítel František Weyr (Weinberger, Kubeš 2003: 11, též 21–22). Cíl porovnat Englišův a Misesův systém by tedy měl vědce vést za ekonomii samotnou k epistemologické a metodologické komparaci Englišovy teleologie a Misesovy praxeologie.

Mises sice napsal Lidské jednání až v roce 1948, ale jeho základ, Epistemologické problémy ekonomie publikoval Mises v němčině již v r. 1933 (viz Mises 2003: x), tedy v době vrcholení Englišovy literární činnosti. To, že Engliš nevedl polemiku s Misesem je tedy z čistě vědeckého hlediska překvapující. I když Engliš polemizoval s významnými ekonomy své doby, přeci jen pokud chtěl Engliš prosadit svůj systém proti rakouské škole, vedl by polemiku s jejími nejvýznamnějšími dobovými představiteli, a nikoli pouze s Oskarem Morgensternem či Richardem v. Strigl, členy Misesova semináře. To, že Engliš Misesa nekritizoval, je zřejmě vysvětlitelné jejich přátelstvím a tím, a tím, že Engliš už tak vedl snad přespříliš polemik doma i v zahraničí.

Další v té době nejvýznamnější představitel rakouské školy, F. A. Hayek, byl sice už od r. 1931 ve Velké Británii, avšak s německy mluvícím ekonomickým myšlením zůstával v intenzivním kontaktu i nadále. Hayek citoval Engliše ve známé pasáži citované i v Česku v jeho článku pro knihu Kontrarevoluce vědy, napsaném původně v roce 1942: „Často se doporučovalo, aby se ekonomická teorie, jakož i další teoretické vědy o společnosti... charakterizovaly jako vědy `teleologické`. Tento termín je však zavádějící, neboť má tendenci naznačovat, že nejenom činnosti jednotlivých lidí, ale také společenské struktury, které tito jednotlivci vytvářejí, jsou někým záměrně naplánovány, aby realizovaly nějaký účel. Takto to vede buď k `výkladu` společenských jevů na základě cílů stanovených nějakou vyšší mocí, nebo k opačnému a neméně osudnému omylu, který spočívá v tom, že se všechny společenské vědy považují za produkt vědomého lidského plánu, tedy k `pragmatické` interpretaci, která je překážkou veškerého skutečného pochopení těchto jevů. Někteří autoři, zejména O. Spann, užívali termín teleologický k ospravedlnění nejtemnějších metafyzických spekulací. Jiní, jako K. Engliš, jej použili způsobem, proti němuž se nedá nic namítat, a jasně rozlišili teleologické a normativní vědy” (Hayek 1995: 34–5), k čemuž Hayek dodal, že „tento termín [teleologie - T. K.] nicméně zůstává zavádějící” (tamtéž). Vaněk uvádí, že Engliš podržel tento z Hayekova hlediska neproblematický význam teleologie (Vaněk 2001). V Hayekově výroku vidíme snahu budovat mosty k Englišově teleologii. Je tedy zřejmé, že rakouská škola a Englišova teleologie se vzájemně považovali za spojení.

Ovšem i v Hayekově výroku vidíme významové posuny oproti Englišovi. Na jedné straně Hayek kritizuje formální analýzu struktury lidského činu v teleologii za její tendenci k přiřazení kategorie jednání i společenským celkům kromě jednotlivců. Ztělesnění této tendence Hayek připisuje zejména Spannovu použití teleologie, nicméně tento problém dle něj v teleologii zůstává i když dle Hayeka Engliš nepodléhá těmto tendencím přítomným v teleologii. Opět, je překvapivé, že se Engliš nevyjádřil k této kritice teleologie. Hayek byl v té době světově významným ekonomem a případné Englišovo vymezení se vůči Hayekově kritice by z vědeckého hlediska dávalo velký smysl.

Z Englišových pozic lze vůči Hayekovi namítnout psychologismus. Tento argument Engliš často používal proti autorům rakouské školy (viz Bažantová 2016: 238-239). Psychologismus rakouské školy opustil těsně před Englišovým literárním vzestupem i Franz Čuhel, jediný člen české Bráfovy národohospodářské školy, který se snažil přispět k samotné rakouské škole: „Čuhel se roku 1904 rozešel s přístupem profesora C. Mengera, který stále trval na „psychologickém” výkladu původu vznikání potřeb. Čuhel se původně radou Mengerovou řídil” (Krameš 2016b: 58). Dle Čuhela a vzápětí po něm i dle Engliše je psychologický přístup rakouské školy problematický. Jak Bažantová rekonstruuje Englišovu kritiku rakouské školy v polemice s Oskarem Morgensternem, problém rakouské školy začíná s definicí potřeby: „V případě analýzy užitku a užitečnosti, najednou jsou z ničeho nic uvedeny potřeby bez jakéhokoli pokusu o vyjasnění vztahu mezi nimi. Přesto je potřeba ve smyslu rakouské školy psychologický jev.“ (Engliš 1933: 361–362). Engliš vysvětlil, že užitečnost je rys (vlastnost), užitek je změnou, tj. realizací účelu. Takové rozlišování mezi užitekem a užitečností není kvantitativní, jak si myslí Morgenstern, ale kvalitativní - užitek není zvláštním případem užitečnosti ale vytváří logickou podmínku užitečnosti. Engliš tvrdil, že „rakouská teorie hodnoty vytváří individuální ekonomiku postrádající účel; pro tuto školu potřeby nevyplývají z účelu ekonomiky, potřeby jsou psychologické skutečnosti, které mají být uspokojeny.“ (Engliš 1933: 302). „Potřeba vyjadřuje vztah účelu k prostředkům, a nikoli vztah člověka k objektu. Variabilita potřeb je založen na proměnlivosti účelu. Kulturní účel vede ke kulturním potřebám, ekonomický účel

vede k hospodářským potřebám.“ (Engliš 1933: 301) (Bažantová 2016: 239). V Englišově jazyce myšlenkových řádů, kategorie užítka náleží ke kauzálnímu myšlenkovému řádu a jako takový je podmínkou kategorie užitečnosti, náležející spolu s kategoriemi účelu, prostředku a potřeby k teleologickému myšlenkovému řádu. Předmět ekonomie měl být dle Engliše přenechán důsledně a pouze teleologickému myšlenkovému řádu.

Důvodem, proč rakouská škola nerozlišuje myšlenkové řády, je dle Engliše její absence noetiky: „Příčinou krize hospodářské vědy, jak tento stav K. Engliš nazýval, je neexistence speciální noetiky pro hospodářskou vědu. Speciální noetika ekonomické vědy umožní podle Karla Engliše chápat ekonomické kategorie jednotně“ (Krameš 2016b: 99). Když tedy Engliš mluví už v roce 1917 o krizi ekonomie, mluví především o krizi rakouské ekonomie: „Základní pojmy národohospodářské theorie jsou ve stálém kvasu; o žádném z nich není mezi národohospodáři shody, což platí hned o objektu vědy samotné. Opět a opět tlačí se do popředí otázky methodologické, přes opačné okřiknutí, že jest už na čase nechati methodologie, které jest dosti, a něco pracovati. Methodologie bude dost, až vyřeší svůj problém, který rozřešen není, poněvadž - jak mám za to - leží hlouběji, než se hledá“ (Engliš 1917: 276).

6 Englišovo vymanění se z vlivu rakouské školy

Že se Engliš svým novým systémem hodlal vymezit právě především vůči rakouské škole, je zřejmé z Kramešova podání. Ve své zatím nejnovější studii (Krameš 2016c) uvádí, jak Bráfova česká národohospodářská škola vznikla z kontaktů s rakouskou školou a jak se po Bráfovi jeho žáci postupně pokoušeli zaprvé budovat lepší metodologické základy rakouské školy, i když v posledku neúspěšně (Franz Čuhel do roku 1907), zadruhé budovat českou ekonomii dle vzoru rakouské ekonomie po linii Friedricha von Wiesera (Vilibald Mildschuh jako Wieserův pražský student již od roku 1902, avšak s pomalým progresem) a zatřetí Englišův pokus o založení originální české školy ekonomického myšlení jakožto další v sledě pokusů o český systém ekonomie vybudovaný vymaněním se z teoretického rámce rakouské školy.

Engliš tak učinil svou teleologií, a to ve dvou krocích - zaprvé pokusem založit teleologii na základě sociologie v publikovaných přednáškách

Národní hospodářství z roku 1913 (Engliš 1913: 1), a zadruhé po přijetí noetiky normativní školy právní (viz např. fakt, že Engliš v roce 1914 přeložil do češtiny a publikoval Kelsenovu důležitou a v němčině pouze později publikovanou stat¹) a po společné polemice Engliše a Weyra se sociologem domácím (Emanuel Chalupný, spor probíhal 1916–1917, viz Kolářík 1937: 124–7) a po odklonění se od klíčové sociologické inspirace zahraničního sociologa působícího tou dobou stejně jako Engliš v Brně (Othmar Spann - je Englišem kritizován ve studiích z r. 1917; o Englišově rané inspiraci Spannem viz Krameš 2016b: 99–100) ohlašuje Engliš svou studií z r. 1917 vznik teleologie jakožto nového systému ekonomického myšlení založeném na noetice normativní školy (Engliš 1917). Tím byl dokonán vznik teleologické školy a ta se rozvíjela dál. Z uvedeného je zřejmé, že škola vznikla a vyvíjela se v úzkém kontaktu s rakouskou školou.

7 Schäffle, Spann a Englišovo pozvednutí teleologie na úroveň systému

Z uvedeného je ovšem zřejmé též to, že systém teleologie nevznikl pouze kontaktem s rakouskou školou, ale i se Spannem a Schäfflem, kteří, ačkoli působili v Rakousku, nepatřili k rakouské škole. Schäffle byl Spannův učitel, vzor a předchůdce: „Karel Engliš do roku 1913... je v této době pod ideovým vlivem představitelů německé historické školy. Jeho pozornost poutal zejména Albert Eberhard Friedrich Schäffle” (Krameš 2016b: 98). Schäfflem byl kdysi inspirován již Bráf: „k ideovému odpoutání Bráfa od klasické školy vedlo podle jeho sdělení studium spisů K. Kniese... a spisu Schäffleho” (Krameš 2016b: 38), toto není u Čechů ničím novým. Pro nás je důležitá informace, že Engliš se nevymezoval pouze vůči rakouské škole, ale i vůči německé historické škole a jak záhy upřesním, i vůči další škole organické.

Považovat Schäffleho bez dalšího za příslušníka německé historické školy je vzhledem k výše uvedenému nedopatřením. Schäffle (1831–1903) si postupně budoval svébytný směr myšlení, později označený jako organický a jím se vymezil jak vůči historické škole tak vůči rakouské škole. Pro lepší pochopení jeho Englišovského kontextu uvedu ještě několik faktů. Na rozdíl od mladší německé historické školy dokázal lákat rakouské

ekonomy. Gustav Gross (1856–1935), jeden z Mengerových doktorských studentů, „se považoval za součást tradice založené Albertem Schäfflem a Adolphem Wagnerem“ (Schulak, Unterköfler 2011: 54). Je tedy evidentní, že přes razantní proklamace, že v Německu nebudou působit žádní rakouští ekonomové a naopak existoval prostor mezi těmito školami, kde se někteří autoři pokoušeli zavést systém jiných škol.

Hayek dokonce uvádí, že právě Schäffle inicioval vznik rakouské školy – jednak se vzdal profesury v prospěch Mengera, bývalého žáka, též Carl Menger se ani po vydání svých Grundsätze v roce 1871 nepovažoval za člena jiné než Roscherovy německé historické školy. Byl si vědom novot ve svém systému, korát doufal, že se mu podaří zreformovat Roscherovu školu. Rakouská škola dle Hayeka vznikla až tím, že Menger zaprvé získal žáky a následníky - Eugena von Böhm-Bawerka a Friedricha von Wiesera. Dle Hayeka to byl právě Schäffle, kdo přesvědčil Böhm-Bawerka a Wiesera k následování Mengera. A zadruhé tím, že se v Methodenstreitu oddělil od německé historické školy (Hayek 1992: 45). Nicméně iniciace vzniku rakouské školy nezměnila Schäffleho organickou pozici.

Vznik rakouské školy dokonce zvětšil možnosti rozvoje Schäffleho školy, neboť byl do určité míry uznáván jak německou historickou školou, tak též rakouskou školou. Mohl tak získávat následovníky či sympatizanty z obou táborů – a to i v českých zemích. Možnost afiliace Schäffleho školy s německou historickou školou předestřel Krameš: „Podle Horáčka netvořil katedrový socialismus v teoretickém a metodologickém směru jednotnou školu, ale rozpadal se na směr starohistorický (Roscher, Hildebrand, Knies), mladohistorický (Schmoller, Bücher, Knapp), státněsociální (Wagner, Schäffle)” (Krameš 2016b: 44).

Sojka Schäffleho zařazuje do starší německé historické školy – na rozdíl od Krameše, který jej zařazuje ke katedrovému socialismu. Sojka uvádí jakožto jednu z charakteristik této školy její organicistický přístup: „Ke společnosti přistupovali příslušníci této školy jako k jednotnému organismu. Někteří z nich dokonce přirovnávali společnost k organismům biologickým. Inspirací tohoto pojetí byla zejména Hegelova koncepce sociálního organismu a ducha... Takové myšlenky najdeme například u Kniese, Roschera nebo Alberta Schäffleho“ (Sojka 2010: 119). Organická charakteristika historické

školy – starší nebo mladší –, že tato „přiděluje státu a různým veřejnoprávním organismům úkol „upratovací“ a „zasahovací“” (Krameš 2016b: 44) nejlépe padne Schäffleho organické škole. Je to tato škola, ze které vyšel Othmar Spann, Englišův brněnský vrstevník v době, kdy se Engliš pokoušel vybudovat systém teleologie.

Spann se v též době pokoušel ustavit svůj vlastní systém univerzalizmu, vycházející z organického pojetí, které schvaloval v roce 1913 i Engliš (Engliš 1913: 1–8). Jak uvádí Englišův žák Václav Chytil – jak Engliš, tak i Spann budovali svůj systém nekauzálním způsobem a oba nazvali svůj systém teleologickým, Spann jakožto alternativní název k univerzalizmu, což vedlo k tomu, že domácí i zahraniční autoři spojovali Engliše se Spannem, včetně Hayeka, jak jsme viděli v jeho výroku uvedeném výše: „V této době – před dvaceti lety – vystupuje Spann se svým dílem „Fundament der Volkswirtschaftslehre (1917), ve kterém se ostře staví proti názoru [že národohospodářská věda je vědou kausální - T. K.], a prohlašuje národohospodářskou teorii za teorii nekausální. Je zajímavé, že ve stejné době rodí se v české literatuře Englišova nauka, která, berouc se zcela jinými cestami, prokazuje také nekausální povahu hospodářské teorie“ (Chytil 1938: 4). Chytil podrobně analyzoval Spannův zralý systém, nicméně neobjasňoval, v čem se Engliš lišil a v čem naopak podobal Spannovi v době vznikání jeho systému. K faktu, že jak Engliš, tak Spann nazvali svůj systém teleologickým, Krameš uvádí: „Spann používal (podobně jako Engliš) teleologii, ale jinak. Základní rozdíl v používání teleologie u obou autorů spočívá v tom, že zatímco O. Spann se domníval, že účel hospodářství spočívá vně hospodářství, podle Engliše hospodářství má svůj účel (samoučel). Podle Spanna např. mravnost, umění, právo, náboženství mají své hodnoty a účel, hospodářství slouží pouze k opatrování prostředků. Potom musel vztah mezi hospodářstvím a společností úplně jinak chápat Spann a jinak Engliš a každý musel dospět k jiným závěrům” (Krameš 2012: 155–156).

Z uvedeného jsou zřejmé výrazné podobnosti Engliše a Spanna v době souběžného budování jejich systémů (1911–1917): společná motivace vybudování systému obou významných brněnských autorů v distinkci od rakouské školy, avšak podobně jako rakouská škola vybudováno teoretickým způsobem místo historie - jak by navrhovala německá historická škola.

Spanna do Brna zlákal jeho předchůdce Friedrich von Gottl-Otilienfeld na fakt, že na rozdíl od Německa, kde Spann předtím působil, a kde určitou dobou tvrdil, že je německým historickým ekonomem, (viz Belling 2015: 36), se v Brně pěstovala teoretická ekonomie – viz (Riehl 2014) na základě analýzy lidského účelu, jakožto teleologii na rozdíl od např. praxeologie jejich vrstevníka Ludwiga von Misesa, a to nekauzálním způsobem, se sociologickým naproti psychologického základu ekonomie a s chápáním společnosti jakožto organizmu.

8 Závěr – na cestě k dalšímu výzkumu

Tezi, že kromě českých vlivů to byl Spann a další příslušníci Schöffleho školy a dalších příbuzných směrů myšlení (Zwiedineck, Dietzel, Georg von Mayr – všechny je Engliš cituje v roce 1913) umístěných mezi rakouskou školou a německou historickou školou, kdo Englišovi pomohl pozvednout jeho pokus o systém na opravdovou mezinárodní úroveň, není možné předložit a zejména ne obhájit při dosavadním stavu vědomostí o soudobých německy mluvících školách ekonomického myšlení a nikoli v tomto přípravném textu.

Nejenže postrádáme kritiku dějin ekonomických teorií z pozic teleologie, kterou zamýšlel napsat Vladimír Vybrál a částečně i Václav Chytil, postrádáme i kritický životopis Karla Engliše, který by objasnil všechny tyto souvislosti. Např. Od Jančíka víme, že Engliš přejal od Luja Brentana zaměření na sociální politiku (Jančík 2011). Nevíme však, jakou roli sehrála tato orientace na sociální politiku na vznik Englišova systému.

Tímto textem jsem neměl příliš velké ambice. Chtěl jsem především objasnit, že pokud některý německy mluvící ekonom polemizující s Englišem, nebyl příslušníkem německé historické školy, ještě to zdaleka neznámá, že byl automaticky rakouským ekonomem. Prokázal jsem, že pro potřeby rekonstrukce vzniku a vývoje je potřeba se rozloučit s hrubou dichotomií rakouská škola – německá historická škola. Naznačil jsem, jaké další směry by se mohly nacházet v prostoru mezi rakouskou a německou historickou školou. Kromě rakouské či německé historické školy Engliš polemizoval s příslušníky organické či později univerzalistické školy a dalších příbuzných směrů. Ovšem tento výčet si nečiní nárok na úplnost ani na přesné postizení směrů vývoje. Je pouze nástřelem.

Pokud jsou uvedené souvislosti správné, pak poukazují ještě na jeden další aspekt k podrobnějšímu prozkoumání – na neočekávaně významnou roli Alfreda Schäffleho u vzniku rakouské školy, u své vlastní organické školy, dále na ní navazující Spannovy univerzalistické školy a kromě toho působil též na vznik a vývoj Bráfovy české školy národohospodářské a nakonec i na vznik Englišovy teleologie. Jedním z možných budoucích českých příspěvků k dějinám ekonomických teorií by mohlo být právě prozkoumání této perspektivy.

Pokud je pravdou, že Englišův systém vznikl vymaněním se z rakouské ekonomie v kontextu organické školy, pak není překvapivé, že se chtěl polemikami vymezit především vůči těmto školám. Neboť za ně v takovém případě mohl být a také byl zmatečně zaměňován. Po tomto předběžném objasnění Englišova „německy mluvícího kontextu“ by měla být Chytilova kritika Spanna a jeho nauky považována také za pokus o distinkci Englišovy teleologie od Spannova univerzalizmu, s kterou byl často zaměňován a směřován.

Literature

AMU – Archiv Masarykovy univerzity v Brně. Vladimír Vybral – osobní složka.

BACKHOUSE, Roger. Introduction. In: SPANN, Othmar. *Types of Economic Theory*. Taylor & Francis, 2000. ISBN 978-04-152-3708-6.

BAŽANTOVÁ, Ilona. The Economists of the Austrian School in the Czech Lands in the First Half of the 20th Century. *European Journal of Economics and Management Sciences*, 2015, č. 1, s. 37–41.

BAŽANTOVÁ, Ilona. Czech Economist Karel Engliš and his Relation to The Austrian School in the First Half of the 20th Century. *Prague Economic Papers*, 2016, č. 2, s. 234–246.

BELLING, Vojtěch. *Stát nebo stav? Univerzalizmus Othmara Spanna v kontextu meziválečných korporativistických ideologií v Německu a Rakousku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-363-9.

BLAŽEK, Jiří. Splendid isolation Karla Engliše. In: BLAŽEK, Jiří, Pařízková, Ivana (eds.). *Prof. JUDr. Karel Engliš - státník, vědec, pedagog*. Brno: Muni Press, 2011, s. 67–77. ISBN 978-80-210-5698-5.

- ENGLIŠ, Karel. *Národní hospodářství: část theoretická*. 1913.
- ENGLIŠ, Karel. *Nástin národohospodářské noetiky. Sborník věd právních a státních*. 1917.
- ENGLIŠ, Karel. *Wert und Wirtschaft in Schacks Morphologie der Wirtschaft*. Jena: G. Fischer, 1932.
- FABIANKOVÁ, Klára. *Role státu v krizových obdobích v první polovině 20. století*. Praha: Agentura Pankrác, 2015. ISBN 978-80-86781-29-7.
- FUCHS, Kamil. Karel Engliš - několik poznámek k odkazu osobnosti. In: Blažek, Jiří, Pařízková, Ivana (eds). *Prof. JUDr. Karel Engliš - státník, vědec, pedagog*. Brno: Muni Press, 2011, s. 3–55. ISBN 978-80-210-5698-5.
- GIDE, Charle, RIST, Charles. *Dějiny nauk národohospodářských - díl II*. Praha: Jan Laichter, 1928.
- HAYEK, Friedrich August. The Fortunes of Liberalism: Essays on Austrian Economics and the Ideal of Freedom. *Volume 4 of Collected works of Friedrich August von Hayek*. Chicago: University of Chicago Press, 1992. ISBN 978-02-2632-064-9.
- HAYEK, Friedrich August. *Kontrarevoluce vědy*. Praha: Liberální institut, 1995. ISBN 80-85787-87-3.
- HAYEK, Friedrich August. The Market and Other Orders. *Volume 15 of The Collected Works of F. A. Hayek*. Chicago: University of Chicago Press, 2015. ISBN 978-02-2608-969-0.
- HUDÍK, Marek. Reference-Dependence and Marginal Utility: Alt, Samuelson, and Bernardelli. *History of Political Economy*, 2014, vol. 46, No. 4, s. 677–693.
- JANČÍK, Drahomír. Skládaje štěstí své budoucnosti do rukou Vaší excellence. In: Geršlová, Jana, Sekanina, Milan (eds). *Karel Engliš 1880 - 1961*. Ostrava: Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava, 2011, s. 69–79. ISBN 978-80-248-2453-6.
- JÁCHYMOVÁ-KRÁLOVCOVÁ, Magdalena. *Emil Lederer, sociolog a ekonom*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 2015. ISBN 978-80-88018-04-9.

- CHYTIL, Václav. *Universalismus jako metoda hospodářské vědy: kritický rozbor Spannovy hospodářské teorie*. Praha - Brno: Orbis, 1938.
- KOLÁŘÍK, Jaroslav. *Peníze a politika - Karel Engliš, bojovník o stabilizaci*. Brno: Polygrafie, 1937.
- KOMRSKA, Martin, HUDÍK, Marek. Hayek's Monetary Theory and Policy: A Note on Alleged Inconsistency. *Review of Austrian Economics*, 2016, Vol. 29, No. 1, s. 85–92.
- KRAMEŠ, Jaroslav. *Ekonomie jako předmět výuky na vysokých školách v českých zemích do roku 1918*. Praha: Typograf, 2012. ISBN 978-80-260-1590-1.
- KRAMEŠ, Jaroslav. *Ekonomie jako předmět vysokoškolské výuky v českých zemích v XVIII. a XIX. století*. Praha: Management Press, 2016(a). ISBN 978-80-7261-435-6.
- KRAMEŠ, Jaroslav. *Profesor Albín Bráf a jeho žáci: (česká národohospodářská škola Bráfova)*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 2016(b). ISBN 978-80-88018-08-7.
- KRAMEŠ, Jaroslav. Professor Albín Bráf, his Students and the Austrian School. *The 10th International Days of Statistics and Economics*, 2016(c). Prague: VŠE.
- MENŠÍK, Josef. Mathematics and economics: the case of Menger. *Journal of Economic Methodology*, 2015, Vol. 22, No. 4, s. 479–490.
- MISES, Ludwig von. *Epistemological Problems of Economics*. Auburn. Ludwig von Mises institut, 2003. ISBN 0-945466-36-6.
- MISES, Ludwig von. *Lidské jednání: Pojednání o ekonomii*. Praha: Liberální institut, 2006. ISBN 80-86389-45-6.
- POTUŽÁK, Pavel. Může být přirozená úroková míra nulová? Neoklasický přístup. *Politická ekonomie*, 2016(a), č. 1, s. 83–108.
- POTUŽÁK, Pavel. Fisher and Mises on Zero Interest: A Reconsideration. *Prague Economic Papers*, 2016(b), s. 202–220.
- RIEHL, Hans. *Othmar Spann's Leben. Archiv für die Geschichte der Soziologie in Österreich*. Graz: Tondokumente, Signatur T–18, 2014.

- SCHULAK, Eugen Maria, UNTERKÖFLER, Herbert. *The Austrian School of Economics: A History of Its Ideas, Ambassadors, and Institutions*. Ludwig von Mises Institute, 2011.
- SCHUMPETER, Joseph Alois. *History of Economic Analysis*. London: Routledge, 2006. ISBN 0-415-10888-8.
- SOJKA, Milan. *Kdo byl kdo - světoví a čeští ekonomové*. Praha: Libri, 2002. ISBN 80-7277-055-1.
- SOJKA, Milan. *Dějiny ekonomických teorií*. Brno: HBT, 2010. ISBN 978-80-87109-21-2.
- SPANN, Othmar. *Die Haupttheorien der Volkswirtschaftslehre auf dogmengeschichtlicher Grundlage*. Leipzig: Quelle & Meyer, 1911.
- SURÁNYI-UNGER, Theo. *Economics in the Twentieth Century: The History of Its International Development*. Routledge Library Editions. London: Routledge, 2013. ISBN 978-11-3455-967-1.
- ŠÍMA, Josef, NIKODÝM, Tomáš. Classical liberalism in the Czech Republic. *Econ Journal Watch*, 2015, Vol. 12, No. 2, s. 274–292.
- VANĚK, Jiří. Metodologický odkaz Karla Engliše jako český příspěvek k rozvoji liberalismu. *E-LOGOS*, 2001. ISSN 1211-0442.
- VENCOVSKÝ, František. *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, Heureka, 1997. ISBN 80-210-1624-8.
- VYBRAL, Vladimír. *Německá teorie státního hospodářství, část první*. Praha-Brno: Orbis, 1937.
- WEINBERGER, Ota, KUBEŠ, Vladimír. *Brněnská škola právní teorie (normativní teorie)*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0480-9.

Contact – e-mail

tomas.kristofory@gmail.com

Economic and Business Implications of the Post-Crisis Banking Regulation in the United States and the European Union

Vít Kropjok

Charles University, Faculty of Law, Czech Republic

Abstract

In the wake of the recent financial crisis, regulators all around the world had been trying to come up with a final solution to ward off not only the too-big-to-fail phenomena. As a result, thousands of pages have been adopted and are to be followed in the EU - US jurisdiction. The paper will be comparing the EU and the US approach, going over those efforts assessing whether regulators have already crossed the line of having a tenable and reasonable legislation and legal environment.

Keywords

Crisis Management; European Union; United States; Too Big to Fail.

1 Introduction

In the wake of the recent crisis financial regulation has gone up immensely. The latest Capital Requirements Regulation and Directive, the Bank Recovery and Resolution Directive, and the Dodd-Frank Act are the key tools enacted to tackle the main thorny issue, i.e. too big to fail. Thus, the reaction from both sides of Atlantic seems to have been akin, thousands of pages calling for the action, i.e. protecting taxpayers' and consumers' money. However, having said that and being aware that the too big fail problem is thought to have brought about the financial crisis, the regulars' reaction thereto was seemed not to have puzzled the issue out. To the contrary, it has been pointed out by many, that the very response to the crisis, i.e. mergers and acquisitions of unsound banks have spawned groundings for another costly crisis and exacerbated the moral hazard headache since banks have become bigger than ever.

On the other hand the regulators' course of action seems to have upended recently. At first, the Federal Reserve Board („Fed“) presented its final piece of regulation¹ concerning the „loss-absorption capacity“ („LAC“) requirement for banks. It aims to force the systematically important banks to fund themselves through equity and hybrid debt that can absorb losses should dire economic straits come about. The European Union („EU“) didn't obviously want to fall behind and introduced a new bill² contemplating compulsory creation of „Total loss-absorption capacity“ („TLAC“) for banks across the EU bloc just about a month ago. By and large, the later mentioned proposal mirrors the one that had been put up by the Fed.

Especially the long-term debt („LTD“) requirements are discerned as being undue burden, taking on the investors. Included in the EU proposal is a new rule that requires large foreign banks to hold extra capital inside the EU. To put it bluntly, the proposal calls for a creation of another capital cushion that will be ring-fenced and held within the foreign banks' EU subsidiaries. Thus, if the foreign banks operating in the EU were limping along, the EU regulators would be able to use that additional capital to unwind these institutions orderly. Accordingly, this EU move is not something to be taken aback by since it is deemed to have come forward as „retaliation“ to the US move that came through in 2014.

Even though that the above-mentioned proposals are thought to have been adopted to ensure that the cost associated with another crisis will not be borne out by the taxpayers, they have not explicitly contemplated it should be done by divestments. In other words the proposals do not mention that they aim at breaking the big banks up by laying down so onerous and costly burdens to comply with that they would want to divest its holdings voluntarily. Yet we have seen such effects for example when the General Electric spun off its credit card unit in 2013, chopped off its financial arm (GE Capital) in 2015 and has been selling off its assets since then.³

¹ Board of Governors of the Federal Reserve system. *Press release* [online]. www.federalreserve.gov, 2014 [cit. 2016-12-14]. Available at: <https://www.federalreserve.gov/newsevents/press/bcreg/20140218a.htm>

² *EU Proposes Latest Pieces of Bank Rule Puzzle* [online]. The Wall Street Journal, 2016 [cit. 2017-01-10]. Available at: <http://www.wsj.com/articles/eu-to-propose-latest-pieces-of-bank-rule-puzzle-1479837602>

³ *GE Has Been Busy Selling Off Its Non-Core Assets* [online]. www.fortune.com: The Fortune Magazine, 2016 [cit. 2016-12-14]. Available at: <http://fortune.com/2016/03/30/general-electric-selling-assets/>

Accordingly, a plan to ease the capital burden has also been introduced by MetLife Inc. when battling the US government's appeal from the latest ruling stressing the government's designation of MetLife as being systematically important was flawed. Nevertheless of the case's coming out MetLife has already announced its intention to hold on to its plan to spin off its retail life and annuity businesses, having had acknowledged that the „too big to fail” label had played a role in the decision.

As of another example, the Deutsche Bank had changed the legal status of its main US vehicle, Taunus Corp., so that it was no longer regarded as a „bank-holding company” to avoid need for capital injections in 2013. Moreover the bank has also said to explore shrinking its U.S. operations especially since the mounting costs associated with the new capital requirements and litigation expenses concerning the US Justice Department probes. Regarding the onerous legislation and the responses from market participants the seminal question that arises is whether these and other efforts are going to help prevent another financial crisis or not.

2 The case of the United States

To begin with it is worth pointing out that it is not the aim of this paper to thoroughly elucidate the whole American cornerstone legislation adopted to fend off future crises; The Dodd Frank Consumer Protection and Wall Street Reform Act. This section is simply meant to shed light on a few unseen pitfalls of the law's 2,300-plus pages of regulatory text.

The text rests on the foundation that the financial crisis was caused by insufficient regulation and that the main aim thereof is:

„To promote the financial stability of the United States by improving accountability and transparency in the financial system, to end 'too big to fail', to protect the American taxpayer by ending bailouts, to protect consumers from abusive financial services practices, and for other purposes.”⁴

The law bears upon the belief that explicit rules and regulation ex ante make a crisis much less likely, with little flexibility ex post to deal with a crisis if one happens. Of course there is not much room for questioning the goals

⁴ 12 U.S. Code Chapter 53.

set out by the regulators since those are widely appraised by experts and politicians, regardless of their affiliation. However, when looking at the law, one should not rest upon the contemplated goals and had better look upon the means enshrined to attain them. In other words, as Milton Friedman famously said: „*One of the great mistakes is to judge policies and programs by their intentions rather than their results.*”⁵

To start out with a few before-crisis examples bearing out the famous quote, we ought to go back to the implementation of the Basel II. regulation. For examples the credit-risk perceptions that were distorted by regulatory reliance on ratings and risk-weightings ultimately led to a contagion across financial institutions leading to fire sales of assets when the markets seized up in 2007. Accordingly, despite the heavy regulatory burden introduced by the Basel II. accord, the issue of so-called risk-weighting of assets has not been accounted for. One could argue that the problems associated with giving government bonds zero risk weights could not have been anticipated at the time when implementing Basel II. On the other hand, the existence of big holes in capital rules was already known in 2000 but no one wanted to deal with it. No one really wanted to impose capital requirements against holding mortgage securities or bonds of sovereign countries.

Even if we were to agree with the clearly sloppy presupposition had been embraced by many, there is no excuse why the problem is not dealt with in the Dodd Frank Act enacted in 2010 or in the new Basel III introduced in 2013 and to be fully implemented in 2018. In other words, even after what we have gone through during the financial crisis and especially during the EU sovereign debt crisis, as of today, the if a bank were to hold a Greek government bond on its books, in accordance with the regulation, there is zero risk associated therewith. So even though thousands of pages have been enacted the one of the biggest problems is still not accounted for. As it is obvious it was politically affected decision, when nobody really wanted to affront some sovereigns by saying that they were all equal just some of them were more equal than others. By the same token, mortgages were not meant to be deemed risky since there was a fear of hampering

⁵ *Living Within Our Means: Milton Friedman* [online]. 1975 [cit. 2016-12-15]. Available at: <http://www.thirteen.org/openmind-archiv/public-affairs/living-within-our-means/>

housing for people, a thing that is not easy to sell to the constituency. Moreover, not only did not the regulators account for the known problem in the regulation, regulatory arbitrage that was brought about the Basel II. in 2004 was the very reason that pushed entities like Lehman Brothers out of regulation and created shadow banking system.

Another discernable issue of the Dodd Frank is fraught with is its clear focus on institutions as such. Thus by and large, the act is excessively centered at the firm-by-firm institutional framework and regulation thereof. On the other hand, there is almost nothing in the act that would discourage pursuing risky activities. Whatever burden might have been imposed from taxes to special contributions. The act clearly fails to address the difference between function and institution. To go further, it would be interesting to get to know what would have happened, had the Dodd Frank been put in place before the crisis? To give just a wind of the answer, the most problematic investment banks; i.e. Beas Sterns, Goldman Sachs and Lehman Brothers would not have fallen under the remit of Dodd Frank. Therefore, the act seems to have focused too much on institutions and not activities, which however does not limit excessive risk taking, of course unless the whole market, i.e. all financial institutions were designated as Systematically important, which would made them fall under the scope of the Act.

The Dodd Frank entrusted the Financial Stability Oversight Council („FSOC”) with the power to designate any nonbank financial company (i.e. investment bank like Lehman Brothers) as being systematically important, if its distress could pose threat to financial stability of the US. It is a new collaborative body chaired by the Secretary of the Treasury that brings together the expertise of the federal financial regulators, an independent insurance expert and state regulators. It has a broad ambit and discretion ranging from collection of information to the ability to break-up firms that pose a „Grave Threat” to financial stability.⁶ Thus, despite public calls for regulatory transparency in the aftermath of the financial crisis, the FSOC acts as prosecutor and judge in designating too-big-to-fail firms. That is also

⁶ Financial Stability Oversight Council [online]. *www.treasury.gov*, 2016 [cit. 2016-12-15]. Available at: <https://www.treasury.gov/initiatives/fsoc>

the reason why MetLife fought and won its legal battle⁷ over the designation „Systematically important financial institution” („SIFI”). Among other things, MetLife contested the propriety of the designation process, in which the same council members prosecuted MetLife, made the decision about it and heard the company’s appeal. Finally it is worth mention that even though the FSOC is a progeny of the Dodd Frank, president Reagan’s Precedence Working group on Finance brought into being in 1987 had been entrusted with similar tasks like the FSOC, though had not prevented from the crisis unfolding. Therefore, maybe the American taxpayers may have been better off by enforcing law that had already been on the books rather than creating a new opaque regulatory body.

Unfortunately, the murky regulatory framework permeates through many provisions. The Security and Exchange Commission’s („SEC”) administrative Law Judges powers can serve as another latest example of broad regulatory leeway. The SEC’s five in-house administrative-law judges are a cornerstone of the agency’s enforcement efforts. This new proceeding was introduced by the Dodd Frank Act and in effect allows SEC to try its cases „in-house” by the persons appointed by the Commissioners rather than by the US president, as is the case of all federal courts. The defendants have been complaining about the biases associated with administrative judges stressing out that the defendants sent over to in-house judges have lost in over 90% cases in comparison with the around 60% failure rate at the US courts.⁸ In the ensuing litigation at the end of 2016, the US Court of Appeals for the 10th Circuit handed down a decision calling the SEC’s use of in-house courts unconstitutional.⁹

⁷ MetLife Wins Bid to Shed ‘Systemically Important’ Label [online]. www.wsj.com: The Wall Street Journal, 2016 [cit. 2016-12-15]. Available at: <http://www.wsj.com/articles/federal-judge-rescinds-federal-government-determination-that-metlife-is-systemically-important-1459349828>

⁸ SEC Wins With In-House Judges [online]. www.wsj.com: The Wall Street Journal, 2015 [cit. 2016-11-30]. Available at: <http://www.wsj.com/articles/sec-wins-with-in-house-judges-1430965803>

⁹ SEC’s Use of In-House Courts Unconstitutional, Appeals Court Rules [online]. www.wsj.com: The Wall Street Journal, 2016 [cit. 2016-12-30]. Available at: <http://www.wsj.com/articles/secs-use-of-in-house-courts-unconstitutional-appeals-court-rules-1482954428>

3 The case of the European Union

As already mentioned in the introduction, the post-crisis legislation in the EU has been spread among several legislative acts. Also, their enactment was delayed for about five years, as it is not surprising since the EU acts had to accommodate a patchwork of conflicting national interests and divergent economic conditions of the EU member states.

The Banking Union is the new EU institutional framework that has been created quite exuberantly for the last four years. Even though some aspects are still going concern the new structure can be discerned since the relevant legislation has already been adopted. It is a logical consequence of the fact that regulation within the EU is harmonized to the same level. This system of financial regulation comprises of three pillars that have been created on the „federal” level, thus binding only entities that have been or will be designated as significant for the EU as a whole. The first pillar is referred to as the Single Supervisory Mechanism¹⁰ (hereafter as „SSM”), conferring specific tasks on the European Central Bank (hereafter as „ECB”) concerning policies relating to the prudential supervision of credit institutions. It carries out the direct supervision over the systemically important credit institutions incorporated in the Eurozone and participating member states, while indirectly over the rest of the financial market in conjunction with national competent authorities via so called „Joint Supervisory Teams”. The ECB supervises whether or not the relevant entities obey the regulation of the „Single Rule Book”¹¹ that enshrines regulatory requirements for institutions across the whole EU.

¹⁰ COUNCIL REGULATION (EU) No 1024/2013 of 15 October 2013 conferring specific tasks on the European Central Bank concerning policies relating to the prudential supervision of credit institutions.

¹¹ So-called „CRD IV package” is Basel III. Accord implementation and encompasses”: Regulation (EU) No 575/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms and Directive 2013/36/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms.

Second pillar that is referred to as the Single Resolution Mechanism¹² (hereafter as „SRM”) has created the new liquidator, the Single Resolution Board, „federal” authority responsible for maintaining financial stability and winding-up unsound systematically important institutions or cross-border operating banking groups while protecting both financial market stability and public funds. It took over its responsibilities in January 2016. Apart from the federal-EU level structure, there is a parallel one provided for in the Bank Recovery and Resolution Directive¹³ (hereafter as „BRRD”), which confers special powers upon national designated authorities across the whole EU bloc.

The last component is the Single Resolution Fund (hereafter as „SRF”), which is a basically mutualized pool of money financed by the relevant credit institutions to provide medium-term liquidity during the restructuring processes. Although the process of its creation is a long time run, the SRF will have attained the full mutualization, thus its contemplated volume of 1% of all covered deposits or 55 billion EUR, by the beginning of 2024. Constituent part to this pillar is the Deposit Guarantee Scheme¹⁴ (hereafter as „DGS”) composed of national resolution funds. These funds are collecting contributions from entities incorporated within the states of their creation.

Nevertheless the perplex and bewildered new regulatory structure, the final proposal concerning the too big to fail came out last month and goes above and beyond the American, as the EU regulators try to one-up their US counterparts.¹⁵

In particular, the European Commission („EC”) has published draft legislative proposals that would require large non-EU banks with EU operations

¹² REGULATION (EU) No 806/2014 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 15 July 2014 establishing uniform rules and a uniform procedure for the resolution of credit institutions and certain investment firms in the framework of a Single Resolution Mechanism and a Single Resolution Fund.

¹³ Directive 2014/59/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a framework for the recovery and resolution of credit institutions and investment firms

¹⁴ DIRECTIVE 2014/49/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 16 April 2014 on deposit guarantee schemes.

¹⁵ *EU to retaliate against US bank capital rules* [online]. www.ft.com: The Financial Times, 2016 [cit. 2016-12-30]. Available at: <https://www.ft.com/content/26078750-b003-11e6-a37c-f4a01f1b0fa1>

to establish an intermediate holding company („IHC”) in the EU, which would have to add additional capital up and keep it in case of failing EU subsidiaries thereof. Even though it seems similar to the US proposal, the EU threshold for establishing IHC is much lower than in the US. To put it in simple terms, when a non-EU banking group has at least two banks or investment firms operating in the EU, it would have to set up IHC proving it has a total value of assets of more than EUR 30 billion in the EU. Also, the important is that the value of assets for the purposes of the threshold not only takes into account assets of the bank’s subsidiaries but also assets of bank’s branches. On the other hand, the threshold in the US is 50 billion assets and does not take into account assets of the bank’s branches.

Also, EU brought forward another capital burden that is being imposed on every EU subsidiary regardless of their parent’s nationality. To cover losses the BRRD establishes primarily the minimum required amount of eligible liabilities (hereafter as „MREL”). The MREL basically calls banks for holding additional debt at individual level that could be wiped out when distress comes about. The MREL or akin tool has not been laid down by the US. Finally, the EU proposal also contains implementation of various Basel III. standards including the leverage ratio, net stable funding ratio, fundamental review of the trading book and others amending those that are already in force since 2014 and 2015. In other words, even though there has been no assessment of the adopted legislation whatsoever, the regulators are coming up with another laws creating new capital obligations and altering the existing one.

At the end of the day, we cannot blame regulators for not trying or producing efforts towards more sound financial system. The biggest challenge seems to be implementation thereof, especially given the EU’s multijurisdictional character and different phasing of the European Economic and Monetary Union. In that regard, one would expect a different pace of legislative hypertrophy especially given Brexit and other political occurrences.

4 Conclusion

At the outset of the conclusion it is clear that there could be diverging political view on how government should carry out its tasks or for the matter

maybe even more importantly what the government's task should be and what should be left out to the private market. I tend to prefer the government's regulation of financial markets as merely codifying rules of a game; rules that are best conceived by the players of the game themselves. If the rules are constructed right, there is no defiance of playing aggressively in accordance with the rules and if they fairly disclose what they are up to.

Even though the Dodd-Frank Act has addressed some thorny issues, it still seems to be a hodgepodge of different actions that in some cases seem to put more focus on moral rectitude than the legitimate function of the government in stabilizing the economy. The requirement that mortgage originators retain five percent of the mortgage portfolios they originate can serve as an example. As Alvin Roth pointed out, a referendum prohibiting the sale of horse or dog meat at California restaurants passed by a wide margin in 1998, even though this prohibition does not prohibit killing of horses and dogs to manufacture food.

Another criticism ensues from the swift action of the US legislators who put through the legislation in 2010; i.e. only two years after the crisis had started to unfold. So it seems hard to believe, that when the Dodd-Frank was enacted, legislators had already known exactly what happened. This is especially intriguing since SEC had been heavily criticized for not enforcing even then existing regulation and some argue that had it enforced the law on the books properly, the crisis would not have had such serious ramifications. To the contrary and as mentioned, the SEC was given much more power it had had before.

Concerning the EU proposals, I dare to say that at this moment much cannot be said since I am not sure whether anybody can see the forest for the trees. Especially the cross-border cooperation would be very burdensome should economic distress come about. Although, EU officials insist the latest proposal was drawn up without having Brexit in mind, the reforms would potentially affect London as a non-EU financial centre. The proposal will probably add costs to UK-based banks by forcing them to set up a separate pool of capital within the EU after the country walks away from the bloc.

At the end of the day, it the above mention regulations to some extend bring into mind creating of investigative parliamentary committees. They also usually do not come up with a clear and concrete solution to a problem; they just get the public satisfaction that something has been done. A lot has been done in this area though as the Coase theorem thought us, business will always do what is the least expensive or what creates the highest profit, regardless of the legal consequences thereof.

Literature

Board of Governors of the Federal Reserve system. Press release [online]. www.federalreserve.gov, 2014 [cit. 2016-12-14]. Available at: <https://www.federalreserve.gov/newsevents/press/bcreg/20140218a.htm>

EU Proposes Latest Pieces of Bank Rule Puzzle [online]. The Wall Street Journal, 2016 [cit. 2017-01-10]. Available at: <http://www.wsj.com/articles/eu-to-propose-latest-pieces-of-bank-rule-puzzle-1479837602>

EU to retaliate against US bank capital rules [online]. www.ft.com: The Financial Times, 2016 [cit. 2016-12-30]. Available at: <https://www.ft.com/content/26078750>

Living Within Our Means: Milton Friedman [online]. 1975 [cit. 2016-12-15]. Available at: <http://www.thirteen.org/openmind-archive/public-affairs/living-within-our-means/>

MetLife Wins Bid to Shed 'Systemically Important' Label [online]. www.wsj.com: The Wall Street Journal, 2016 [cit. 2016-12-15]. Available at: <http://www.wsj.com/articles/federal-judge-rescinds-federal-government-determination-that-metlife-is-systemically-important-1459349828>

SEC Wins With In-House Judges [online]. www.wsj.com: The Wall Street Journal, 2015 [cit. 2016-11-30]. Available at: <http://www.wsj.com/articles/sec-wins-with-in-house-judges-1430965803>

SEC's Use of In-House Courts Unconstitutional, Appeals Court Rules [online]. www.wsj.com: The Wall Street Journal, 2016 [cit. 2016-12-30]. Available at: <http://www.wsj.com/articles/secs-use-of-in-house-courts-unconstitutional-appeals-court-rules-1482954428>

Contact – e-mail

vkropjok@usfca.edu

Ekonomická spravedlnost a přirozené právo

Petr Osina

Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Príspevek se zabývá analýzou přístupu k ekonomické spravedlnosti z hlediska přirozenoprávní teorie. V první části v krátkosti představuje základní východiska tzv. nové teorie přirozeného práva, která představuje jednu z nejvlivnějších teorií přirozeného práva v současném světě. Druhá část pak rozebírá pohled nové teorie přirozeného práva na nejdůležitější otázky ekonomických vztahů ve společnosti.

Keywords in original language

Nová teorie přirozeného práva; ekonomická spravedlnost; praktický rozum.

Abstract

The article deals with the analysis of economic justice from the point of view of natural law theory. In the first part shortly characterizes basic aspects of the New Natural Law Theory, which represents one of the most influential theories of natural law in today's world. Second part analyses New Natural Law Theory view on the most important questions of economic relations in the society.

Keywords

New Natural Law Theory; Economic Justice; Practical Reason.

1 Úvod

Ekonomie je nám představována jako neutrální věda, která není odpovědná za spravedlnost. Z morálního pohledu je však spravedlnost centrální hodnotou, podle které máme poměřovat naše jednání. V posledních sto letech probíhaly ideologické boje týkající se etického hodnocení kapitalismu mezi příznivci a odpůrci kapitalismu, a to se odráží i v historii právně-filozofického myšlení. Nakonec se prosadil vůči kapitalismu smířlivý postoj,

který věří v možnost jeho transformace. Sociální a ekologická znamení doby ukazují, že je potřeba vzít vážně analýzy a návrhy zásadních kritiků dnešního kapitalismu, aby se tak zvýšila šance na nalezení nových řešení.

2 Nová teorie přirozeného práva

Jako příklad přirozenoprávního přístupu a jeho chápání ekonomické spravedlnosti jsem zvolil asi nejvlivnější angloamerickou školu přirozeného práva druhé poloviny 20. století. Nová teorie přirozeného práva (někdy nazývána Nová klasická teorie přirozeného práva) je označení pro konkrétní oživení a přepracování teorie přirozeného práva Tomáše Akvinského iniciované v šedesátých letech 20. století francouzsko-americkým filozofem Germainem Grisezem (1929). V odborné literatuře se lze (spíše ojediněle) setkat také s označením Teorie základních hodnot.¹

Grisezovými hlavními spolupracovníky byli americký filozof a teolog Joseph Boyle (1942) a australský právní filozof John Finnis (1940). Později se k tomuto směru právního myšlení připojili zejména následující američtí myslitelé – právní filozof Robert George (1955), katolický publicista Russell Shaw (1935), profesor ústavního práva Gerard Bradley (1954), teolog a filozof William May (1928 – 2014), morální teolog Christian Brugger (1964), teolog Peter Ryan (1952). Především Robert George je velmi aktivní v debatách o různých otázkách veřejného života v USA, kdy obhajuje konzervativní postoje Nové teorie přirozeného práva.²

Vymezení a obhajoba této teorie začíná publikací Grisezovy eseje o prvním principu praktického rozumu Tomáše Akvinského v roce 1965.³ V této eseji byly formulovány některé kontroverzní teze nového proudu, například ta, která říká, že základ praktického rozumu je v praktickém uznání určitých základních hodnot a není nutný logický úsudek na základě teoretických pravd týkajících se lidského rozumu. Grisez se nicméně především pokusil poskytnout precizní interpretaci učení Tomáše Akvinského. Další práce,

¹ SALZMAN, T. *What Are They Saying about Catholic Ethical Method?* New Jersey: Paulist Press, 2003, s. 3.

² Např. v debatě o legalizaci manželství osob stejného pohlaví jsou jeho názory obsaženy v knize: GIRGIS, S., ANDERSON, R., GEORGE, R. *What Is Marriage?: Man and Woman. A Defense*, New York: Encounter Books, 2012.

³ GRISEZ, G. The First Principle of Practical Reason: A Commentary on the Summa Theologiae, 1-2, Question 94, Article 2. *Natural Law Forum*, Vol. 10, 1965, s. 168–201.

kteřé vycházely z jeho učení, nebyly primárně exegetické a v některých jednotlivostech jasně kolidovaly s Tomášovými názory.

Charakteristické oblasti, ve kterých představitelé Nové teorie přirozeného práva přispěli do filozoficko-právního myšlení, jsou především tyto:

1. Základy morální filozofie a praktického rozumu
2. Kazuistika týkající se zejména otázek ukončení lidského života, lidského rozmnožování a pravdy
3. Přirozenost lidského jednání
4. Přirozenost politické autority a obecného dobra
5. Poslední cíl lidského života

Ve svých raných pracích Grisez vymezil mnoho tezí, které byly v následujících dekáдах dále rozpracovány ostatními zastánci Nové teorie přirozeného práva. Základní myšlenky byly obhajovány Grisezem, Finnisem a Boylem jednak ve společných publikačních výstupech, ale samozřejmě také individuálně.

Představitelé Nové teorie přirozeného práva především zastávají názor, že praktický rozum chápe jako samozřejmé několik základních hodnot. Tyto hodnoty, které jsou popisovány jako konstitutivní aspekty lidského vzkvétání, zahrnují život a zdraví, vědění a estetický zážitek, kvalifikovanou práci a hru, přátelství, manželství, soulad s Bohem, soulad mezi lidskými úsudky, volbami, pocity a chováním. Základní hodnoty poskytují opodstatnění pro lidské jednání, navíc jsou uznávány jako dobré pro všechny osoby.

Tyto základní hodnoty (a většina jejich konkretizací v rámci jednání) jsou považovány za vzájemně nesouměřitelné. To znamená, že zde neexistuje hierarchie dobra v tom smyslu, že jedna hodnota obsahuje nějakou jinou a něco navíc. Každá hodnota je prospěšná a žádoucí pro člověka jedinečným způsobem; každá poskytuje něco, co nenabízí ostatní. Stejně platí o jednotlivých konkretizacích hodnot – určitý způsob práce, hry, vědění může přinést prospěch, který nelze poměřovat obecným standardem dobra ve vztahu ke konkretizaci jiných hodnot, případně dokonce stejných hodnot. Tento prvek nesouměřitelnosti je zásadní pro obhajobu možnosti svobodné volby.⁴

⁴ BOYLE, J. Free Choice, Incomparably Valuable Options, and Incommensurable Categories of Good. *American Journal of Jurisprudence*, Vol. 47, 2002, s. 123–141.

Úsudky praktického rozumu při oceňování základních hodnot a usměrňování jednání k realizaci těchto hodnot nejsou ještě morálními. Pochopení těchto hodnot praktickým rozumem a jeho nasměrování je podmínkou lidského jednání. Aby toto jednání bylo opravdové, musí být zaměřené na realizaci nějaké hodnoty. Morálka nastupuje až na úrovni rozvažování a volby toho, o které hodnoty nebo konkretizaci hodnot usilovat, pokud je člověk konfrontován s žádoucí možností volby. Představitelé Nové teorie přirozeného práva nabídli různé formulace prvního principu morálky, které vystihují rozumnou otevřenost všem hodnotám ve vztahu k různým osobám. Grisez tvrdí, že „lidé by vždy měli přispívat k celkovému společenskému blahu a rozkvětu a měli by se vždy vyhýbat úmyslnému bránění a snižování celkového společenského uspokojení“.⁵ Tato formulace nahradila dřívější definici, která říkala, že lidé musí jednat způsobem vstřícným k „celkovému lidskému uspokojení“.⁶

Předchozí základní teze nové teorie přirozeného práva byly předmětem zásadní kritiky. Někteří tomisté a zastánci teorie přirozeného práva trvali na tom, že „mětí“ musí být odvozeno z „bytí“ a teoretická znalost lidské přirozenosti je nutná pro odvození morálních norem.⁷ Dále se objevily námitky, že existuje hierarchie hodnot s věděním a vztahem k Bohu na jejím vrcholu.⁸ Kritici také odmítají tezi, že první princip praktického rozumu je odlišný od prvního principu morálky.⁹ Také mezi samotnými zastánci nové teorie přirozeného práva panuje určitá neshoda o tom, jestli praktická rozumnost, chápána jako morální ctnost, má být považována za základní hodnotu.¹⁰

⁵ GRISEZ, G. The True Ultimate End of Human Beings: The Kingdom, Not God Alone. *Theological Studies*, Vol. 69, Issue 1, 2008, s. 57.

⁶ GRISEZ, G., BOYLE, J., FINNIS, J. Practical Principles, Moral Truth, and Ultimate Ends. *American Journal of Jurisprudence*, Vol. 32, 1987, s. 125 a násl.

⁷ McINERNEY, R. The Principles of Natural Law. *American Journal of Jurisprudence*, Vol. 25, Issue 1, 1980, s. 11 a násl.

⁸ Tamtéž, s. 14.

⁹ Tamtéž, s. 12.

¹⁰ GRISEZ, G. Natural Law, God, Religion, and Human Fulfillment. *American Journal of Jurisprudence*, Vol. 46, Issue 1, 2001, s. 3–11.

3 Ekonomická spravedlnost

Nová teorie přirozeného práva poskytuje řadu účinných nástrojů pro řešení různých otázek ekonomických vztahů. Je to založeno na povědomí o různosti aspektů lidského vzkvétání a naplnění života a omezeného množství praktických principů. Přirozenoprávní přístup k morálním, sociálním a politickým otázkám otevírá širokou paletu možností, z nichž mohou morálně odpovědní aktéři vybírat.

V každém ekonomickém systému je důležitá distribuce majetkových práv. Neexistuje jediný spravedlivý systém majetkových práv. Přirozenoprávní teorie nestanoví, jak mají být majetková práva přidělována, ale omezuje jejich posuzování v několika směrech. Vyzdvihuje základní podmínky (osobní a společenské), které musí být respektovány při distribuci majetkových práv. Zdůrazňuje podmíněný charakter těchto práv a tak oslabuje tvrzení o jejich absolutním statusu.¹¹

Nová teorie přirozeného práva zdůrazňuje, že společenský systém majetkových práv je rozumný jen do té míry, do které přináší prospěch členům společnosti a jejich sdíleným plánům. Takový systém může někdy legitimně omezovat způsoby, jakými lidé užívají svůj majetek ve světle principů praktické rozumnosti a základních podmínek, které ospravedlňují existenci samotného systému vlastnických práv. Zároveň ale ve stejný moment trvá na tom, že neschopnost zaručit stabilitu majetkových práv nebo odeprání některých specifických práv, musí být považováno za nespravedlnost.

Bohatí lidé mají povinnost podporovat společenské projekty a sdílené hodnoty. Společenské normy, standardy a organizace by měly pečovat o ekonomickou bezpečnost a pomoc chudým (na místní i globální úrovni), měly by vyzývat všechny k příspěvku v tomto úsilí a koordinovat jejich účast. Dobře uspořádaný systém majetkových práv (bez účinků monopolů, cel, dotací, limitovaného přístupu ke kapitálu) může zajišťovat ekonomickou prosperitu většině lidí. Nicméně i ve spravedlivém prostředí budou někteří lidé (nemocní, handicapovaní) stále potřebovat pomoc ostatních.¹²

¹¹ CHARTIER, G. *Economic Justice and Natural Law*. New York: Cambridge University Press, 2009, s. 226.

¹² Tamtéž, s. 227.

Principy praktického rozumu vytvářejí celou škálu možností, jak naplnit povinnost spravedlivého rozdělení bohatství ve společnosti. Mezi způsoby naplnění distributivní spravedlnosti patří například celospolečenské sdílení nákladů na zdravotní péči nebo podpora základního příjmu. Nekonzistentní s těmito požadavky by bylo společenské odmítnutí transferu bohatství způsobem, který by byl prospěšný pro řešení globální chudoby.

Ústřední funkcí ekonomického života je produkce a distribuce zboží a služeb, na které mají lidé nárok na základě prostředku, kterým je práce. Ta zahrnuje velkou část lidského života. Přirozenoprávní teorie je kompatibilní s různými formami průmyslové organizace. Principy praktického rozumu požadují, aby pracovní život byl strukturován tak, aby zbavil osoby podřízenosti a svévolného vyloučení a umožnil jim řídit svůj vlastní život. Jako minimální požadavek praktického rozumu je zahrnuto odmítání svévolného propouštění a diskriminace. Silně je také podporováno kolektivní vyjednávání jako způsob péče o smluvní spravedlnost a usnadnění tvorby příznivých pracovních podmínek. Kolektivní vyjednávání může být také východiskem pro odstranění pracovních míst s neúnosnými pracovními podmínkami, což samozřejmě vyžaduje také řadu právních a ekonomických opatření.¹³

4 Závěr

Oficiální katolická sociální nauka, ke které má Nová teorie přirozeného práva blízko, se snaží uvést v soulad dva rozdílné pohledy. Obhajobou soukromého vlastnictví, zdrženlivým schvalováním volného trhu, oceňováním zisku a odmítáním modelu třídního boje kapitalismus podporuje. Vytýká ale, že vede ke koncentraci hospodářské moci, bezuzdné soutěži, spekulaci a jiným praktikám, jejichž následkem je nedodržování nebo porušování práv a subjektivního charakteru práce, neblahý vývoj konzumní společnosti a bezohlednost vůči životnímu prostředí.

Katolická sociální nauka tvrdí, že není ani „třetí cestou“ mezi liberalistickým kapitalismem a marxistickým kolektivismem, ani možnou alternativou k jiným řešením. Nenavrhuje žádný konkrétní hospodářský model, nýbrž

¹³ CHARTIER, G. *Economic Justice and Natural Law*. New York: Cambridge University Press, 2009, s. 227.

kritickou reflexi ekonomiky. Jde o to, neměřit ekonomiku jen tím, co vyprodukuje, nýbrž i tím, jak se dotýká života lidí a zda důstojnost lidské osoby chrání, nebo ji zraňuje.

Literatura

BOYLE, J. Free Choice, Incomparably Valuable Options, and Incommensurable Categories of Good. *American Journal of Jurisprudence*, Vol. 47, 2002.

GRISEZ, G. The First Principle of Practical Reason: A Commentary on the Summa Theologiae, 1-2, Question 94, Article 2. *Natural Law Forum*, Vol. 10, 1965.

GRISEZ, G. Natural Law, God, Religion, and Human Fulfillment. *American Journal of Jurisprudence*, Vol. 46, Issue 1, 2001.

GRISEZ, G. The True Ultimate End of Human Beings: The Kingdom, Not God Alone. *Theological Studies*, Vol. 69, Issue 1, 2008.

GRISEZ, G., BOYLE, J., FINNIS, J. Practical Principles, Moral Truth, and Ultimate Ends. *American Journal of Jurisprudence*, Vol. 32, 1987.

CHARTIER, G. *Economic Justice and Natural Law*. New York: Cambridge University Press, 2009.

McINERNEY, R. The Principles of Natural Law. *American Journal of Jurisprudence*, Vol. 25, Issue 1, 1980.

SALZMAN, T. *What Are They Saying about Catholic Ethical Method?* New Jersey: Paulist Press, 2003.

Kontaktní e-mail

petr.osina@upol.cz

Přínos Karla Engliše pro formování finanční vědy a jeho odkaz pro současnost

Pavel Seknička

Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Česká republika

Karel Engliš chápal finanční vědu jako vědní obor ekonomického charakteru a zařazuje ji jako relativně samostatný obor do systému národohospodářských nauk. Karel Engliš navázal na pojetí finanční vědy u Albína Bráfa a Josefa Kaizla.

1 Pojetí finanční vědy u Albína Bráfa a Josefa Kaizla

Albín Bráf (1851–1912) napsal dílo *Finanční věda*¹, v kterém chápe finanční vědu jako nauku o hospodářství finančním, která má praktický charakter a definuje ji jako: „*vědu o hospodářství provozující stát a samostatná tělesa v něm opatřující si hmotné statky ku provádění úkonů svých.*“²

Josef Kaizl (1854–1901) vytvořil dílo *Finanční věda* (2 díly)³, které bylo vydáno v roce 1892, kde pojal finanční vědu jako nauku, která zkoumá finanční jevy jak historické, tak přítomné. Finanční věda je podle Josefa Kaizla oborem sociologických věd a má jak teoretický charakter, tak se zabývá i praxí finanční politiky. Kaizl definuje finanční vědu: „*jejíž je hospodářská nabývající činnost politických svazků, slove vědou finanční, slove tak od tobo, že peněžité příjmy států zjednané touto činností nabývající, odedávna nazývány financemi. Věda finanční je tudíž vědou o financích, tj. o příjmech států a vůbec obcí, nebo jinak řečeno vědou ubrazování potřeb státu a nižších obcí.*“⁴

1 BRÁF, A. *Finanční věda*. Praha: Právnická fakulta české univerzity v Praze, 1900, 480 s. Dostupné online: <http://www.ecolib.cz/zlatyfond/html/zf0035htm>. (cit. 5. 01. 2017).

2 Tamtéž s. 24.

3 KAIZL, J. *Finanční věda. I. Část*. Praha: Tiskem a nákladem Josefa R. Vilímka, 1892, 198 s. Dostupné online: <http://www.ecolib.cz/zlatyfond/html/ff0065.htm> (cit. 5. 01. 2017).

4 Tamtéž s. 25.

2 Koncepce finanční vědy Karla Engliše

Karel Engliš (1880–1961) věnoval finanční vědě dvě díla: Finanční vědu – nástin teorie hospodářských veřejných svazků⁵, která byla vydána v roce 1929 a Malou finanční vědu⁶, která byla vydána v roce 1932 a 1946.

Karel Engliš charakterizuje finanční vědu jako vědu unitární, která má ekonomický charakter, je vědou která se zabývá hospodářstvím veřejných statků⁷ a vykládá hospodářství státu⁸

Obecným východiskem je pojetí kapitalistického systému u Karla Engliše, který chápe jako individualistický, kde rozhoduje o uspokojení svých potřeb každý sám. Klíčovou podmínkou je zachování svobody (autonomie) jednotlivce. Hospodářící subjekty chtějí dosáhnout svého účelu, např. uspokojení určité potřeby, prostředky, které to umožňují s co nejmenší obětí (škodou, náklady).

Ideově, z pohledu ekonomické teorie vycházel Karel Engliš jednak z neoklasické ekonomie, zejména z učení A. Marshalla (metodologicky z objektivního idealismu), jednak z rakouské školy, především z učení C. Mengera (metodologicky ze subjektivismu). Systém výkladu ekonomických souvislostí však systémově staví na teologické metodě. Ekonomický systém tak chápe jako hierarchii účelů a prostředků vedoucích k jejich dosažení, kde každý účel je zároveň prostředkem k dosažení účelu o stupeň vyššího. Ekonomické kategorie rozděluje na ty, které chápe objektivisticky a některé subjektivisticky.

Finanční věda se však vztahuje nejenom k teorii národního hospodářství, ale také souvisí s právem (teorií práva), teorií státu a právní filozofií. V této oblasti je Karel Engliš inspirován především právním subjektivismem profesora Haidelberské univerzity Karl Heinricha Raua (1792–1870)⁹, který ve své koncepci zrcadlí subjektivismus rakouské školy (zejména u užitku,

5 ENGLIŠ, K. *Finanční věda*. Praha: Fr. Borový, 1929, 408 s.

6 ENGLIŠ, K. *Malá finanční věda*. Praha: Fr. Borový, 1946, 326 s.

7 ENGLIŠ, K. *Finanční věda*. Praha: Fr. Borový, 1929, s. 397.

8 ENGLIŠ, K. *Malá finanční věda*. Praha: Fr. Borový, 1946, s. 15.

9 Klíčové dílo K. H. Raua je Grundsätze der Volkswirtschaftslehre.

nabídky a poptávky), avšak také vliv německé historické školy¹⁰. Rau se zaměřil na to, co si jednotlivec myslí a cítí. Rau zdůrazňuje teorii cen, která platí pro spotřební zboží a výrobní statky.

V konkrétní rovině je finanční věda Karla Engliše orientována hlavně na státní hospodářství a státní podniky. V této souvislosti Engliš napsal: *„Státní hospodářství je hospodářstvím, z čehož plyne, že chce maximum užítku a minimum škody, že nabývá prostředků podle relativního nákladu a uspokojuje jich podle relativního užítku a že pokračuje v nabývání prostředků, pokud je relativní náklad vyvažován relativním užítkem. Ale účel a z něho plynoucí užitek a škoda je ve státním hospodářství jiný nežli v hospodářství jednotlivce.“*⁴¹

Koncepce finanční vědy dále vychází z těchto charakteristik:

- Hospodářící člověk vidí ve všem prostředky a účely;
- Vztah k účelu je měřena potřeba statků, tj. užitečnost;
- Negativní hodnota je vnímána jako škoda,
- Pro hospodaření jednotlivce jsou kategorie účelu, užítku, nákladů, výnosů kategoriemi subjektivními;
- Princip hospodárnosti znamená dosažení maximálního relativního užítku dosaženého s minimem relativních nákladů;
- Hospodářství jsou rozdělena na výdělečná hospodářství (podniky) a spotřební hospodářství. Směna mezi nimi probíhá na trhu;
- Národní důchod je souhrnem všech důchodů domácností a je stejně velký jako souhrn všech výnosů podniků.
- Ve směnném hospodářství se tvoří trhy statků, práce, kapitálu peněžního a deviz. Tyto trhy jsou vzájemně propojeny a inklinují k rovnováze.

Finanční věda se zabývá především státní správou, která je chápána jako hospodářství, ale také státními podniky a správou státního majetku, jakož i formálním pořádkem státního vlastnictví. Finanční věda se tak zabývá finanční teorií, finanční historií a finanční politikou.

Z Englišových názorů vycházela i tzv. brněnská škola zejména však V. Chytil, V. Vybíral a J. Lovenstein.

¹⁰ Především Karl Knies (1821–1898) a Adolph Heinrich Gotthelf Wagner (1835–1917).

⁴¹ ENGLIŠ, K. *Malá finanční věda*. Praha: Fr. Borový, 1946, s. 26

3 Současnost a budoucnost finanční vědy

Finanční věda se v současnosti, alespoň z edukativního pohledu, více inklinuje k finančnímu právu, resp. k teorii finančního práva. Z tohoto pohledu je nutné vymezit obor finanční vědy jako relativně samostatný jak ve vztahu k teorii národního hospodářství, resp. ekonomii a konkrétně k ekonomii financí, tak k teorii finančního práva, resp. k právu.

Finanční věda by se měla zbavit archaického rázu, který má v současnosti a jednoznačně se vymezit ve vztahu k oboru veřejných financí i k teorii finančního práva. Tento proces nebude jednoduchý, na jedné straně je nutné zachovat vztah k myšlenkovým tradicím, na druhé straně by finanční věda měla reflektovat moderní vývojové trendy v oblasti hospodaření státu, což znamená výrazně rozvinout analytický potenciál finanční vědy. Aby tyto záměry byly v současnosti postaveny na reálný základ, měla by podle našeho názoru finanční věda vycházet z interdisciplinárních rámců vědeckého bádání. Do popředí výzkumu tak vystoupí především obecné otázky: vztah státu a společnosti, vztah veřejného a soukromého sektoru, hospodaření státu (vlády) a trh, právní regulace trhu, vztah práva a ekonomie apod. Při zpracování uvedených otázek by finanční věda měla využít poznatky reprezentantů rakouské školy¹² a nové institucionální ekonomie¹³. Metodologicky by měla vycházet ze subjektivního individualismu či subjektivismu.

¹² Jedná se především o F. A. Hayka, M. Rotbarda a I. Kirznera.

¹³ Jde hlavně o R. H. Coaseho a D. C. Northa.

Limity LTV/LTI jako nástroje makrobezřetnostní politiky ČNB

Johan Schweigl

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Makrobezřetnostní politika je dynamicky se rozvíjející oblastí činnosti centrálních bank. Zejména po tzv. finanční krizi z roku 2008 lze sledovat snahy o prohloubení makrobezřetnostní regulace a dohledu, přičemž do dnešního dne probíhají diskuze o možných nástrojích makrobezřetnostní politiky. V tomto příspěvku autor uvažuje o roli limitů LTV/LTI jako nástrojích makrobezřetnostní politiky.

Keywords in original language

Limit LTV; limit LTI; makrobezřetnostní regulace; makrobezřetnostní politika; Česká národní banka; finanční stabilita; bankovní sektor.

Abstract

Macroprudential policy is a rapidly developing area of the central banks' activities. Following the so-called financial crises of 2008, we can identify general efforts to deepen the macroprudential regulation and supervision. These talks often aim at shaping possible instruments of macroprudential policy. In this paper, the author considers the role of LTV/LTI limits as macroprudential tools.

Keywords

LTV Limit; LTI Limit; Macroprudential Regulation; Macroprudential Policy; Czech National Bank; Financial Stability; Banking Sector.

1 Úvodem o makrobezřetnostní politice

Používání pojmu „makrobezřetností“,¹ z anglického „macroprudential“ je v posledních letech na vzestupu. Setkávám se s ním např. v sousloví

¹ Tato práce z podstatné části vychází z (dosud nepublikované) rigorózní práce autora, obhájené na Právnické fakultě MU v listopadu 2016.

„makrobezřetnostní“ regulace, „makrobezřetnostní“ dohled, „makrobezřetnostní“ nástroje, či obecně jako „makrobezřetnostní“ politika. Tyto nové pojmy jsou častěji skloňovány v diskuzích ekonomů, finančních právníků či centrálních i obchodních bankéřů, čímž se pomalu dostávají do podvědomí veřejnosti. Jaký je rozdíl mezi makro- a mikro- obezřetnostní regulací? Jaké nástroje makrobezřetnostní politiky právní předpisy konstruují? Kdo je oprávněn tyto nástroje používat a na základě jakého právního předpisu? Otázek spojených s pojmem makrobezřetnosti je bezpočet. Nejprve se zaměřím na vymezení samotného pojmu „makrobezřetnosti“, aby se následně mohl věnovat povaze limitů LTV/LTI a jejich makrobezřetnostním dopadům, a konečně posoudit i užití těchto limitů v České republice. Cílem této práce je tedy vymezit limity LTV a LTI jako nové nástroje makrobezřetnostní politiky.

Makrobezřetnostní regulace je obecným legislativním rámcem, v rámci něhož je realizován i makrobezřetnostní dohled. Právní normy této regulace určují právní nástroje a pravomoci dohledových orgánů, jejichž prostřednictvím může být prováděna makrobezřetnostní politika. Účel této regulace je definován v ekonomických pojmech. Lze tvrdit, že účel této regulace nesměřuje a priori k právnímu ideálu spravedlnosti (i když i snaha o spravedlivé uspořádání vztahů mezi zúčastněnými subjekty je i v této regulaci alespoň implicitně obsažena), ale ke stabilitě finančního sektoru a potažmo nerušenému fungování ekonomických vztahů, a to jak na úrovni jednotlivých států, tak na úrovni globální. Je samozřejmě otázkou, nakolik se ideál spravedlnosti prolíná s požadavkem finanční stability, která má pomoci fungování.

Finanční krize let 2007–2009 podnítila úvahy týkající se posílení regulace bank o nové právně-ekonomické nástroje, jejich účelem by byl bránit vzniku a rozšíření systémového rizika ve finančním systému. Tento jejich účel by měl rovněž snižovat pravděpodobnost vzniku tzv. finančních krizí. Finanční krize jako pojem je třeba odlišovat od krizí hospodářských. Pro finanční krize typické, že přetrvávají, i když ekonomika roste. Jak připomíná např. Rejnuš, finanční systém je nedílnou součástí ekonomického systému, a tak problémy finančního systému musí zákonitě postihnout i reálnou ekonomiku.²

² REJNUŠ, Oldřich. Vývoj světové ekonomiky a Evropské unie v soudobých podmínkách extrémně nízkých úrokových sazeb a „tíštěn“ peněz. In: VLČEJ, Josef, BLÁŽEK, Jiří (ed.). *Evropa v pohybe*. Brno: Knihovnička.cz, 2016, s. 160.

Diskuze o nových aspektech regulace cílila zejména na preventivního působení proti systémovému riziku, tj. riziku prostupujícím celým finančním sektorem. Takové riziko může způsobovat finanční nestabilitu. Potažmo pak účelem makrobezpečnostní regulace je snaha o zajištění toho, aby v rámci finančního systému byly bez nadměrných obav poskytovány úvěry, a tím byl podpořen udržitelný hospodářský růst.

Zmiňované diskuze našly své vyjádření v tzv. standardu Basel III. Basilejské standardy jsou vydávány Bankou pro mezinárodní vypořádání (Bank for International Settlements), resp. její Basilejskou komisí pro bankovní dohled. Jedním z hlavních cílů nové regulace bylo „*navýšení schopnosti bankovního sektoru absorbovat šoky plynoucí z finančního a ekonomického napětí, a to kterébokolí zdroje, čímž má dojít ke snížení rizika rozšíření z finančního sektoru do reálné ekonomiky.*“⁶ Makrobezpečnostní regulace v zásadě rozšířila klasické úlohy orgánů dohledu nad finančním trhem. Vedle dohledu nad jednotlivými finančními institucemi (mikrobezpečnostní rovina) nyní tyto mají za úkol dohlížet i na stabilitu finančního systému jako celku. Pro příklad zmiňme zák. č. 227/2013 Sb., jehož prostřednictvím byl mezi cíle České národní banky (ČNB) přidán i cíl „*zajišťování finanční stability*“. To, že toto „rozšíření“ úkolů centrální banky, resp. orgánu dohledu není ve světě ojedinělé – lze je vysledovat i v USA na tzv. Dodd-Frank reformě, která mezi povinnosti Federálního rezervního systému (FED) přidala i „*odpovědnost za hodnocení zdraví finančního systému*“, tj. makrobezpečnostní přístup.

Makrobezpečnostní politika má realizovat snahy o udržení úvěrování v určitém poměru vůči růstu hrubého domácího produktu (HDP).

Pro úvahy o makrobezpečnostní regulaci je klíčový pojem finanční stability. Tu ČNB vymezuje finanční stabilitu tak, že se jedná o situaci, kdy „*finanční systém plní své funkce bez závažných poruch a nežádoucích důsledků pro současný i budoucí vývoj ekonomiky jako celku a zároveň vykazují vysokou míru odolnosti vůči šokům.*“ Snížená míra finanční stability pak omezuje výstupy reálné ekonomiky. Dochází k narušení základních funkcí finančního systému v podobě úvěrování (a s tím související tvorby peněžní zásoby).

³ Srov. Bank for International Settlements. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. 2011. Dostupné zde: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>

Ačkoli existuje více vlivů, které mohou být příčinou finanční nestability (např. různé cenové šoky, katastrofy, apod.), „pravý“ makroobezřetnostní přístup sleduje výhradně eliminaci, resp. snížení níže uvedených externalit. Dále použiji členěn Claessense,⁴ který je dělí do třech skupin:

- a) externality strategických komplementarit;
- b) externality rychlých prodejů v době krize (fire sales); a
- c) externality vzájemné provázanosti (interconnectedness) finančních institucí.

Prvé souvisejí se strategickými interakcemi subjektů finančního trhu. Tyto subjekty jsou ochotny postupovat vyšší riziko. Tyto tendence nejsou jen doménou „menších“ institucí, které čelí tvrdší konkurenci, ale i systémově významných hráčů.⁵

Druhé zmíněné se objevují když je investor nucen likvidovat svoji pozici v době, kdy potenciální kupci rovněž čelí problémům. V takové situaci dochází k prudkému poklesu cen příslušného aktiva (a prodávající generuje ztrátu).

Třetí zmíněná externalita souvisí se vzájemnou provázaností finančních institucí. Problémy jedné instituce mohou způsobit těžkosti dalším, které vystupují např. v roli jejích věřitelů.

Makroobezřetnostní přístup se tedy zabývá systémovým rizikem vyplývajícím z externalit vznikajícím v rámci finančního systému. Má rovněž pomáhat snižovat prohlubování fluktuací ekonomického cyklu aktivitami finančního sektoru, tj. zejména bankovním úvěrováním.

Mezi hlavní zdroje systémového rizika patří finanční cyklus, jakožto proces, který na základě rostoucí úvěrové krece a s tím souvisejícího růstu cen aktiv podporuje hospodářský cyklus. V určité fázi může v rámci finančního cyklu vzniknout finanční krize z předlužení „projevující se finančním stresem a silnými poruchami v makroekonomickém vývoji.“ Přejít od silné expanze do prudké kontrakce úvěru má vliv na volatilitu ekonomické aktivity

⁴ CLAESSENS, Stijn. An Overview of Macroprudential Policy Tools. In: *IMF Working Paper*, WP/14/214. International Monetary Fund, December 2014, s. 5, 37 s.

⁵ Srov. např. TOMŠÍK, Vladimír. *Limit LTV u hypotečních úvěrů je přirozenou a nutnou součástí řízení rizik*. Dostupné: http://www.cnb.cz/cs/o_cnb/blog_cnb/prispevky/tom-sik_20161212.html

a alokaci kapitálu, kdy nejprve objevivší se přebytečné kapacity jsou následně likvidovány; to z určitého pohledu může představovat návrat k efektivním investičním rozhodnutím.⁶

Vývoj finančního cyklu je někdy znázorňován ve vztahu k rozsahu leverage (finanční páky). Frait a Komárková vysvětlují, že souhrnný charakter finančního cyklu a pozici ekonomiky v něm (stav a dynamika úvěrů Tento pojem může být do určité míry matoucí, jelikož je někdy využíván v užším smyslu (stricto sensu), jako zákonem stanovený pákový poměr na mikrobezřetnostní úrovni (viz dále), a někdy ve smyslu širším (sensu largo), kdy vyjadřuje „*souhrnný charakter finančního cyklu a pozici ekonomiky v něm (stav a dynamika úvěrů, dostupnost externího financování, výše úrokových marží, rozsah zadluženosti ekonomických subjektů, poměr aktiv a kapitálu u finančních institucí, délka páky u investorů na finančním trhu, apod.)*“.⁷

Při nástupu finanční krize začíná leverage klesat. Nicméně, s ohledem na klesající nominální HDP může opticky stále růst. Fáze poklesu leverage (někdy je používán pojem deleveraging) může trvat i několik let, což ovlivňuje i úvěrování v reálné ekonomice a s tím spojený hospodářský růst. Tento aspekt je důležitý i pro rozlišení mezi monetární a makrobezřetnostní politikou prováděnou centrálními bankami. Jak bylo zmíněno již výše, monetární politika směřuje primárně k cenové stabilitě, zatímco makrobezřetnostní politika ke stabilitě finanční, která je předpokladem hospodářského růstu.

Klíčovým charakteristickým znakem makrobezřetnostní regulace je, že tato má působit preventivně, tj. nemá být reakcí na již existující krizovou situaci, ale má působit jako pojistka před ní.

2 Limity LTV/LTI jako makrobezřetnostní nástroje

Makrobezřetnostními nástroji jsou právní instituty a pravomoci makrobezřetnostních dohledových orgánů, které mají sloužit makrobezřetnostnímu

⁶ FRAIT, Jan, KOMÁRKOVÁ, Zlataše. Finanční stabilita, systémové riziko a makrobezřetnostní politika. In: ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA. *Zpráva o finanční stabilitě 2010/2011* [online]. © Česká národní banka. [Cit. 11. 2. 2016]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cs/financni_stabilita/zpravy_fs/fs_2010-2011/fs_2010-2011_clanek_i.pdf

⁷ Tamtéž.

cíly. Orientační seznam makrobezpečnostních nástrojů je vymezen v doporučení ESRB/2013/1.⁸ Mezi základní nástroje makrobezpečnostní regulace patří i limity LTV/LTI.

V obecné rovině požadavek LTV je limitem poměru výše úvěru k hodnotě zajištění (např. ve formě rezidenční nemovitosti). ESRB (European Systemic Risk Board, Evropská rada pro systémové riziko) poukazuje na podstatnou odlišnost tohoto nástroje o dalších makrobezpečnostních nástrojů: „*jedná se o smlouvu mezi klientem a finanční institucí, a nikoli o samotnou instituci.*“ Makrobezpečnostním účelem limitů LTV a LTI je tedy pomáhat snižovat (tlumit) úvěrový cyklus a potažmo zvyšovat odolnost finančních institucí. Jinými slovy, jejich účelem je reagovat na v rostoucí fázi hospodářského cyklu uvolňující se úvěrové standarty (underwriting standards). Poměr LTV (loan-to-value) vyjadřuje poměr mezi hodnotou zajištění (pro zjednodušení budu dále za objekt zajištění zmiňovat pouze rezidenční nemovitost), zatímco LTI (loan-to-income) představuje poměr mezi celkovým zadlužením klienta a výše jeho příjmů. Nižší limit LTV může pomoci zvýšit odolnost bankovního systému i vlivem nižší ztráty z nesplacených úvěrů, zatímco nižší limity LTI mohou snížit pravděpodobnost nesplácení. LTV a LTI jsou vzájemně se doplňující nástroje. LTV míří na hodnotu nemovitosti a potažmo hodnotu zajištění poskytnutého úvěru, tak LTI cílí na solventnost dlužníků a poměr úvěrů v selhání.

Limit LTV je chápán, jako účinnější, než tzv. LTC (loan-to-price) limit, který je prosazován některými komerčními bankéři.⁹ Při prudkém poklesu cen nemovitostí by limit LTC ovšem nebyl schopen efektivně ochránit banku (ale i klienta/dlužníka) před signifikantní ztrátou, jelikož, slovy viceguvernéra ČNB prof. Tomšíka: „hodnota nemovitosti (či obecně jakéhokoliv ekonomického statku) je podložena dlouhodobými vnitřními fundamenty, cena je vždy průsečíkem poptávky a nabdky v daném konkrétním čase.“

⁸ ESRB. *Doporučení ESRB/2013/1, týkající se průběžných cílů a nástrojů makrobezpečnostní politiky*. Dostupné zde: http://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/recommendations/2013/ESRB_2013_1.en.pdf

⁹ Např. generální ředitel Komerční banky Albert Le Dirac'h. Srov. TOMŠÍK, Vladimír. *Limit LTV u hypotečních úvěrů je přirozenou a nutnou součástí řízení rizik*. Dostupné: http://www.cnb.cz/cs/o_cnb/blog_cnb/prispevky/tomsik_20161212.html

V současné době je diskutována možná makroobezřetnostní rovina těchto tradičně spíše mikroobezřetnostních nástrojů. Jestliže tyto limity mají sloužit toliko k zajištění stability jednotlivých institucí, pak jejich účel je mikroobezřetnostní. Cílí-li však na stabilitu finančního systému jako celku, získávají vlastnosti makroobezřetnostního nástroje. Tato jejich vlastnost může být dle ESRB umocněna ještě jejich „*uplatňováním časově proměnlivým způsobem*“, tj. např. v růstové fázi mohou být stanoveny přísněji než ve fázi útlumu.

3 Limity LTV/LTI uplatňované ČNB

ČNB upravuje výši limitů LTV a LTI formou úředních sdělení, která nemají normativní povahu. S ohledem na autoritu centrální banky, která v České republice provádí makro- i mikro- obezřetnostní dohled, však jednotlivé banky tato doporučení většinou dodržují.

Aktuálním¹⁰ doporučením je Úřední sdělení ČNB ze dne 14. června 2016, doporučení k řízení rizik spojených s poskytováním retailových úvěrů zajištěných rezidenční nemovitostí. Tímto doporučením ČNB sleduje především jeden z hlavních průběžných cílů makroobezřetnostní politiky, kterým je zmírnit a vyloučit nadměrný růst úvěrů a finanční páky. ČNB ve tomto doporučení připoměla, že v předcházejících letech ve Zprávě o finanční stabilitě informovala o tom, že vývoj na úvěrovém trhu i trhu rezidenčních nemovitostí vykazuje v České republice stabilní vývoj a není bezprostředním zdrojem rizik pro finanční stabilitu. ČNB však upozornila, že tento stav nemusí být trvalý a bude proto připravovat a legislativně prosazovat nástroje prevence proti potenciální akumulaci systémových rizik v bankovním sektoru. K té dochází obvykle v důsledku kombinace rychlého růstu úvěrů zajištěných rezidenční nemovitostí při současném uvolňování úrokové i neúrokové složky úvěrových podmínek a zvyšování cen rezidenčních nemovitostí. ČNB vysvětlila, že „*maximální poměr LTV nastavuje tak, aby odrážel možnou volatilitu cen nemovitostí a jejich případný pokles v průběhu recese či krize, aby dlužník nevstupoval při nákupu nemovitosti do závazků výrazně převyšujících hodnotu nemovitosti, která slouží jako zajištění, a aby snížená hodnota nemovitosti v nepříznivém období stále sloužila jako dostatečné zajištění poskytnutého úvěru.*“¹¹

¹⁰ K lednu 2017.

¹¹ Úřední sdělení ČNB ze dne 14. června 2016, doporučení k řízení rizik spojených s poskytováním retailových úvěrů zajištěných rezidenční nemovitostí.

ČNB institucím doporučila, aby ukazatel LTV žádného retailového úvěru zajištěného rezidenční nemovitostí nepřesáhl: 100 % do 30. 9. 2016, 95 % od 1. 10. 2016 a 90 % od 1. 4. 2017. Dále pak doporučila, aby

1. podíl nově poskytnutých retailových úvěrů zajištěných rezidenční nemovitostí s ukazatelem LTV v intervalu 90–100 % nečinil více než 10 % objemu retailových úvěrů zajištěných rezidenční nemovitostí poskytnutých v daném čtvrtletí do 30. 9. 2016,
2. podíl nově poskytnutých retailových úvěrů zajištěných rezidenční nemovitostí s ukazatelem LTV v intervalu 85–95 % nečinil více než 10 % objemu retailových úvěrů zajištěných rezidenční nemovitostí poskytnutých v daném čtvrtletí od 1. 10. 2016,
3. podíl nově poskytnutých retailových úvěrů zajištěných rezidenční nemovitostí s ukazatelem LTV v intervalu 80–90 % nečinil více než 15 % objemu retailových úvěrů zajištěných rezidenční nemovitostí poskytnutých v daném čtvrtletí od 1. 4. 2017.

Mimoto by banky měly retailové úvěry zajištěné rezidenční nemovitostí s ukazatelem LTV v daném intervalu poskytovat pouze v odůvodněných případech, kdy je na základě obezřetného posouzení rizikových charakteristik klienta shledána a dokumentována vysoká pravděpodobnost splacení takového úvěru. Banky by neměly obcházet omezení hodnoty ukazatele LTV souběžným poskytováním nezajištěných spotřebitelských úvěrů souvisejících s danou rezidenční nemovitostí nad rámec retailových úvěrů zajištěných rezidenční nemovitostí. Dále byl doporučeno, aby u úvěrů k financování rezidenční nemovitosti pro další pronájem s hodnotami ukazatelů schopnosti klienta splácet úvěr z vlastních zdrojů s vyšší úrovní rizikovosti nepřesahoval ukazatel LTV 60 %¹²

Ve vztahu k LTI pak ČNB ve výše uvedeném doporučení byla „obecnější“, když stanovila, že *„instituce by při poskytování retailových úvěrů zajištěných rezidenční nemovitostí měly obezřetně vyhodnocovat ukazatele schopnosti klienta splácet úvěr z vlastních zdrojů a stanovovat interní limity pro tyto ukazatele. Instituce tak mohou postupovat např. stanovením maximálních úrovní ukazatele LTI, ukazatele DSTI nebo obdobných ukazatelů v rámci své interní metodiky.“*¹³ Očividně ve vztahu k limitu LTI

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž.

klade ČNB větší důraz na interní procesy bank při řízení rizik. ČNB však připomíná, že součástí tohoto procesu by mělo být i vyhodnocení schopnosti klienta splácet úvěr při zhoršených podmínkách (tj. zátěžové testování schopnosti klienta splácet úvěr), a to hlavně při výrazném poklesu příjmů, nárůstu úrokových sazeb či změně podmínek u klientů, kteří o retailový úvěr zajištěný nemovitostí žádají společně (např. rozvod u manželů či ztráta příjmů jednoho z žadatelů). Délka splatnosti retailového úvěru zajištěného rezidenční nemovitostí by neměla přesáhnout „horizont ekonomické aktivity klienta“ či životnosti nemovitosti. Zpravidla by neměla přesahovat 30 let.

I u LTI lze uvažovat v makrobezpečnostní rovině. Do budoucna lze uvažovat – podobně jak u limitu LTV – o „navázání“ výše limitu LTI na určité makroekonomické ukazatele, čímž tomuto původně mikrobezpečnostnímu nástroji bude přiznána makrobezpečnostní povaha.

4 Závěr

Je zřejmé, že makrobezpečnostní regulace je na vzestupu. V posledních cca 7 letech dochází k určitému posunu od hlavního důrazu na kontrolu jednotlivých subjektů na kontrolu (a dohled) finančního systému (a stability) jako celku. S tímto posunem je spjata i nutnost vytváření makrobezpečnostních nástrojů. Vedle „ryzích“ makrobezpečnostních nástrojů typu proticyklické kapitálové rezervy lze vysledovat i transformaci (alespoň v rovině úvah) některých dříve typicky mikrobezpečnostních nástrojů na nástroje makrobezpečnostní.

Limity LTV a LTI jsou typickým příkladem. Na úrovni EU lze zmínit ESRB, která doporučuje využívání těchto nástrojů v rámci makrobezpečnostní politiky. Limity LTV a LTI jsou již ČNB využívány. U doporučení ČNB na výši LTV/LTI určitý makrobezpečnostní motiv, tj. snaha o posílení spíše finanční stability jako celku, než stability jednotlivých bank.

Je pravděpodobné, že posílení makrobezpečnostních aspektů regulace výše LTV/LTI bude v následujících letech ještě výraznější.

Literature

CLAESSENS, Stijn. An Overview of Macroprudential Policy Tools. In: *IMF Working Paper*, WP/14/214. International Monetary Fund, December 2014, 37 s., s. 5.

ESRB. *Doporučení ESRB/2013/1 týkající se průběžných cílů a nástrojů makrobezpečnostní politiky*. Dostupné zde: http://www.esrb.europa.eu/pub/pdf/recommendations/2013/ESRB_2013_1.en.pdf

FRAIT, Jan, KOMÁRKOVÁ, Zlataše. Finanční stabilita, systémové riziko a makrobezpečnostní politika. In: ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA. *Zpráva o finanční stabilitě 2010/2011* [online]. © Česká národní banka. [Cit. 11. 2. 2016]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cs/financni_stabilita/zpravy_fs/fs_2010-2011/fs_2010-2011_clanek_i.pdf

REJNUŠ, Oldřich. Vývoj světové ekonomiky a Evropské unie v soudobých podmínkách extrémně nízkých úrokových sazeb a „tlačení“ peněz. In: VLČEJ, Josef, BLAŽEK, Jiří (ed.). *Evropa v pohybe*. Brno: Knihovnička.cz. 2016, s. 160.

TOMŠÍK, Vladimír. *Limit LTV u hypotečních úvěrů je přirozenou a nutnou součástí řízení rizik*. Dostupné: http://www.cnb.cz/cs/o_cnb/blog_cnb/prisp-evky/tomsik_20161212.html

Úřední sdělení ČNB ze dne 14. června 2016, doporučení k řízení rizik spojených s poskytováním retailových úvěrů zajištěných rezidenční nemovitostí.

Contact – e-mail

210729@mail.muni.cz

Finanční ústava

Josef Štěp

Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek se bude zabývat v posledních letech v Evropě populární finanční ústavou, která je napříč státy EU (s výjimkami) zavedena.

Finanční ústava v sobě propojuje interakci práva a ekonomie, neboť prostřednictvím právních norem, uzákoněných dokonce na ústavní úrovni, jsou formulovány ekonomické cíle, o které by se vláda měla snažit.

Cílem příspěvku je rozebrat, co se pod pojmem finanční ústava skrývá, a následně uvést, které ekonomické ukazatele jsou v tzv. finanční ústavě zaváděny a jaké je jejich opodstatnění.

V rámci příspěvku se budu detailně zabývat také návrhem české finanční ústavy, která v nedávné době byla v Poslanecké sněmovně pozměněna pouze na zákonný návrh, nikoliv na ústavní. Tento návrh se pokusím také srovnat s předchozími návrhy.

Keywords in original language

Finanční ústava; dluhová brzda; rozpočtové omezení.

Abstract

The paper deals with the financial constitution which has been very popular recently and which has been introduced across the states of the European Union (with some exceptions).

The financial constitution combines the interaction of law and economy because with the help of law acts which are legalized on the constitutional level, the economic goals are formulated which the government should aim for.

The aim of the paper is to discuss what is meant by the concept of the financial constitution and consequently to show which economic indicators are introduced in the so called financial constitution and what is their foundation.

In this paper, I will also deal with the proposal of the Czech financial constitution which was recently changed in the Chamber of Deputies only into the legal proposal, not into the constitutional one. I will try to compare this proposal with the previous proposals.

Keywords

Financial Constitution; Debt Brake; Budget Constraint.

1 O finanční ústavě

Finanční ústava je specifickým institutem propojujícím odvětví práva a ekonomie, dvě odlišné humanitní vědy, k jejichž interakci dochází pravidelně. O něco méně častá je však implementace určitých ekonomických pravidel do právního řádu. Právě tímto je finanční ústava ve své podstatě, neboť zavádí ekonomická pravidla jakožto závazné právní normy chování státu, které je nezbytné dodržet.

Současně finanční ústava v sobě propojuje normy finančního práva s právem ústavním, zaváděním právních norem typických pro finanční právo do ústavního pořádku. Již na této úrovni může docházet k určitému střetu s uplatňovaným ústavním minimalismem, tj. minimem právní úpravy na ústavní úrovni. Navíc se prostřednictvím finanční ústavy dostávají do ústavního pořádku normy, které závisí na aktuální ekonomické situaci a hrozí jejich neaktuálnost za poměrně krátkou dobu, například v důsledku náhlých ekonomických změn. V právnické obci lze nalézt přesvědčení, že by ústavní právo nemělo vstupovat do ekonomických procesů, neboť zároveň existuje obava o budoucích přezkumech ústavnosti u všech zákonů, které budou jakkoliv navyšovat zadlužení státu.¹

Pojem finanční ústava můžeme vnímat ve dvou rovinách. První varianta je široké pojetí finanční ústavy jako základní ústavní normy předepisující pravidla chování v oblasti státních financí, mimo jiné zahrnující vytyčení základních ekonomických cílů státu, nakládání se státními financemi, pravidla chování státu ve finančním sektoru, obecné zásady právní úpravy v oblasti financí a mnohé další.

¹ ŠIMÍČEK, V. *Finanční ústava*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Mezinárodní politologický ústav, 2013., s. 8. ISBN 978-80-210-6214-6.

Nicméně aktuální legislativní vývoj a trend v členských státech EU, včetně České republiky, reagující na finanční krizi nedávných let a hospodářské problémy řady evropských států (například Řecko) vnímá pod pojmem finanční ústava pouze stanovení určitých rozpočtových omezení v rámci hospodaření se státními prostředky. Dle obsahu přijímaných právních norem a charakteru těchto opatření se jedná především o dluhovou brzdu. S ohledem na tento aktuální vývoj a pojetí pojmu finanční ústava se budu ve zbytku tohoto příspěvku zabývat finanční ústavou pouze v tomto užším pojetí.

Cílem zavádění rozpočtových omezení je především regulace neehodopárného zacházení státu se státními prostředky, čímž má být zabráněno přílišnému zadlužování státu. Tato opatření zároveň působí preventivně, neboť prostřednictvím nich jsou zmenšovány případné hospodářské problémy státu v období finančních krizí. Velmi častým je také vytvoření nového orgánu, který na dodržování zaváděných pravidel bude dohlížet. Současné můžeme vnímat také jistou symbolickou rovinu rozpočtových omezení. Stát tímto de facto deklaruje, že si je vědom nemožnosti neustálého zadlužování se a přítomnosti záporné státní bilance, tudíž i on si stanovuje určitou disciplínu svého hospodaření.

Zavádění rozpočtových omezení pak v mnoha státech nedopadá pouze na úroveň státu jako celku, ale také na jednotlivé veřejnoprávní korporace, tudíž podobná povinnost „rozumného“ zadlužování se bývá stanovena i pro obce, kraje, regiony či jinak pojmenované územní jednotky daného státu.

Současné lze v aktuálním vývoji vidět reakci státu na neschopnost parlamentu garantovat udržitelnost veřejných financí.² Garance udržitelnosti veřejných financí patří společně se zásadou kontroly nakládání s veřejnými prostředky a zásadou „*no taxation without representation*“ (tyto dvě zásady bývají označovány jako demokratická legitimita rozpočtu) k základním funkcím parlamentu ve vztahu k fiskální politice.³ Opatření přijímaná v podobě finančních ústav zasahují do demokratické legitimacy rozpočtu, tento zásah je však odůvodněn právě principem udržitelnosti veřejných financí.⁴

² ANTOŠ, M. Finanční ústava: Raději maják než stěžeh! *Právník*, roč. 26, č. 1 (leden 2015), s. 30. ISSN 02316625.

³ Tamtéž, s. 29.

⁴ Tamtéž, s. 30.

Při hodnocení účinnosti fiskálních ústav lze učinit závěr, že mají vliv na fiskální politiku, nicméně nelze jednoznačně určit velikost tohoto vlivu.⁵ Současně je potřeba zohlednit specifika přijímané regulace vztahující se k ekonomickým procesům, které jsou ovlivněné celou řadou faktorů, proto i při hodnocení účinnosti fiskálních ústav je potřeba mít na paměti vliv dalších faktorů. Ze strany odborné veřejnosti bývá za nejdůležitější faktor označováno politické rozhodnutí a konsensus mezi politickými elitami o kladení důrazu na rozpočtovou odpovědnost.⁶

K účinnosti pravidel přispívá také jejich vynucení, které je u finanční ústavy specifické. Podobně jako v případě jiných ústavních norem má zásadní roli ústavní soud, nicméně ústavní soudci zpravidla nebývají odborníky na ekonomiku a většinou disponují pouze pravomocí negativního zákonodárce, což v případě zrušeného rozpočtu může celé finanční situace státu ještě více uškodit.⁷ Jako vhodnější se tak jeví vynucení finanční ústavy prostřednictvím finančních trhů, které disponují nástroji v podobě vyššího úroku u poskytované půjčky či odmítnutí poskytnutí další půjčky, porušuje-li stát pravidla stanovená finanční ústavou.⁸ Podobně se poručování finanční ústavy může promítnout v ceně státních dluhopisů.⁹

2 Obsah finanční ústavy

Při formulaci pravidel obsažených ve finanční ústavě má zákonodárce dvě koncepční možnosti, jak k jejich formulaci přistoupit – mírná či přísná forma. Mírná forma znamená přijetí určitého cíle bez konkrétních dopadů a sankcí za nedodržení tohoto cíle.¹⁰ Přísná forma v sobě naopak zahrnuje přesné vymezení rozpočtových pravidel, tj. například maximální možný deficit veřejných financí či konkrétní uskutečnitelné výdaje, následky nedodržení těchto pravidel, včetně vymezení odpovědnosti jednotlivců.¹¹

⁵ Tamtéž, s. 36.

⁶ Tamtéž, s. 38.

⁷ Tamtéž, s. 38.

⁸ Tamtéž, s. 39.

⁹ ŠÍMA, J. Mýtus prospěšnosti vyrovnaného rozpočtu. In: ŠÍMÍČEK, V. *Finanční ústava*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Mezinárodní politologický ústav, 2013, s. 8. ISBN 978-80-210-6214-6.

¹⁰ ŠÍMÍČEK, V. *Finanční ústava*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Mezinárodní politologický ústav, 2013, s. 7. ISBN 978-80-210-6214-6.

¹¹ Tamtéž, s. 7.

Již výše bylo uvedeno, že finanční ústavy obsahují rozpočtová omezení. Tato rozpočtová omezení můžeme dělit na dva typy – numerická pravidla a institucionální pravidla.¹² Z názvu obou typů pravidel lze vyčíst, co bude jejich podstatou. Současně je možné také oba druhy pravidel kombinovat.

Podstatou institucionálních pravidel je přenesení pravomoci na nezávislý a nevolený orgán označovaný jako rozpočtová rada, přičemž inspirace takového postupu lze shledávat v přenesení monetární politiky na centrální banku.¹³ To v případě fiskální politiky není možné uskutečnit v plné míře, neboť obsahem politického soupeření je právě rozdílnost fiskálních politik jednotlivých stran a jejich realizace. Přenesením celé pravomoci na jiný orgán by se tak vytratila podstata politického boje. V reakci na tuto skutečnost je rozpočtová rada obsažena ve finančních ústavách v podobě konzultativního orgánu, který nedisponuje rozhodovacími pravomocemi, zpracovává analýzu stavu veřejných financí a hodnotí fiskální politiku.¹⁴

V případě numerických pravidel se jedná o stanovení závazných číselných limitů hospodaření s veřejnými financemi. Tyto limity jsou založeny na indikátoru stavu veřejných financí, přičemž lze nalézt 3 druhy numerických pravidel – dluhovou brzdu, výdajové pravidlo či pravidlo omezující deficit.¹⁵

Dluhovou brzdu lze charakterizovat jako pravidlo zavádějící dovolenou výši zadlužení státu vztahenou k velikosti HDP. Při překročení této výše zadlužení dochází k aplikaci nápravných mechanismů, které mají za cíl snížit toto zadlužení opět pod stanovenou hranici. Nicméně při hodnocení tohoto pravidla lze nalézt dva vzniklé problémy – neexistuje shoda na rozumné výši míry zadlužení a současně funguje procyklicky (tj. neomezuje zadlužování státu při konjunktuře a naopak dochází ke skokovému zadlužení v době krize).¹⁶

Výdajové pravidlo určuje míru navýšení státních výdajů oproti minulému roku, kterou není možné překročit. Nevýhodou tohoto způsobu je fixace současného stavu přerozdělování, čímž dochází opět k narušení podstaty politického boje.¹⁷

¹² ANTOŠ M. *Finanční ústava: Raději maják než stěžeň!* Právník, roč. 26, č. 1 (leden 2015), s. 31. ISSN 02316625.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž, s. 33.

¹⁵ Tamtéž, s. 33.

¹⁶ Tamtéž, s. 34.

¹⁷ Tamtéž, s. 35.

Třetí možností je stanovit pravidla omezující deficit, což ve své podstatě znamená zakotvení povinnosti schvalovat rozpočet vyrovnaný či přebytkový. Nicméně z podstaty svého fungování naráží na podobné problémy jako dluhová brzda, neboť i pravidlo požadující vyrovnaný (či přebytkový) rozpočet nenuť vládu či parlament k úsporám v době ekonomického růstu, nicméně následný propad v důsledku ekonomického cyklu povede k deficitnímu rozpočtu, který je zakázán, v důsledku čehož musí být omezeny státní výdaje. Takový postup však v době krize může celou krizi ještě prohloubit. Navíc ekonomové nelpí na vyrovnaném rozpočtu v případě recese, neboť záleží právě na ekonomickém cyklu.¹⁸ Povinnost vyrovnaného rozpočtu je zavedena ve většině federálních států Spojených států amerických, avšak toto pravidlo bývá obcházeno podhodnocením budoucích mandatorních výdajů.¹⁹ Modifikací třetí možnosti je pravidlo požadující nulové strukturální deficity zohledňující celý ekonomický cyklus, které působí proticyklicky, neboť nutí k úsporám během konjunktury a naopak stimuluje ekonomiku v době krize.²⁰

3 Aktuální legislativní dění

Přijetí finanční ústavy v českém prostředí navazuje na evropskou Smlouvu o stabilitě, koordinaci a správě v hospodářské a měnové unii (označována také jako Fiskální pakt), ke které se současná vláda zavázala připojit v programovém prohlášení vlády.

Záležitostí nedávné doby je proto projednávání již pátého návrhu finanční ústavy na půdě Parlamentu České republiky zakotvující určitá rozpočtová omezení a opatření do českého právního řádu. V kontextu prvních dvou kapitol se jedná o numerická pravidla v podobě dluhové brzdy (doplněná také o institucionální pravidla), proto by bylo vhodnějším označovat tento návrh jako dluhovou brzdu či oficiálním pojmenováním - ústavní zákon o rozpočtové odpovědnosti. Tento vládní návrh byl schválený vládou již 23. 2. 2015, a společně s ním je projednáván také návrh zákona o pravidlech rozpočtové

¹⁸ ŠÍMÍČEK, V. *Finanční ústava*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Mezinárodní politologický ústav, 2013, s. 8. ISBN 978-80-210-6214-6.

¹⁹ ŠÍMA, J. Mýtus prospěšnosti vyrovnaného rozpočtu. In: ŠÍMÍČEK, V. *Finanční ústava*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Mezinárodní politologický ústav, 2013, s. 11, pozn. pod čarou 1. ISBN 978-80-210-6214-6.

²⁰ ANTOŠ M. *Finanční ústava: Raději maják než stěževň!* Právník, roč. 26, č. 1 (leden 2015), s. 36. ISSN 02316625.

odpovědnosti a návrh zákona o změně některých zákonů v souvislosti s přijetím ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti a zákona o pravidlech rozpočtové odpovědnosti.²¹

Při rozboru navrhovaného legislativního pojetí tak lze vidět soubor tří zákonů zavádějících finanční pravidla pro nakládání se státními prostředky, přičemž do ústavního pořádku by měl zasáhnout pouze navrhovaný ústavní zákon o rozpočtové odpovědnosti. Tento ústavní zákon o rozpočtové odpovědnosti je koncipován jako samostatný ústavní zákon, nikoliv jako pozměnění či doplnění jiného již existujícího ústavního zákona.

Cílem navrhované úpravy je „dosáhnout zdravých a dlouhodobě udržitelných veřejných financí České republiky.“²²

Navrhovaný ústavní zákon o rozpočtové odpovědnosti má pouze 6 článků, přičemž poslední článek obsahuje jen účinnost tohoto ústavního zákona. První článek, nazvaný úvodní ustanovení, proklamativně uvádí základní cíle hospodaření státu i územních samosprávných celků, mimo jiné:

„(1) Stát a územní samosprávné celky dbají o zdravé a udržitelné veřejné finance, přičemž vhodně podporují hospodářský a společenský rozvoj, zaměstnanost a mezigenerační soudržnost.

(3) Stát, územní samosprávné celky a další veřejné instituce podle odstavce 2 při výkonu své činnosti dodržují pravidla transparentnosti, účelnosti, hospodárnosti a efektivnosti nakládání s veřejnými financemi.“²³

V prvním článku se tak odráží jeden ze základních cílů současného trendu zavádění finančních ústav – symbolická rovina toho, že si stát uvědomuje důležitost rozumného hospodaření se státními prostředky. Současně se již v tomto článku objevuje určitý zásah do ústavního práva územních samosprávných celků na samosprávu, o jehož souladu se stávajícím ústavním pořádkem mně nepřísluší rozhodovat.

21 Zákon o rozpočtové odpovědnosti. Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cs/aktualne/v-medich/2015/zakon-o-rozpocetove-odpovednosti-20655>

22 Pojistka proti nadměrnému zadlužení prošla jen jako běžný zákon. Finanční ústavu poslanci nepřijali. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/pojistka-proti-zadluzeni-neprosla-poslanci-neschvalili-finan/r~9e76c0ce95d811e687f70025900fea04/>

23 Návrh ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=112764>

Kromě toho návrh ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti obsahuje také vytvoření Národní rozpočtové rady, která by měla sledovat dodržování pravidel rozpočtové odpovědnosti. Je tak vytvořena zcela nová instituce, která by měla být zárukou dodržování přijímaných pravidel, nicméně z hlediska složení by měla být tvořena předsedou, místopředsedou a 3 dalšími členy, kteří budou voleni Poslaneckou sněmovnou. Takto vytvářený orgán pak mnohem jednodušeji bude podléhat tlakům aktuální politické většiny, než pokud by byl vytvářený určitou politicky nezávislou institucí. Domnívám se, že by tyto kompetence mohla získat Česká národní banka nebo Nejvyšší kontrolní úřad, tudíž by nebylo potřeba vytvářet nový specializovaný orgán, přičemž by nezávislost výkonu těchto kompetencí byla zajištěna. Reálné problémy (podobné problémům při obsazování Ústavního soudu) může přinést také ustavování členů rady ve stejný okamžik či možnost opakování výkonu člena rady.

Návrh ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti dále v článku 3 předepisuje státu, územním samosprávným celkům a dalším veřejným institucím dbát o vývoj dluhu veřejného sektoru, který nebude narušovat dlouhodobě udržitelný stav.

Samotné pravidlo rozpočtového omezení (dluhová brzda) zaváděné tímto návrhem je uvedeno v článku 4 návrhu:

„(1) Činí-li výše dluhu sektoru veřejných institucí po odečtení rezervy peněžních prostředků při financování státního dluhu vyjádřená jako procentní podíl na hrubém domácím produktu nejméně 55 % hrubého domácího produktu, uplatní se od prvního dne druhého kalendářního měsíce následujícího po dni vyhlášení takto upravené výše dluhu opatření stanovená zákonem o pravidlech rozpočtové odpovědnosti vedoucí k dlouhodobě udržitelnému stavu veřejných financí.“²⁴

V pátém článku návrhu ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti je rozpočtové omezení stanoveno pro územní samosprávné celky.

Prováděcím předpisem k návrhu ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti je již uvedený zákon o pravidlech rozpočtové odpovědnosti, který stanoví mimo jiné celkové výdaje sektoru veřejných institucí, působnost

²⁴ Návrh ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=112764>

Národní rozpočtové rady, pravidla jejího financování či hospodaření, podrobnosti k dluhové brzde a následná opatření jejího řešení či mez pro hospodaření územního samosprávného celku.²⁵

Návrh ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti byl předložen Poslanecké sněmovně dne 25. 2. 2015 jako sněmovní tisk 411/0. Na půdě Poslanecké sněmovny návrh prošel prvním i druhým čtením, nicméně ve třetím čtení dne 19. 10. 2016 návrh schválen nebyl. Návrh ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti nedokázal získat ústavní většinu pro jeho schválení. Vládní koalice se na znění pravidel dluhové brzdy totiž nedokázala shodnout s opozicí, po doplnění navrhovaného znění o pozměňovací návrh ODS se naopak nenašla jednota uvnitř vládní koalice samotné, neboť pro zákon hlasovali pouze ANO a KDU-ČSL, ČSSD se hlasování zdržela.²⁶

Právní normy uvedené v návrhu ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti proto byly začleněny do zákona o pravidlech rozpočtové odpovědnosti, který byl také projednáván a Poslaneckou sněmovnou téhož dne přijat, nicméně má povahu pouze běžného zákona. Byť ve své podstatě se dále již nejedná o finanční ústavu, neboť navrhovaná pravidla nezasahují do ústavního pořádku, rozeberu i další osud tohoto zákona, neboť jeho obsahem jsou pravidla typická pro finanční ústavu.

Prostřednictvím návrhu zákona o pravidlech rozpočtové odpovědnosti byl Poslaneckou sněmovnou přijat zajímavý paradox, neboť tato schválená norma obsahuje přísnější pravidla hospodaření pro územně samosprávné celky než pro stát. Tuto skutečnost lze ilustrovat například na § 14 ukládajícím opatření v případě překročení rozpočtového omezení sektoru veřejných institucí. Státu jsou uložena následující opatření:

„vláda schválí a předloží Poslanecké sněmovně návrh a střednědobý výhled státního rozpočtu a rozpočtů státních fondů, které vedou k dlouhodobě udržitelnému stavu

²⁵ Návrh ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=112764>

²⁶ Pojistka proti nadměrnému zadlužení prošla jen jako běžný zákon. Finanční ústavu poslanci nepřijali. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/pojistka-proti-zadluzeni-neprosla-poslanci-neschvalili-finan/r~9e76c0ce95d811e687f70025900fea04/>

*veřejných financí; byl-li již návrh zákona o státním rozpočtu nebo návrh rozpočtu státního fondu předložen bez splnění této podmínky, vláda takový návrh vezme zpět a neprodleně předloží návrh nový.*²⁷

V kontrastu stojí povinnost uložená územním samosprávným celkům, které musí rozpočet schválit minimálně jako vyrovnaný:

„územní samosprávný celek schválí svůj rozpočet na následující rok jako vyrovnaný nebo přebytkový; rozpočet územního samosprávného celku může být schválen jako schodkový jen při splnění podmínek stanovených zákonem upravujícím rozpočtová pravidla územních rozpočtů.“²⁸

V legislativním procesu následuje schválení ze strany Senátu, který však úpravu v podobě běžného zákona zamítl s poukazem na protiústavnost navrhovaného znění, neboť dle senátorů tato úprava omezuje ústavou garantované právo územních samosprávných celků na vlastní rozpočet. Nutno podotknout, že proti tomuto zákonu hlasovalo 63 z 67 senátorů,²⁹ což značí jednoznačný názor Senátu o protiústavnosti navrhovaného zákona, současně se proti návrhu vyslovili senátoři napříč politickým spektrem, tudíž tento návrh neměl podporu ani vládních senátorů.

Poslanecká sněmovna dne 17. 1. 2017 senátní veto přehlasovala. Dne 23. 1. 2017 k zákonu připojil podpis prezident republiky.³⁰ I přes ukončený legislativní proces je osud dluhové brzdy a Národní rozpočtové rady nejistý, neboť senátoři již dříve avizovali podání ústavní stížnosti v případě přehlasování jejich zamítavého stanoviska.

4 Komparace s předchozími návrhy finanční ústavy

Současnému znění pravidel dluhové brzdy předcházely 4 dřívější návrhy rozpočtového omezení – v roce 1998 (3. volební období Poslanecké

²⁷ Schválený text návrhu zákona o pravidlech rozpočtové odpovědnosti. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=7&ct=412&ct1=0&v=PZ&pn=8&pt=1>

²⁸ Schválený text návrhu zákona o pravidlech rozpočtové odpovědnosti. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=7&ct=412&ct1=0&v=PZ&pn=8&pt=1>

²⁹ Senátoři zamítlí zákon o rozpočtové odpovědnosti. Je podle nich neústavní vůči obcím i krajům. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/zakon-o-rozpoctove-odpovednosti-senat-zamitl-podle-nej-je-ne/r~03ff8058b72011e6af6e002590604f2e/>

³⁰ Prezident republiky podepsal zákon o pravidlech rozpočtové odpovědnosti. Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cs/aktualne/aktuality/2017/prezident-republiky-podepsal-zakon-o-pra-27392>

sněmovny, sněmovní tisk č. 32), 2002 (4. volební období, sněmovní tisk č. 115), 2012 (6. volební období, sněmovní tisk č. 821) a 2013 (7. volební období, sněmovní tisk 24).

Návrh z roku 1998 byl nazvaný přímo jako návrh na vydání ústavního zákona o vyrovnaném státním rozpočtu. Již z jeho názvu vyplývá snaha o vyrovnaný státní rozpočet, nicméně návrh byl formulován pouze pomocí mírných pravidel, tudíž neobsahoval žádná konkrétní numerická pravidla, nýbrž pouze cíl, o který bude usilováno. I z tohoto důvodu byl samotný návrh velmi stručný, přičemž obsahoval preambuli a pouze 2 články. Preambule obsahovala slavnostní prohlášení o tom, proč je vyrovnaný státní rozpočet nejlepším pravidlem, druhý článek stanovoval účinnost, nicméně nejdůležitější částí tohoto návrhu byl první článek obsahující samotné pravidlo:

„Státní rozpočet České republiky se navrhuje a schvaluje tak, aby v daném rozpočtovém roce vydaje státního rozpočtu na zabezpečení úkolů a krytí potřeb České republiky nepřevýšily příjmy státního rozpočtu.“³¹

Tento návrh byl však již zamítnut v prvním čtení, poté, co získal negativní stanovisko vlády.

Druhým v pořadí byl návrh z roku 2002 tentokrát nazvaný jako návrh ústavního zákona o rozpočtové kázní ČR. Jednalo se o podstatně rozsáhlejší návrh čítající 37 článků a preambuli, která nyní nehovoří o vyrovnaném státním rozpočtu, ale o zdravých veřejných financích a rozpočtové kázní vlády. Základním cíle návrhu byly obsaženy v čl. 5:

„(1) Vláda je povinna usilovat o takový vývoj hospodaření soustavy veřejných rozpočtů, který umožní České republice v dlouhodobém horizontu dosahovat vyrovnaného výsledku hospodaření soustavy veřejných rozpočtů.

(2) Vláda je povinna dbát o takový vývoj celkového veřejného dluhu České republiky, který by neměl v budoucnu nepříznivý vliv na stabilitu veřejných financí České republiky.

(3) Vláda je povinna provádět takovou politiku, jež bude odpovídat přiměřenému stupni stability, případně předvídatelnosti změn daňových sazeb na budoucí rozpočtové roky.“³²

³¹ Návrh na vydání ústavního zákona o vyrovnaném státním rozpočtu ČR. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=3 & ct=32 & ct1=0>

³² Návrh ústavního zákona o rozpočtové kázní ČR. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=4 & ct=115 & ct1=0>

Kromě mírných pravidel však tento návrh obsahoval také přísnější pravidla v podobě odlišného kvora potřebného ke schválení návrhu státního rozpočtu v závislosti na tom, jaký je podíl konsolidovaného schodku hospodaření celé soustavy veřejných rozpočtů vzhledem k HDP (souhrnně nazváno jako rozpočtové režimy).³³ Mimoto návrh obsahoval celou řadu koncepčních povinností vlády ve vztahu k fiskálnímu hospodaření.

V roce 2012 byl předložen první vládní návrh finanční ústavy – vládní návrh ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti. Oproti druhému návrhu byl již poněkud kratší (15 článků). Kromě numerických pravidel v podobě dluhové brzdy obsahoval poprvé také institucionální pravidla, neboť zaváděl Národní rozpočtovou radu. Stěžejní částí však byla právě dluhová brzda stanovená následovně:

„Vláda a Parlament vykonávají svou činnost tak, aby výše veřejného dluhu nepřekročila hodnotu 60 % hrubého domácího produktu.“³⁴

Z důvodu ukončení volebního období Poslanecké sněmovny nestihl být tento návrh projednán, proto byl v dalším funkčním období (tentokrát však již ze strany poslanců) předložen znovu. Nové složení Poslanecké sněmovny jej však nepřijalo.³⁵

V předchozích odstavcích bylo možné sledovat vývoj návrhů finanční ústavy, počínaje prvním stručným a mírným návrhem obsahujícím také preambuli, od jehož proklamace fiskálních pravidel bylo přikročeno k přísnému zakotvení numerických pravidel doplňovaných také institucionálními pravidly ve formě Národní rozpočtové rady. Rozdíly ve srovnání s aktuálně přijatým návrhem lze spatřovat v odlišných numerických pravidlech, které byly přijaty poněkud mírněji. Jednotlivé návrhy však zvolily buď dluhovou brzdu či vyrovnanost rozpočtu, nebyla tak projednávána výdajová pravidla. Lze také zhodnotit, že klíčovým aspektem pro přijetí návrhu pak byla vládní

³³ Čl. 18 a 20 návrhu ústavního zákona o rozpočtové kázní ČR. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=4 & ct=115 & ct1=0>

³⁴ Čl. 4 odst. 3 vládního návrhu ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6 & ct=821 & ct1=0>

³⁵ Návrh ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=7 & CT=24 & CT1=0>

většina v Poslanecké sněmovně, neboť bez ní se návrh nepodařilo přijmout (v případě třetího návrhu bylo důvodem nepřijetí předčasné ukončení volebního období Poslanecké sněmovny).

5 Závěr

Zakomponování finanční ústavy do českého právního řádu reaguje na stávající evropský trend přijímání těchto pravidel, přičemž v České republice chybí tato pravidla jako poslední zemi EU. Navrhovaná podoba finanční ústavy však nebyla schválena Poslaneckou sněmovnou, následovalo zařazení pravidel z ústavního zákona do souběžně přijímaného běžného prováděcího zákona, nicméně tento byl zamítnut Senátem. Poslanecká sněmovna přehlasovala Senát a prezident republiky zákon podepsal, čímž se pravidla rozpočtového omezení stanou platnými. Zda však nabudou účinnosti je otázkou, neboť senátoři již avizovali podání ústavní stížnosti.

S ohledem na povahu navrhovaných pravidel je lépe hovořit o dluhové brzdě než o finanční ústavě. Právě brzdit zadlužování bylo hlavním cílem návrhu ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti, který kromě proklamace státu dodržovat určitá sebeomezující pravidla při nakládání s veřejnými financemi obsahoval také vytvoření Národní rozpočtové rady či konkrétní pravidlo dluhové brzdy.

Původnímu návrhu lze vytknout určitou spořivost vyjádření a obecnost, která však není v rozporu s ústavním minimalismem. Navrhovaná pravidla obsažená ve finanční ústavě (následně zakomponovaná do běžného zákona) obsahují vytvoření speciální instituce dohlížející na dodržování pravidel, o jejíž nestrannosti, s ohledem na způsob vytváření, lze pochybovat. Osobně se domnívám, že by tyto kompetence mohly být svěřeny i některé z již existujících institucí.

Za vážný problém schváleného znění pokládám rozdílnost zaváděných pravidel ve vztahu ke státu a k územním samosprávným celkům, přičemž povinnost těchto celků je stanovena striktněji než povinnost státu. Jsem toho názoru, že taková formulace neslouží jako dobrý příklad, pokud si stát stanoví méně přísná pravidla, než stanoví obcím či krajům. Současně je otázkou ústavní konformita těchto povinností stanovených na úrovni běžného zákona s ústavním právem územních samospráv na vlastní rozpočet.

Ještě vážnější následky pro reálné fungování dluhové brzdy však může mít finální podoba schváleného znění v podobě běžného zákona. Aktuální většinu v Poslanecké sněmovně, disponující většinou poslaneckých mandátů, tak nebude nic bránit tomu, aby tuto dluhovou brzdu pozměnila jakkoliv ve svůj prospěch či dokonce celý zákon zrušila. Běžný zákon tak ve srovnání s ústavním zákonem negarantuje složitější změnu tohoto zákona a přizpůsobení zákonných norem přání aktuální politické většiny.

Na základě výše uvedeného je osud ustanovení původní finanční ústavy značně nejistý a je otázkou, zda tato pravidla budou v praxi dodržována, ba dokonce zda nebudou v brzkém časovém horizontu zrušena.

Literature

ANTOŠ M. Finanční ústava: Raději maják než stěžeň! *Právník*, roč. 26, č. 1 (leden 2015), s. 26–48. ISSN 02316625.

ŠIMÍČEK, V. *Finanční ústava*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Mezinárodní politologický ústav, 2013. ISBN 978-80-210-6214-6.

ŠÍMA, J. Mýtus prospěšnosti vyrovnaného rozpočtu. In: ŠIMÍČEK, V. *Finanční ústava*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Mezinárodní politologický ústav, 2013, s. 8. ISBN 978-80-210-6214-6.

Návrh na vydání ústavního zákona o vyrovnaném státním rozpočtu ČR. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=3 & ct=32 & ct1=0>

Návrh ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti. (2012) Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6 & ct=821 & ct1=0>

Návrh ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti. (2013) Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=7 & CT=24 & CT1=0>

Návrh ústavního zákona o rozpočtové odpovědnosti. (2016) Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=112764>

Návrh ústavního zákona o rozpočtové kázní ČR. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=4 & ct=115 & ct1=0>

Pojistka proti nadměrnému zadlužení prošla jen jako běžný zákon. Finanční ústavu poslanci nepřijali. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/pojistka-proti-zadluzeni-neprosla-poslanci-neschvalili-finan/r~9e76c0ce95d811e687f70025900fea04/>

Prezident republiky podepsal zákon o pravidlech rozpočtové odpovědnosti. Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cs/aktualne/aktuality/2017/prezident-republiky-podepsal-zakon-o-pra-27392>

Schválený text návrhu zákona o pravidlech rozpočtové odpovědnosti. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=7 & ct=412 & ct1=0 & v=PZ & pn=8 & pt=1>

Senátoři zamítli zákon o rozpočtové odpovědnosti. Je podle nich neústavní vůči obcím i krajům. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/zakon-o-rozpoctove-odpovednosti-senat-zamitl-podle-nej-je-ne/r~03ff8058b72011e6af6e002590604f2e/>

Zákon o rozpočtové odpovědnosti. Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cs/aktualne/v-mediich/2015/zakon-o-rozpoctove-odpovednosti-20655>

Contact – e-mail

393112@mail.muni.cz

Místo Karla Engliše v českém právně teoretickém myšlení

Miloš Věčeřa

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Článek ukazuje úzké myšlenkové sepětí Karla Engliše, významného meziválečného národohospodáře, a Františka Weyra, zakladatele a hlavního představitele Brněnské normativní právní školy. Engliš i Weyr vyšli ve své analýze noetických základů vědeckého poznávání z Kantova kritického idealismu. Engliš ve své národohospodářské teorii rozpracoval noetickou teleologii jako součást teorie myšlenkového řádu vycházejícího z noetického trialismu kauzálního, normativního a teleologického poznávání. Jeho názory obohatily Weyrův právní normativismus.

Keywords in original language

Teorie myšlenkového řádu; ontologické poznávání; teleologické poznávání; normativní poznávání; norma; postulát; noetický trialismus; noetický dualismus.

Abstract

The article shows the close intellectual link between Karel Engliš, outstanding interwar economist, and František Weyr, founder and main representative of the Brno normative legal school. Engliš and Weyr proceeded in his analysis of noetic foundations of scientific cognition from Kant's critical idealism. Engliš in his economic theory developed noetic teleology as part of his theory of thought order based on the noetic trialism of causal, normative and teleological cognition. His ideas enriched Weyr's legal normativism.

Keywords

Theory of Thought Order; Ontological Cognition; Teleological Cognition; Normative Cognition; Norm; Postulate; Noetic Trialism; Noetic Dualism.

1 Úvod

Profesor Karel Engliš byl nejen uznávaným novátorským národohospodářem a významným politikem první poloviny 20. století, ale též respektovaným vysokoškolským pedagogem a vědcem, který přišel s novou finanční a měnovou teorií, teleologickou hospodářskou soustavou a v neposlední řadě i originální noetickou koncepcí teleologického poznávání skutečnosti tvořící součást jeho teorie myšlenkového řádu. Od počátku své vědecké dráhy Engliš promýšlel metodologické a filosofické základy své národohospodářské teorie, které nalézal v novokantovství. To ho spojovalo s obdobně noeticky budovanou normativní teorií práva Františka Weyra a jeho brněnskou právní školou, jejímž byl Engliš stoupencem a nikdy nepřestal být.

Na rozdíl od Weyra, který v právní vědě absolutizoval normativní metodu poznávání, položil Engliš důraz na teleologický způsob poznávání, kterému připisoval výlučně úlohu pořadajícího hlediska v našem myšlení, neboť jestliže kauzalita je způsob výkladu skutečností, které si myslíme ontologicky, pak pro společenské vědy je příčinnost nedostačující k pochopení jevů, jež si myslíme jako někým chtěné.¹ Engliš si uvědomoval, že teleologický způsob poznávání je nutnou součástí i právního uvažování a právní vědy. Jestliže chápeme právní normu jako výraz vůle nebo jako postulát, pak se nutně nacházíme v oblasti teleologického poznávání. Právní normu je třeba chápat nejen jako výraz něčeho, co býti má, ale i jako výraz něčeho, co je chtěno.

Engliš, stejně jako Weyr, spatřoval noetické východisko a úvahy nad charakterem našeho poznání za nezbytnou a žádoucí součást vědy. Metodologickou výbavu považoval za základ vědeckého přístupu, neboť *„vědecká metoda jest pro důkaz poznávací hodnoty poznateků nezbytná a proto věda nemůže jen obsahovati hotové poznatky, k nimž dospěla, nýbrž i metodu, jak k nim dospěla“*² Jeho teleologická metoda poznání a Weyrova normativní teorie práva představují myšlenkový příspěvek univerzitního Brna české vědě v období mezi světovými válkami.

¹ ENGLIŠ, K. *Malá logika: věda o myšlenkovém řádu*. Praha: Melantrich, 1947, s. 294.

² Tamtéž, s. 334.

2 Formování Englišovy osobnosti

Englišovu osobnost formovalo jeho dětství a jeho životní a pracovní dráha. Karel Engliš se narodil 17. srpna 1880 v Hrabyni u Opavy. Pocházel z velmi skromných poměrů jako deváté dítě stárnoucího 75letého vesnického řezníka. Na místo majetku mu otec mohl vštípit jen několik vlastností důležitých pro celý jeho další život: usilovnou pracovitost, velkou pracovní výkonnost a ctižádost, která ale nebyla druhem kariérismu. Na přímlovu místního učitele a faráře mu rodina s obtížemi umožnila studium gymnázia v Opavě, na něž si musel zčásti přivydělávat doučováním ostatních žáků.

Během studiu Právnické fakulty Univerzity Karlovy Engliš navštěvoval seminář pořádaný významným národohospodářem Albínem Bráfem v jeho bytě. Profesor Bráf jej zásadním způsobem profesně ovlivnil a poskytl Englišovi pomoc při jeho profesních aktivitách. Na Bráfových seminářích se potkal s Františkem Weyrem a přes některé rozdílné pohledy na gnozeologické otázky právní vědy se stali celoživotními přáteli.³

V roce 1904 absolvoval Engliš právnickou fakultu a s dopomocí profesora Bráfa získal i své první zaměstnání koncipisty v Zemské statistické kanceláři pro Království české v Praze, kde se zabýval otázkami hospodářské a obchodní statistiky. Jednotvárná práce ho ale příliš neuspokojovala, brzy se proto začal věnovat hlubším statistickým analýzám a pomýšlel na vědeckou dráhu.⁴ Po čtyřech letech ho ministr obchodu v rakouské vládě, český politik František Fiedler, povolal k působení na ministerstvu obchodu do Vídně, kde měl možnost se seznámit s činností statní správy. Po krátkém působení ve Vídni nastoupil Engliš na uvolněné místo na brněnské české technice, kde se v roce 1910 habilitoval. Přednáškami statistiky a národního hospodářství na brněnské technice započala úspěšná etapa jeho pedagogického a vědeckého působení v Brně. Po roce se stal mimořádným profesorem a v roce 1913 byl zvolen děkanem brněnské české techniky.

V brněnském intelektuálním prostředí měl Engliš větší možnosti publikační a veřejné činnosti. V roce 1913 se stal poslancem Moravského zemského

³ Englišova a Weyrova životní dráha se protínala opakovaně a přispívala k obohacení jejich pracovního i odborného života. Viz k tomu WEYR, F. *Paměti. 1, Za Rakouska, (1879–1918)*. Brno: Atlantis, 1999, s. 184, 305, 354.

⁴ VENCOVSKÝ, F. *Karel Engliš*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 1993, s. 10 an.

sněmu a působil v něm do přerušení jeho činnosti válkou. V roce 1912 se Englišovi podařilo prosadit na nově systemizované místo na brněnské české technice jmenování profesorem Františka Weyra, který se již v roce 1908 habilitoval na pražské právnické fakultě. Po několika letech se tak Englišova a Weyrova pracovní dráha znovu protnula a započaly dlouhé vědecké debaty a polemiky, ve kterých si vzájemně tříbili svá stanoviska na otázky dotýkající se zejména gnozeologických přístupů v duchu kritického idealismu.⁵ Jejich kabinety v budově techniky spolu sousedily a za 1. světové války spolu navíc sdíleli jednu společnou místnost, takže měli dost času k diskusím o všech věcech společného odborného zájmu. Válečné hrůzy první světové války je naštěstí minuly. Engliš odveden nebyl a Weyr byl brzy z armády vyreklamován jako „nezbytný ve svém civilním zaměstnání“.

Po skončení 1. světové války byli Karel Engliš a František Weyr v roce 1918 vtaženi do politického života. Výkonným výborem národně demokratické strany byli vysláni do Národního shromáždění. Jako poslanci se významně zasloužili o prosazení zřízení Masarykovy univerzity jako druhé české univerzity zákonem č. 50/1919 Sb. z. a nař., přijatým Národním shromážděním dne 28. ledna 1919. Návrh tohoto zákona, který byl jedním z prvních zákonů tohoto zákonodárského sboru, oba společně zpracovali. Na nově zřízené Masarykově univerzitě byl na podzim roku 1919 Karel Engliš zvolen prvním rektorem univerzity a František Weyr prvním děkanem její právnické fakulty. Po ustavení právnické fakulty byl Engliš jmenován profesorem národního hospodářství a založil zde vlastní teleologickou národohospodářskou školu. Jeho národohospodářská škola si vytyčila úkol vypracovat formální teorii teleologie jakožto teorii systémů účelů a relací účel – prostředek. Právě ve snaze Englišovy národohospodářské školy rozpracovat formální teorii základů ekonomie, obecnou teorii hospodářské struktury a vytvořit systém formálních pojmů se projevil přístup analogický snaze Weyrovy normativní právní školy o pojmovou a strukturní formalizaci právní vědy. Na právnické fakultě Masarykovy univerzity Engliš formálně působil až do roku 1939. V letech 1921–1922 a 1925–1926 byl zvolen jejím děkanem. V této souvislosti je třeba připomenout velkou Englišovu zásluhu o realizaci stavby nové budovy právnické fakulty na Veveří ulici. Její základní kámen byl položen

⁵ WEYR, F. *Paměti. 1, Za Rakouska, (1879–1918)*. Brno: Atlantis, 1999, s. 433.

dne 9. června 1928 za účasti prezidenta T. G. Masaryka, vlastní výstavba pak započala v zimě 1928 a část budovy byla předána fakultě do užívání již v závěru roku 1931.

Englišovo poslanecké působení v Praze znamenalo jeho vtažení do politického života. Byl členem delegace, která v prosinci 1918 uvítala prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka a doprovázela ho při jeho slavném návratu do vlasti. Jako národohospodář Engliš získal Masarykovu důvěru a Masaryk se s ním radil o ekonomických otázkách nově budovaného státu. V květnu 1920 byl Engliš jmenován ministrem financí a tuto funkci zastával v celkem šesti vládách. Jako ministr financí se zasloužil o stabilizování československé měny a zpřehlednění státního rozpočtu. Stejně jako Alois Rašín byl stoupencem tvrdého finančního hospodaření, odmítal však deflační měnovou politiku, vystupoval proti snahám o spojení koruny se zlatem a byl i moderním sociálním myslitelem se sociálním cítěním. V roce 1926 inicioval založení Národní banky československé jako jediné emisní banky a v letech 1934 až 1939 stál v jejím čele jako její guvernér. V roce 1939 byl jmenován řádným profesorem Právnické fakulty Univerzity Karlovy, na níž však působil jen krátce, neboť vysoké školy byly záhy uzavřeny nacistickými okupanty. Engliš se následně stáhl do ústraní a věnoval se především vědecké práci.

Po skončení 2. světové války se Engliš vrátil k působení na pražské právnické fakultě a v roce 1947 byl zvolen rektorem Univerzity Karlovy. Významnou událostí v této nepříliš radostné poválečné době byla Englišova a Weyrova společná slavnostní promoce na čestné doktory Masarykovy univerzity,⁶ která se konala 21. dubna 1947. Byla to zcela mimořádná pocta. Její přípravy byly před jubilanty utajeny a oba jí cítili velmi poctěni. Po roce 1948 se však objevily snahy, aby byla Englišovi a Weyrovi udělená pocta oficiálně zrušena, což se naštěstí nestalo.⁷

Po únoru 1948 byla proti Englišovi rozpoutána štvavá kampaň, která jej záhy donutila k rezignaci na funkci rektora Univerzity Karlovy. Výnosem ministra školství byl zařazen mezi autory, jejichž spisy byly vyřazeny z veřejných

⁶ Viz publikace KOP, F. Karel Engliš a František Weyr čestnými doktory MU v Brně. Brno: Universum, 1947, 25 s.

⁷ WEYR, F. *Paměti. 3, Za okupace a po ní (1939–1951)*. Brno: Atlantis, 2004, s. 120.

knihoven a zakázány. Těžká byla i jeho situace osobní a rodinná. Syn Karel emigroval do Kanady, dcera Věra i s manželem byli uvězněni za pokus o útek z republiky. Ztratil nárok na potravinové lístky a výměrem Státního úřadu důchodového zabezpečení mu byl odňat vysoký starobní důchod a následně mu byl přiznán důchod pouze v minimální výši. V srpnu 1952 musel Engliš opustit Prahu a bylo mu přiděleno bydlení v opuštěné hájovně v západočeském pohraničí bez vody a elektřiny. Opatření se nakonec podařilo zmírnit alespoň v tom, že se směl přestěhovat do rodné Hrabyně, kde stále intelektuálně aktivní dne 13. 6. 1961 zemřel ve věku nedožitých 81 let.

Rehabilitace se Karel Engliš dočkal až po roce 1989. Jeho díla se vrátila do veřejných knihoven. V roce 1990 byla založena v Praze Společnost profesora Karla Engliše usilující o vydávání a propagaci děl Karla Engliše. Transformací z Nadace Karla Engliše byl v roce 1992 ustaven Nadační fond Karla Engliše zřízený Vysokou školou báňskou – Technickou univerzitou Ostrava s cílem rozšiřovat poznatky o názorech profesora Karla Engliše a přispívat k popularizování a rozvíjení myšlenky evropské a celosvětové spolupráce. V roce 1994 byla Masarykovou univerzitou v Brně zřízena Cena Karla Engliše, která je udělována významným ekonomům. V roce 1991 byl Karlu Englišovi udělen in memoriam prezidentem Václavem Havlem Řád Tomáše Garrigua Masaryka III. třídy za vynikající zásluhy o demokracii a lidská práva.

Pro vědeckou obec je Karel Engliš především uznávaným vědcem, pedagogem a velmi tvůrčím autorem. Publikoval celkem 224 prací, z toho 68 knih a drobných prací vydaných samostatně a 156 pojednání, polemik a úvah, které vyšly časopisecky a ve sbornících. Napsal řadu článků publikovaných v denním tisku.⁸ Vedle stěžejních prací věnovaných národohospodářské a ekonomické problematice si vydobily své pevné místo i jeho práce věnované obecnějším metodologickým a teoretickým otázkám. Mezi ně patří zejména: *Teleologická teorie hospodářská a normativní teorie právní* (1929), *Teleologie jako forma vědeckého poznání* (1930), *Ekonomie a filosofie* (1931), *Malá logika: Věda o myšlenkovém řádu* (1947), *Teorie hodnoty a hodnocení* (1947) a *Věčné ideály lidstva* (1992).

⁸ Viz podrobněji ŠMÍDOVÁ, I. *Život a dílo prof. JUDr. Karla Engliše*. Brno: Masarykova univerzita, 1993, s. 7.

3 Englišova ontologie, teleologie a normologie

Od začátku své vědecké dráhy Karel Engliš přikládal velkou důležitost metodologickým otázkám národohospodářské teorie a považoval je za základní stavební kámen jím budované hospodářské teorie. Z pohledu filozoficko-metodologického se zaměřoval na komplexní analýzu teleologického způsobu poznávání a myšlení zároveň s rozbořením kauzálně (ontologicky) a normologicky orientovaných gnozeologických koncepcí. V těchto jeho úvahách byly pro něho velmi inspirativní vědecké disputace s Františkem Weyrem, který s ním od roku 1912 působil na brněnské české technice.

Engliš i Weyr byli ve svém uvažování o gnozeologických otázkách výrazně ovlivněni Kantovým kritickým idealismem. V této souvislosti byla pro Engliše podnětná Weyrova teorie noetického dualismu představující myšlenkový základ jeho normativní teorie a brněnské právní školy. Engliš byl ovlivněn také rakouským právním teoretikem Hansem Kelsenem, který zformoval vídeňskou školu normativní teorie označovanou jako Ryzí nauka právní. Kelsenovu práci „*Sociologická a právní idea státní*“ Engliš přeložil z němčiny do češtiny již v roce 1914.⁹ K těmto inspirativním podnětům normativní teorie se Engliš vždy hlásil a i Weyr ho ve své *Teorii práva* řadí k „*vyznavacům*“ normativní právní teorie a konstatuje, že „*první, kdo v české vědě ihned a naráz pochopil význam normativní teorie a dosah jejího reformního díla pro běžnou právní vědu, byl Karel Engliš*“.¹⁰

Základní přínos Englišových metodologických úvah, ale i předmět neshod s Weyrovým noetickým dualismem, spočívá v jeho teleologické noetice. Jádro vědecké polemiky představoval spor o povahu teleologie: zda existuje logická různost mezi poznatky normativními a teleologickými, nebo, jak se dokonce domnívali někteří normativci (i Hans Kelsen), zda není teleologie jen převrácenou kauzalitou.

Engliš svoji noetickou teleologii zasazuje do širšího koncepčního rámce, a proto nejprve definuje základní pojmy, na nichž staví svoji teorii. Řeč představuje soustavu pojmů a pojmy svými obsahovými vztahy tvoří myšlenkový řád, kterým zachycujeme skutečnost.¹¹ Máme tak dvojí předmět poznání:

⁹ Viz KELSEN, H. *Sociologická a právní idea státní*. In: KELSEN, H. *O státu, právu a demokracii: výběr prací z let 1914–1938*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 69–101.

¹⁰ WEYR, F. *Teorie práva*. Brno-Praha: Orbis, 1936, s. 366, 368.

¹¹ ENGLIŠ, K. *Malá logika: věda o myšlenkovém řádu*. Praha: Melantrich, 1947, s. 24.

myšlenkový řád a skutečnost. K poznání myšlenkového řádu skutečnost nepotřebujeme, poznáváme ho zejména prostřednictvím logiky a matematiky. Poznávání myšlenkového řádu je uvědomování si obsahu pojmu v tomto řádu a vztahů mezi nimi. K poznání skutečnosti potřebujeme myšlenkový řád. V duchu Kantova kritického idealismu Engliš dodává, že „*jaká je skutečnost o sobě (nepoznaná) nevíme a nemůžeme vědět, víme jen, jak se nám jeví „sklem“ našeho myšlenkového řádu (myšlenkového zpracování v pojmech)*“.¹² Je Kantovou *Ding an sich*. Myšlenkový řád je pro Engliše intelektuálním instrumentem, se kterým přistupujeme k vnější skutečnosti, abychom ji poznali a pochopili. „*Je způsobem, sklem, formou, kterou zpracujeme myšlenkově skutečnost, obsah empirického poznávání, obsah oné formy, kterou ji myšlenkově zpracováváme.*“¹³ Poznatky o (empirické) skutečnosti jsou závislé na myšlenkovém řádu a na skutečnosti samotné, kterou poznáváme.

Myšlenkový řád jako poznávací instrument, jehož součástí je i teleologické poznání, předkládá trojí možné, zásadně rozdílné uchopení skutečnosti:¹⁴

1. **Ontologické** – spočívá v pozorování vnějšího světa se snahou ho pochopit a otázkou *proč je to, co je*. Skutečností není přikládána žádná hodnota, tyto prostě existují. Výkladovým principem je vztah příčinnosti (kauzality). Skutečnost je prostě jsoucí.
2. **Teleologické** – na skutečnosti se tážeme *proč je chtěno, co je chtěno*. Je chtěno A jako účel a proto je chtěno B jako prostředek. Vztah mezi účelem a prostředkem je finalita, účelovost. Engliš odmítá Kelsenův názor, že finalita je obrácená kauzalita. Na každou skutečnost se lze dívat ontologicky, ale také teleologicky, musíme ale doplnit pořádkový účel a pořádající subjekt. To, co je chtěno, stává se postulátem. Skutečnost je někým chtěná.
3. **Normologické** – skutečnost je vnímána jako *něco, co má (pro někoho) být*. Je to pohled poslušnostního subjektu, který se dívá na cizí vůli a cizí účelovost, jíž se podrobuje a jíž je poslušen.

O skutečnosti, která je o sobě, bez našeho poznání nelze nic vědět. Co o ní víme je jen výsledkem našich smyslových vjemů a představ a pak jejich myšlenkového zpracování myšlenkovým řádem jako poznávacím

¹² Tamtéž, s. 30.

¹³ Tamtéž, s. 31–32.

¹⁴ Tamtéž, s. 39–50.

instrumentem. Cokoli o skutečnosti vypovídáme, je tudíž již tímto řádem zpracováváno podle jednoho ze tří uvedených způsobů pozorování. Naše myšlenkové obsahy o skutečnosti jsou podmíněny způsobem pozorování a o téže skutečnosti můžeme mít i více různých myšlenkových obsahů podle způsobu poznávání dle jednotlivých myšlenkových řádů. „*Různým způsobem pozorování 'vidíme' na předmětech různé vlastnosti, máme o nich různé poznatky.*“¹⁵

Englišova národohospodářská teorie byla budována na konceptu noetického trialismu (bytí, mětí a účelovost), kdy mezi kauzální a normativní poznávání Engliš vsunuje metodu teleologickou jako rovnocenný třetí způsob poznávání. Předmětem teleologického poznávání je to, co je chtěno (postulát). Tento postulát je zřejmou obdobou normy a vůle v něm vyjádřená je obdobou povinnosti obsažené v normě. Normu je tak možno chápat nejen jako výraz něčeho, co být má, ale je v ní možno spatřovat i výraz něčeho, co je chtěno (výraz vůle). Každá norma má nadstavbu účelovou. Teleologický postoj je postojem činitele normotvorného, což v oblasti právní vědy především je postojem zákonodárce, zatímco normativní postoj je stanoviskem činitele povinnostního, kterému norma ukládá povinnosti. To, co se povinnostnímu subjektu jeví jako norma (výraz něčeho, co být má), jeví se normotvornému subjektu jako postulát (výraz něčeho, co je chtěno). Obojí tento způsob pozorování vyjadřuje vztahy k tomu, co někdo chce pro sebe či od jiného. Vlastnosti teleologické i normologické můžeme nazvat proto společně vlastnostmi vztahovými.¹⁶

Postulát a norma nejsou skutečností ontologickou, kterou máme na mysli, když mluvíme o skutečnosti, protože postulát a norma není něco, co existuje, nýbrž něco, co je chtěno, pokud se týče něčeho, co má být a platí. Postulát a norma je tak podle Engliše jedna a tatáž skutečnost nahlížená jiným myšlenkovým řádem – teleologickým a normologickým. Každé normě odpovídá příslušný postulát. Podstatné je tak, že „*co má být, předpokládá, že to je někým chtěno*“¹⁷, norma tedy předpokládá postulát. Každá norma je normou z hlediska subjektu povinnostního a postulátem z hlediska subjektu normotvorného.¹⁸ „*Vznik každé normy (proto i celého právního řádu) lze*

15 ENGLIŠ, K. *Teorie hodnoty a hodnocení*. Praha: Melantrich, 1947, s. 20.

16 Tamtéž, s. 23.

17 ENGLIŠ, K. Kritika normativní teorie. In: WEINBERGER, O., KUBEŠ, V. *Brněnská škola právní teorie: (normativní teorie)*. Praha: Karolinum, 2003, s. 198.

18 ENGLIŠ, K. *Věčné ideály lidstva*. Praha: Vyšehrad, 1992, s. 22.

*pochopit pouze teleologicky, norma vzniká jako prostředek k účelů.*¹⁹ „Každá norma je rubem (něčím) postulátu a má teleologickou nadstavbu“, z toho plyne, že každá norma má účelový původ, že nad souborem norem stojí účelový řád.²⁰

Účelem pořádání myšlenkových obsahů v soudu je poznání skutečnosti. Účelem myšlenkových obsahů v postulátu a normě je srozumitelný projev vůle. Soud je instrumentem poznání, kdežto postulát a norma mohou být předmětem poznání, ale nemohou být instrumentem poznání. Tedy poznáváme postulát a normu, ale nikoliv postulátem a normou. Normu a postulát poznáváme soudem. Tážeme-li se, *proč něco má být*, dostáváme se do teleologického způsobu myšlení, *protože to je někým chtěno*. Tážeme-li se *co má být*, jsme v normologickém způsobu myšlení. Výsledkem poznávání normy a postulátu je soud o skutečnosti.²¹

Englišovo rozlišování mezi normou a soudem o normě je nekantovské. Weyr proto oproti Englišovi zastával ve své *Teorii práva* názor, že „norma jest výrazem něčeho, co bytí má, a vyjádření to se nemůže dát jinak, než logickým soudem, který sám vyjádřen může být pouze slovy. Jde tedy o zkoumání významu těchto soudů“²² Teprve později pod Englišovým vlivem Weyr dospěl k názoru, že norma není soudem ve smyslu obecné logiky. Soudem ve smyslu logickém vyslovujeme nějaký poznatek, který může být pravdivý nebo nepravdivý, správný nebo nesprávný. Každý soud lze negovat, normu však negovat nelze.²³

4 Weyrova kritika Englišova noetického trialismu

Weyrova kritika Englišova noetického trialismu vycházela z dualismu poznávacích forem kantovského kriticizmu „*bytí a mětí*“. Weyr svoji polemiku s Englišem stavěl na hlavní tezi kritického idealismu, že poznávající subjekt (a tedy i věda) nemůže tvořit předmět svého poznání. Poznávající subjekt svůj předmět poznává, jednající subjekt ho tvoří. Při rozlišení poznávání (úkol vědy) od jednání, resp. tvoření (funkce volní) Weyr konstatoval zásadní rozdíl mezi kognitivní a volitivní sférou. Věda jako poznávající subjekt může

¹⁹ ENGLIŠ, K. *Teorie státního hospodářství*. Praha: F. Topič, 1932, s. 70.

²⁰ ENGLIŠ, K. *Kritika normativní teorie*. In: WEINBERGER, O., KUBEŠ, V. *Brněnská škola právní teorie: (normativní teorie)*. Praha: Karolinum, 2003, s. 204.

²¹ Viz k tomu výklad Vladimíra Kubeše KUBEŠ, V. *Právní filosofie XX. století: kantismus, hegelianismus, fenomenologie a teorie myšlenkového řádu*. Brno: MU, 1992, s. 12–16.

²² WEYR, F. *Teorie práva*. Brno-Praha: Orbis, 1936, s. 42.

²³ WEYR, F. *Úvod do studia právního. Normativní teorie*. Brno: MU, 1994, s. 17–18.

podle Weyra nazírat jen dualismem vrozeným lidskému intelektu, jenž rozlišuje jednak svět jaký je (svět podle kauzálních zákonů) a jednak svět, jaký má být (svět podle norem).

Proti noetickému dualismu Weyrovy brněnské právní školy, odmítajícímu začlenění postulátu (tj. poznatku o tom, že je něco chtěno) coby výsledku teleologického nazírání, vystoupil Karel Engliš v roce 1922 svou prací *Základy hospodářského myšlení*, ve které formuloval třetí způsob nazírání, a to nazírání teleologické vedle nazírání kauzálního a normativního. S tímto Englišovým názorem polemizoval Weyr zásadním způsobem tvrzením, že Engliš sice správně vidí mezi postulátem a normou poměr sousednosti, kdy z hlediska volního (tj. chtějícího) subjektu vidíme postulát, z hlediska povinnostního subjektu však normu.²⁴ Z pohledu kritického idealismu ale podle Weyra nejde o to, co vidí volní a povinnostní subjekt, ale co „vidí“ subjekt poznávající (věda), a ten je zásadně odlišný od subjektu volního a povinnostního. Vůle je Weyrovi protipólem poznávání, vzniká a zaniká podle pravidel kauzálního zákona. Když se tedy snažíme představit postulát bez ohledu na onen volní subjekt, pak podle Weyra spadá postulát nutně vjedno s pojmem normy.

Poznávání je pro Weyra vždy vztahem mezi poznávajícím subjektem a objektem (předmětem) poznání. Tradiční právní věda si otázku tohoto poměru nekladla vycházejíc z filosofie naivního realismu. Kantův kritický idealismus však chápe poznání jako proces, ve kterém aktivně působí subjekt poznání. Předmět poznání bez účasti subjektu a jeho nazíracích forem je třeba si představit jako nepoznatelný, jako věc o sobě (*Ding an sich*). Lze to vyjádřit konstatováním, že „*bez subjektu žádný objekt*“.²⁵

Z protikladu subjektu a objektu poznávání je vyvozován i protiklad mezi intelektem (funkcí poznávací) a vůlí (funkcí volní, chtěním, jednáním), jejichž teoretického oddělení se nauka o poznání (noetika) nemůže zříci a musí tvrdit jejich absolutní rozdíl. Tímto teoretickým oddělením intelektu a vůle je umožněno ryzí teoretické vědecké poznávání. Intelekt tímto způsobem poznávající nic nechce, leda poznávání.

²⁴ WEYR, F. Čtyry kapitoly z právní noetiky. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1929, roč. XII, s. 13 an.

²⁵ WEYR, F. *Základy filosofie právní*. Brno: A. Piša, 1920, s. 13.

Kritický idealismus striktně odlišuje poznání normativní od kauzálního, svět mětí (sollen) a svět bytí (sein). Weyr proto kladl do kontrapozice kauzální (přírodovědeckou) a normativní (právní) metodu poznání, vymezuje základní rozdíl mezi světem «jaký je» (podle zákona kauzálního) a světem «jaký má být» (podle určitých norem). Vyloučil proto i hodnocení účelu normy de lege ferenda. Tímto teoretickým odloučením je podle Weyra umožněno ryzí teoretické vědecké poznávání.

Důsledkem tohoto noetického přístupu právního normativismu bylo chápání právní vědy pouze jako vědy o normách a jejich obsahu, tedy vědy, která poznává to, co podle normy bytí má. Zde pro právní vědu poznávání začíná a končí. Právní vědu tedy podle Weyra nemohou zajímat otázky přesahující hranice imanentního normativního poznávání, tyto je třeba prohlásit za metanormativní. To se týká především tvorby práva a otázek jeho aplikace a konkretizace vůbec (tj. činností praktických), ale rovněž otázek právně sociologických, právně psychologických či právně historických.

V argumentaci k teleologickému nazírání Weyr konstatoval, že o přípustnosti teleologického nazírání (myšlení) nemůže být sporu, není ale totožné s metodou kauzální ani normativní. Na otázku, zda může být z noetického hlediska postaveno vedle kauzální a normativní metody, odpovídá, že nikoliv, a proto odmítl Englišův tripartismus, tripartici tří metod vědeckého poznávání, poznávání kauzálního, normativního a teleologického.²⁶

Engliš podle Weyra vychází ze základu normativní teorie, kterým je kritický idealismus. Má-li ale být jeho tripartice metod udržitelná, pak by jejím objektem byl svět, jaký je. Předmětem poznání teleologického, pokud je chceme koordinovat s poznáním normativním, nemůže pak být svět jevů, ale musí jím být postuláty.²⁷ Engliš považuje za předmět teleologického poznávání postuláty, nikoliv to, co je v postulátech označováno jako chtěné a v tomto duchu se snaží nalézt systemizaci a jednotnost postulátů.²⁸ Englišova hospodářská věda by pak ale byla vědou praktickou, která by tvořila účely (postuláty). Vycházela by z vůdčího obecného postulátu a hledala by k němu vhodné prostředky (postuláty prostředkové). Weyr

²⁶ WEYR, F. Čtyry kapitoly z právní noetiky. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1929, roč. 12, s. 14.

²⁷ WEYR, F. *Teorie práva*. Brno-Praha: Orbis, 1936, s. 369.

²⁸ Viz k tomu ENGLIŠ, K. *Teleologie jako forma vědeckého poznání*. Praha: F. Topič, 1930, s. 48.

se však domnívá, že taková věda by ale nemohla být vědou.²⁹ Věda poznává, věda netvoří.

5 Závěr

Karel Engliš byl profesí především národohospodář. Jako vystudovaný právník však měl blízko k právní vědě a jejímu pojmovému aparátu, na který ve svých teleologických úvahách navazoval. S normativní školou ho od počátku jeho vědecké dráhy, i v pozdějších úvahách, spojoval Kantův kritický idealismus odlišující svět mětí a bytí. Vždy proto nahlížel na Weyrův striktní noetický dualismus se smířlivým nadhledem. Uvědomoval si, že bez Kantova dualismu normativního a kauzálního poznávání by nebylo normativní teorie práva, která z Kantova dualismu učinila dogma.³⁰ Kantův dualismus však podle Engliše neobstojí jako alternativa logická a není ani alternativou empirickou, neboť nevypovídá o skutečnosti, nýbrž jen o formách poznávání. Je to tedy alternativa metafyzická. Svět, který si myslíme jako chtěný, má zcela jiný způsob pochopení (výkladu), nežli svět myšlený jako něco, co má být.³¹

K normativní právní teorii jako svébytné právní škole Engliš přistupoval vždy s respektem a pocitem sounáležitosti. „*Normativní teorie... není jedinou teorií práva, avšak je jedine správnou, pokud hledá, které normy platí, co po právu platí.*“³² K tomu dodává, že k celkovému poznání práva je však třeba speciální teleologické právní vědy, která vykládá vznik právních norem účelem, rozlišuje různé účelové řády a spatřuje tak v souboru právních předpisů řád.

Englišovy přesvědčivé argumenty postupně ovlivnily i Weyrův pohled na teleologické nazírání a teleologii v právu vůbec. V posledních svých pracích již připouští teleologické nazírání. Ve shrnující, učebnicově podané práci Úvod do studia právní vědy, která vyšla v roce 1946, uvádí, že „*normu nelze však chápat pouze jako výraz něčeho, co být má (postoj normologický čili normativní), nýbrž je možno spatřovati v ní i výraz něčeho, co jest chtěno... Normologie, teleologie a ontologie*

²⁹ WEYR, F. Právní věda a věda o právu: poznámky ke Kallabové a Englišově noetice. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1935, roč. 18, s. 114.

³⁰ ENGLIŠ, K. Kritika normativní teorie. In: WEINBERGER, O., KUBEŠ, V. *Brněnská škola právní teorie: (normativní teorie)*. Praha: Karolinum, 2003, s. 196.

³¹ Stat' byla česky publikována až v roce 2003 jako překlad z německy v roce 1960 vydané knihy *Die Brünner rechtstheoretische Schule* (Normative Theorie). ENGLIŠ, K. Kritika normativní teorie. In: WEINBERGER, O., KUBEŠ, V. *Brněnská škola právní teorie: (normativní teorie)*. Praha: Karolinum, 2003, s. 198–199.

³² Tamtéž, s. 204.

tvorí tudíž jakousi trojčlennost metodologickou, ve které však mají normologie a teleologie navzájem ke sobě blíže než ontologie“.³³ K tomu dodává, že teleologické hledisko používá se zejména ve vědách, jejichž předmětem poznávání je vědomé účelové lidské jednání, tj. tedy ve vědách hospodářských, a oceňuje vybudování noetiky teleologického poznávání Karlem Englišem.

Karlu Englišovi, ač profesně od práva přešel k vědám ekonomickým, náleží v českém meziválečném právním myšlení pevné místo. Nejen s ohledem na vzájemnou myšlenkovou sounáležitost s Františkem Weyrem, ale také proto, že svými názory a argumentací přispěl k větší myšlenkové propracovanosti a ucelenosti Weyrovy normativní teorie.

Čtyři měsíce po Weyrově smrti, na sklonku roku 1951, napsal Karel Engliš stať „*Kritika normativní teorie*“, ve které bilancuje léta spolupráce, odborných disputací a vzájemného obohacování se s Františkem Weyrem. V závěru shrnuje: „*Vděčím mu, že mne přivedl na myšlenku poznávacího idealismu a že způsob pozorování spolurozhoduje o předmětu vědy... Bez podnětu Weyrova bych nebyl vytvořil to, co jsem vytvořil. Žili a tvořili jsme vedle sebe na těchže vysokých školách a měli jsme dosti příležitosti k diskusi.*“³⁴ Weyr měl možnost číst Englišovu *Velkou logiku* i *Malou logiku* ještě v rukopisu a Engliš mu dával číst veškeré své stati ke kritice normativní teorie práva. Weyr pod jeho vlivem dospěl k uznání teleologie, přijal tezi, že norma není soud, a upřesnil řadu dalších svých tvrzení. Engliš ve stati zdůrazňuje, že jeho snahou nebylo, aby znehodnotil to, co je na normativní teorii cenného, ale naopak, aby ji oprostil od vad, aby ji „*lépe logicky fundoval a začlenil, a tím upevnil její trvání a službu pro poznání práva*“ Tím chtěl uctít „*jejího tvůrce a průkopníka, slavného českého právníka a svého nezapomenutelného přítele Františka Weyra*“.³⁵

Literature

ENGLIŠ, K. Kritika normativní teorie. In: WEINBERGER, O., KUBEŠ, V. *Brněnská škola právní teorie: (normativní teorie)*. Praha: Karolinum, 2003, s. 195–212. ISBN 80-246-0480-9.

ENGLIŠ, K. *Věčné ideály lidstva*. Praha: Vyšehrad, 1992, 161 s. ISBN 80-7021-113-X.

³³ WEYR, F. *Úvod do studia právního. Normativní teorie*. Reprint. Brno: MU, 1994, s. 15–16.

³⁴ ENGLIŠ, K. Kritika normativní teorie. In: WEINBERGER, O., KUBEŠ, V. *Brněnská škola právní teorie: (normativní teorie)*. Praha: Karolinum, 2003, s. 210.

³⁵ Tamtéž, s. 210–211.

- ENGLIŠ, K. *Malá logika: věda o myšlenkovém řádu*. Praha: Melantrich, 1947, 511 s.
- ENGLIŠ, K. *Teorie hodnoty a hodnocení*. Praha: Melantrich, 1947, 89 s.
- ENGLIŠ, K. *Theorie státního hospodářství*. Praha: F. Topič, 1932, 230 s.
- ENGLIŠ, K. *Teleologie jako forma vědeckého poznání*. Praha: F. Topič, 1930, 162 s.
- KELSEN, H. Sociologická a právní idea státní. In: KELSEN, H. *O státu, právu a demokracii: výběr prací z let 1914–1938*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 69–101. ISBN 978-80-7478-918-2.
- KUBEŠ, V. *Právní filosofie XX. století: kantismus, hegelianismus, fenomenologie a teorie myšlenkového řádu*. Brno: MU, 1992, 138 s. ISBN 80-210-0491-6.
- KOP, F. *Karel Engliš a František Weyr čestnými doktory MU v Brně*. Brno: Universum, 1947, 25 s.
- ŠMÍDOVÁ, I. *Život a dílo prof. JUDr. Karla Engliše*. Brno: Masarykova univerzita, 1993, 13 s. ISBN 80-210-0829-6.
- VENCOVSKÝ, F. *Karel Engliš*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana, 1993, 164 s. ISBN 80-7028-006-9.
- WEYR, F. *Paměti. 3, Za okupace a po ní (1939–1951)*. Brno: Atlantis, 2004, 230 s. ISBN 80-7108-195-7.
- WEYR, F. *Paměti. 1, Za Rakouska, (1879–1918)*. Brno: Atlantis, 1999, 486 s. ISBN 80-7108-193-0.
- WEYR, F. *Úvod do studia právního. Normativní teorie*. Reprint. Brno: MU, 1994, 79 s.
- WEYR, F. *Teorie práva*. Brno-Praha: Orbis, 1936, 388 s.
- WEYR, F. Právní věda a věda o právu: poznámky ke Kallabově a Englišově noetice. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1935, roč. 18, s. 81–120.
- WEYR, F. Čtyry kapitoly z právní noetiky. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1929, roč. XII, s. 1–16.
- WEYR, F. *Základy filosofie právní*. Brno: A. Píša, 1920, 244 s.

Contact – e-mail

Milos.Vecera@lam.muni.cz

Vědecká redakce MU

prof. MUDr. Martin Bareš, Ph.D.; Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.;
Mgr. Michaela Hanousková; doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.;
doc. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.; doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.;
Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.; prof. PhDr. Petr Macek, CSc.;
PhDr. Alena Mizerová; doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.;
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.; Mgr. David Povolný;
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.; prof. RNDr. David Trunec, CSc.;
prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.; Mgr. Iva Zlatušková;
doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

Ediční rada PrF MU

doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D. (předseda)
prof. JUDr. Josef Bejček, CSc.; prof. JUDr. Jan Hurdík, DrSc.;
doc. JUDr. Věra Kalvodová, Dr.; prof. JUDr. Vladimír Kratochvíl, CSc.;
doc. JUDr. Petr Mrkývka, Ph.D.; doc. JUDr. Radim Polčák, Ph.D.;
prof. JUDr. Petr Průcha, CSc.; doc. JUDr. Markéta Selucká, Ph.D.

DNY PRÁVA 2016 – DAYS OF LAW 2016

Část III. – Karel Engliš - zdroj inspirace pro rozvoj práva i národního hospodářství

**Eds.: doc. Ing. Jiří Blažek, CSc., prof. JUDr. PhDr. Miloš Večeřa, CSc.,
JUDr. Martin Hapla, Ph.D., doc. PhDr. Tatiana Machalová, CSc.,
JUDr. Johan Schweigl, Ph.D., JUDr. Jiří Valdhans, Ph.D.**

Vydala Masarykova univerzita, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno

Spisy Právnické fakulty MU č. 584 (řada teoretická)

1. vydání, 2017

ISBN 978-80-210-8554-1